

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME (İKTİSAT) ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AZERBAYCAN'DA VERGİ SİSTEMİ, VERGİ
KAÇAKÇILIĞI VE VERGİ
DENETİMİ:UYGULAMALI ARAŞTIRMA

Eltaj KARIMOV
2501202704

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Duygu ANIL KESKİN

İSTANBUL - 2023

ÖZ

AZERBAYCAN'DA VERGİ SİSTEMİ, VERGİ KAÇAKÇILIĞI VE VERGİ DENETİMİ:UYGULAMALI ARAŞTIRMA

Eltaj KARIMOV

Ülkenin kamu hizmetlerin ve sorumluluklarını yapabilmesi için en önemli gelir kaynaklarından biri vergidir. Mükellefler vergileri karşılıksız ve cebren ödemektedirler. Mükellefler tarafından vergi oranlarının fazla olması, yeterli vergi bilincinin olmaması, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi çeşitli sebeplerden vergi kaçakçılığı yapılmaktadır. Devlet ve vergi kurumları tarafından ise mükelleflerin vergi kaçakçılık eğilimlerinin önüne geçmek için kanunlar çerçevesinde vergi denetim uygulamaları yapılmaktadır. Bu tezin amacı Azerbaycan vergi sistemini, vergi kaçakçılık eğilimlerini, vergi denetim yöntemlerini ve vergi kaçakçılığının suç olarak algılanıp algılanmadığını incelemektir. Bu amaçla Azerbaycan vergi sistemi, vergi kaçakçılık eğilimleri ve suçları, vergi denetim yöntemleri, vergi kaçakçılığının önlenmesi için devlet tarafından uygulanan mekanizmalarla ilgili tez çalışmasında detaylı bilgiler verilmiştir. Ayrıca, konu ile ilgili literatür taraması yapılmış ve daha önce bu konu ile ilgili araştırma yapılmadığı tespit edilmiştir. Vergi kaçakçılığının suç olarak algılanıp algılanmadığını tespit etmek için ise Ayşe Gül Şahin (2016) tarafından geliştirilmiş “Vergi Kaçakçılığı” ölçeğinden yararlanarak, işletmeciler ve bireysel girişimcilerden veri toplanmıştır. Analiz sürecinde tanımlayıcı istatistiklere yönelik analizler, faktör analizi, güvenilirlik analizleri, T-testi, Anova ve Post-hoc analizlerinden yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algıları onların cinsiyetleri, medeni durumları, eğitim durumları, çalıştıkları pozisyon ve sektör, aylık gelir durumları gibi demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir. İşletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının yaşlarına, bulundukları kurumdaki deneyim sürecine ve genel olarak çalışma sürelerine göre farklılık göstermediği yapılan analizler sonucunda tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Vergi Sistemi, Vergi Kaçakçılığı, Vergi Kaçakçılığı Suçu, Vergi Denetimi.

ABSTRACT
TAX SYSTEM, TAX EVASION AND TAX AUDIT IN
AZERBAIJAN: APPLIED RESEARCH

Eltaj KARIMOV

One of the most important sources of income for the country to perform its public services and responsibilities is taxation. Taxpayers pay taxes freely and by force. Tax evasion is made by taxpayers for various reasons such as high tax rates, lack of sufficient tax awareness, and injustice in income distribution. On the other hand, tax audit practices are carried out by the state and tax institutions within the framework of the law to counter the tax evasion tendencies of the taxpayers. The aim of this thesis is to examine the Azerbaijani tax system, tax evasion trends, tax audit methods and whether tax evasion is perceived as a crime. For this purpose, a detailed description is given in the thesis study of the Azerbaijan tax system, tax evasion tendencies and crimes, tax audit methods, and mechanisms implemented by the state for the prevention of tax evasion. In addition, a literature review on the subject has been made and it has been determined that there has been no research on this subject before. To determine whether tax evasion is perceived as a crime, data were collected from the operators and individual entrepreneurs by using the "Tax Evasion" scale developed by Ayşe Gül Şahin (2016). In the analysis process, analyses for descriptive statistics, factor analysis, reliability analysis, T-test, Anova and Post-hoc analyses were used. According to the results of the analysis, the tax evasion crime perceptions of the operators differ according to demographic characteristics such as their gender, marital status, education level, position and sector, and monthly income. It has been determined as a result of the analyses that the tax evasion crime perceptions of the operators do not differ according to the age, experience process in the institution they are in and the working time in general.

Key Words: Azerbaijani Tax System, Tax Evasion, Tax Evasion Crime, Tax Audit.

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın her aşamasında bilgi ve tecrübesi ile beni yönlendiren değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Duygu ANIL KESKİN'e, meslektaşım Nuride Jafarguliyeva'ya, üzerimde büyük emeği olan çok kıymetli aileme, bana eğitim vermiş tüm saygıdeğer hocalarıma ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında faydalandığım tüm bilim insanlarına teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİ, VERGİ KAÇAKÇILIĞI VE VERGİ DENETİMİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Vergi Kavramı	4
1.1.1. Verginin amaçları	7
1.1.2. Vergilerin sınıflandırılması	8
1.2. Vergi Kaçakçılığı.....	10
1.3. Vergi Kaçakçılığının Nedenleri.....	12
1.3.1. Ekonomik Nedenler.....	12
1.3.2. Hukuki Nedenler	13
1.3.3. Sosyal Nedenler	15
1.4. Vergi Kaçakçılığı Suçu	16
1.5. Vergi Denetimi	18
1.6. Vergi Denetiminin Amaçları	20
1.6.1. Mali Amaçlar	20
1.6.2. Ekonomik Amaçlar	21
1.6.3. Sosyal Amaçlar	22
1.6.4. Hukuki Amaçlar	23
1.7. Vergi Denetimi Yöntemleri.....	23
1.7.2. Vergi İncelemesi	25
1.7.3. Arama - İhbar	25

1.8. Vergi Denetim Fonksiyonları	26
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN VERGİ SİSTEMİ

2.1. Azerbaycan Vergi Sisteminin Tarihsel Gelişimi	28
2.1.1. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Döneminde Vergi Sistemi	28
2.1.2. Sovyet Döneminde Vergi Sistemi	30
2.1.3. Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan'da Vergi Sistemi	34
2.2. Azerbaycan Vergi Sisteminde Uygulanan Vergiler	39
2.2.1. Devlet vergileri	40
2.2.1.1. Gelir Vergisi	40
2.2.1.2. Menfaat Vergisi	46
2.2.1.3. İlave Değer Vergisi (İDV)	49
2.2.1.4. Aksiz Vergisi	53
2.2.1.5. Sadeleştirilmiş Vergi	57
2.2.1.6. Maden vergisi	61
2.2.1.7. Yol vergisi	63
2.2.1.8. Emlak vergisi (Devlet bütçesine ödenen)	68
2.2.1.9. Toprak vergisi (Devlet bütçesine ödenen)	70
2.2.2. Yerel Vergiler	73
2.2.2.1. Toprak vergisi (Yerel bütçeye ödenen)	74
2.2.2.2. Gerçek Kişilerin Emlak Vergisi (Yerel bütçeye ödenen)	76
2.2.2.3. Belediye Mülkiyetinde Olan İşletme ve Kurumların Menfaat Vergisi	79
2.3.1. Azerbaycan Vergi Sisteminin Geliştirilmesi için Kabul Edilmiş Reform Programları	81
2.3.1.1. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vergi Yönetimi Gelişimi Devlet Programı (2005-2008)	81
2.3.1.2. Vergi Mevzuatı ve Vergi İdaresinin Geliştirilmesi Stratejik Planı (2009-2012)	83
2.3.1.2. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vergi Sisteminin Gelişimine Yönelik Stratejik Plan (2013-2020)	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA VERGİ KAÇAKÇILIĞI, VERGİ DENETİMİ VE VERGİ KAÇAKÇILIĞININ ÖNLENMESİ İÇİN OLUŞTURULMUŞ ELEKTRONİK HİZMETLER VE PROJELER

3.1. Azerbaycan'da Vergi Kaçakçılığı.....	87
3.1.1. Azerbaycan'da Vergi Kaçakçılığı Nedenleri.....	87
3.1.2. Azerbaycan'da Vergi Kaçakçılığı Suçu.....	88
3.1.3. Azerbaycan'da Vergi Kaçakçılığı Cezaları ve Yaptırımları.....	90
3.2. Azerbaycan'da Vergi Denetimi.....	94
3.2.1. Kameral Vergi Denetimi.....	95
3.2.2. Seyyar Vergi Denetimi.....	97
3.2.3. Operativ Vergi Kontrolü.....	99
3.3. Azerbaycan'da Vergi Denetiminin Yapılması ve Vergi Kaçakçılığının Önlenmesi İçin Oluşturulmuş Elektronik Hizmetler ve Projeler.....	101
3.3.1. 'İDV Geri Al' Projesi.....	101
3.3.2. 'Cash Back' Ve 'Nakitsiz Ödemeler Hakkında Kanun' Projeleri.....	104
3.3.3. Elektronik Vergi Ödeme Sistemi (Hükümet Ödeniş Portalı).....	110
3.3.4. Elektronik Mesafeden İletişim Cihazları (GPRS Sistemi).....	111
3.3.5. Otomatik Vergi Bilgi Sistemi (AVIS).....	112
3.3.6. İDV Mevduat Hesabı.....	115
3.3.7. Bireysel Girişimcilerin ve Ticari Tüzel Kişilerin Çevrimiçi Kaydı.....	116
3.3.7. Online Büro Sistemi.....	117
3.3.8. Bankalar ile Çevrimiçi Entegrasyon.....	118
3.3.9. Vergi Ortaklığı Sözleşmesi.....	119
3.3.10. '195-1' Vergi Çağrı Merkezi ve Vergi Hizmet Merkezleri.....	120

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ KAÇAKÇILIĞININ AZERBAYCAN'DAKİ İŞLETMECİLER TARAFINDAN SUÇ OLARAK ALGILANIP ALGILANMADIĞININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK ARAŞTIRMA

4.1. Literatür Çalışması.....	124
-------------------------------	-----

4.2. Vergi Kaçakçılığının Azerbaycan'daki İşletmeciler Tarafından Suç Olarak Algılanıp Algılanmadığının Belirlenmesine Yönelik Araştırma	127
4.2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	127
4.2.2. Araştırma Hipotezleri	127
4.2.3. Araştırma Evreni ve Örneklemi	128
4.3. Araştırmada Kullanılan Ölçekler	128
4.4. Varsayım ve Sınırlılıklar	129
4.5. Araştırma Örneklemine Demografik Özellikleri	129
4.6. Tanımlayıcı İstatistikler	132
4.7. Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizi	133
4.8. Demografik Özellikler Açısından Katılımcıların Vergi Kaçakçılığı Suç Algıları Arasındaki Farklılıklar	136
SONUÇ	146
KAYNAKÇA	152
İNTERNET KAYNAKLARI	166
ÖZEL SİTELER	166
RESMİ SİTELER	167
Ekler	172

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2. 1: Vergi Gelirlerinin Azerbaycan Devlet bütçesindeki payı(%)	33
Tablo 2. 2: Petrol Alanına ve Kamu Kurumlarında Uygulanan Gelir Vergisi Tarifesi	44
Tablo 2. 3: Özel kurumlarda uygulanan vergi tarifesi	45
Tablo 4. 1: Demografik Özellikler	129
Tablo 4. 2: Vergi Kaçakçılığı Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları	132
Tablo 4. 3: Ölçeğin Güvenirliliği	133
Tablo 4. 4: Açımlayıcı Faktör Analizi	135
Tablo 4. 5: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Cinsiyete Göre Farklılaşması	136
Tablo 4. 6: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Medeni Durumlarına Göre Farklılaşması	136
Tablo 4. 7: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Çalıştıkları Sektöre Göre Farklılaşması	137
Tablo 4. 8: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Çalıştıkları Pozisyona Göre Farklılaşması	138
Tablo 4. 9: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Çalıştıkları Pozisyona Göre Tukey Post-Hoc Testi	138
Tablo 4. 10: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Eğitim Durumlarına Göre Farklılaşması	139
Tablo 4. 11: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Eğitim Durumlarına Göre Tukey Post-Hoc Testi	140
Tablo 4. 12: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Aylık Gelir Durumlarına Göre Farklılaşması	141
Tablo 4. 13: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Aylık Gelir Durumlarına Göre Tukey Post-Hoc Testi	141
Tablo 4. 14: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Bulundukları Kurumda Deneyim Sürelerine Göre Farklılaşması	142
Tablo 4. 15: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Genel Olarak Çalışma Sürelerine Göre Farklılaşması	143

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3. 1: 2017-2022 Senelerinde Azerbaycan`da Vergi Gelirlerinde İDV`nin Oranı.....	103
Şekil 3. 2: Azerbaycan`da Nakit Dışı ve Nakdi Ödemelerin Faizle Oranları.....	107
Şekil 3. 3: Azerbaycan`da Gayri Nakdi (Nakit Dışı) İşlemlerin Sayısı.....	108
Şekil 3. 4: Azerbaycan`da Gayri Nakdi (Nakit Dışı) İşlemlerin Hacmi	109
Şekil 3. 5: Hükümet Ödeniş Portalında Olan Vergi Ödemelerinin Hacmi	110
Şekil 3. 6: “195-1” Çağrı Merkezine Yapılan Arama Sayısı	122

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AVIS : Otomatik Vergi Bilgi Sistemi

İDV : İlave Değer Vergisi

GPRS : Elektronik Mesafeden İletişim Cihazları

KOBİ : Küçük ve Orta Boyutlu İşletmeler

SBKP : Sovyetler Birliği Komünist Partisi

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği

SV : Sadeleştirilmiş Vergi

GİRİŞ

Vergi, devletin kamu görevlerini yapabilmesi ve harcamalarının finanse edildiği en önemli gelir kaynağıdır. Vergi, toplumsal yaşamın refahının sağlanması, sosyoekonomik ve siyasi hayattaki değişimler, gelişimler sonucunda oluşan mali yükümlülükleri kapsayan ve mükelleflerden karşılıksız, cebren alınan ödemelerdir. Verginin karşılıksız ve zorunlu bir şekilde alınması mükelleflerde olumsuz duygu ve davranışlara neden olabilmektedir. Devletin vergilendirme sistemine mükellefler tarafından gösterilen olumsuz davranışlardan biri de vergi kaçakçılığıdır. Mükelleflerin vergi yükümlülüklerinden kaçınmak için yasal olmayan yollara başvurarak kasıtlı olarak vergi ödememeleri veya eksik ödemeleri vergi kaçakçılığı olarak nitelendirilmektedir. Mükellefler tarafından yapılan vergi kaçakçılığı eğilimleri vergi kaybı ve bütçe açığı gibi olumsuzluklara neden olduğundan devlet ve vergi idareleri bu davranışların önlemeye çalışmaktadırlar. Devlet ve vergi kurumları tarafından mükelleflerin davranışlarının mevzuata uyup uymadığını tespit etmek için vergi denetimi yapılmaktadır. Vergi denetimi, mükelleflerin kasıtlı veya kasıtsız usulsüz davranışlarının tespit edilmesinde, vergi kaybının önlenmesinde en etkili yöntemdir. Devlet için son derecede önemli olan vergi ve vergi kaybına yol açan kaçakçılık eğilimi, bu eğilimin önlenmesi için yapılan vergi denetimlerinin incelenmesi bu tezin genel amacını oluşturmaktadır. Tez çalışmasında Azerbaycan vergi sistemi, Azerbaycan'da vergi mükellefleri tarafından yapılan vergi kaçakçılık eğilimleri ve vergi kaçakçılığının önlenmesi için devlet ve vergi kurumları tarafından yapılan vergi denetim sistemi incelenmektedir.

Bu amaçla tezin birinci bölümünde ilgili literatür incelenerek vergi kavramından, verginin amaçlarından, vergilerin sınıflandırılmasından, vergi kaçakçılığından, vergi kaçakçılığının ekonomik, hukuki ve sosyal nedenlerinden, vergi kaçakçılığı suçundan bahsedilmiştir. Bununla birlikte vergi denetimi, vergi denetiminin mali, ekonomik, sosyal ve hukuki amaçları, vergi denetiminin yoklama, vergi incelenmesi ve arama yöntemleri, vergi denetim fonksiyonları da tezin birinci bölümünde incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ilk olarak Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde vergi sistemi, Sovyet Döneminde Vergi Sistemi ve Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan'da Vergi Sistemi olmak üzere üç başlıkta Azerbaycan vergi sisteminin tarihsel gelişimi anlatılmıştır. Daha sonra Azerbaycan Vergi Sisteminde Uygulanan Vergiler gelir vergisi, menfaat vergisi, ilave değer vergisi, aksiz vergisi, sadeleştirilmiş vergi, maden vergisi, yol vergisi, devlet bütçesine ödenen toprak vergisi ve emlak vergisi olmak üzere devlet vergileri; yerel bütçeye ödenen toprak vergisi, emlak vergisi, belediye mülkiyetinde olan işletme ve kurumların menfaat vergisi olmak üzere yerel vergiler incelenmektedir. Son olarak Azerbaycan vergi sisteminin geliştirilmesi için kabul edilmiş reform programlarından bahsedilmektedir.

Tezin üçüncü bölümünde Azerbaycan'da vergi kaçakçılığının yapılma nedenleri, vergi kaçakçılığı suçları, Azerbaycan'da mükellefler tarafından yapılan vergi kaçakçılığı eğilimlerine uygulanan ceza ve yaptırımlardan bahsedilmektedir. Daha sonra Azerbaycan'da vergi denetim yöntemleri kameral ve seyyar vergi denetim yöntemi, operativ vergi kontrol sistemi anlatılmaktadır. Son olarak da Azerbaycan'da vergi denetiminin yapılması ve vergi kaçakçılığının önlenmesi için oluşturulan elektronik hizmetler ve yenilikçi projeler olan İDV geri al, Cash Back ve Nakitsiz ödemeler hakkında kanun, elektronik vergi ödeme sistemi, elektronik mesafeden iletişim cihazları, otomatik vergi bilgi sistemi (AVİS), İDV mevduat hesabı, bireysel girişimcilerin ve ticari tüzel kişilerin çevrimiçi kaydı, Online büro sistemi, bankalar ile çevrimiçi entegrasyon, vergi ortaklık sözleşmesi, 195-1 vergi çağrı merkezi ve vergi hizmet merkezleri anlatılmaktadır.

Tezin dördüncü bölümünde Azerbaycan toplumunda vergi kaçakçılığının suç olarak algılanıp algılanmadığını belirlemek için uygulamalı araştırma yapılmıştır.. İlk olarak konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Yapılmış olan araştırmalarda Azerbaycan vergi sisteminden, vergi sisteminde var olan sorunlardan, vergi denetim mekanizmalarının yetersizliğinden ve mükelleflerde vergi kültürünün ve bilincinin tam olarak oluşmamasından bahsedilmektedir. Fakat, Azerbaycan'da mükelleflerin vergi kaçakçılığı suç algılarını belirlemek için uygulamalı bir araştırma yapılmamıştır. Bu tezin amacı da literatürde var olan bu boşluğu doldurmaktır. Bu

amaç doğrultusunda bu bölümde araştırmanın yönteminden, hipotezlerinden, evren ve örnekleminden bahs edilmektedir. Daha sonra araştırma da kullanılan ölçme aracının normallik analizi, tanımlayıcı istatistik analizleri, güvenirlilik ve geçerlilik analizleri yapılmıştır. Son olarak ise araştırma hipotezlerini test etmek için gerekli fark analizleri yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİ, VERGİ KAÇAKÇILIĞI VE VERGİ DENETİMİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Devletin kamu harcamalarının finanse edilebilmesi için gerekli olan kaynakları ve devlet borçları nedeni ile oluşan yükümlülükleri karşılamak amacı ile elde ettiği para kaynaklarından biri de vergidir. Vergi, kamusal hizmetlerin yapılabilmesi için toplum üyelerinden ve kurumlardan ödeme güçlerine göre alınan, karşılıksız, zorunlu ve bireysel olarak alınan parasal değerlerdir. Kamu harcamalarının yapılabilmesi ve devlet bütçesinin finanse edilebilmesi için vergiler son derecede önemlidir. Fakat vergi ödenmesi mükellefler tarafından zorunlu ve karşılıksız olduğu için onlar çoğu zaman yasa dışı yollarla kaçakçılık eğilimine teşebbüs etmektedirler. Mükelleflerin kasıtlı olarak yükümlü oldukları vergilerini ödememeleri veya yasal olmayan yollarla vergi yükümlülüklerini olduğundan daha az göstermeleri vergi kaçakçılığıdır. Devlet tarafından vergi kaçakçılığının karşısını almak için sürekli denetim yapılmaktadır. Bu bölümde devletin finansman kaynakları açısından son derece önemli olan vergi kavramından, verginin amacından, vergilerin ayrımından, verginin farklı ilkelerinden, vergi kaçakçılığından, vergi kaçakçılığına sebep olan ekonomik, hukuki ve sosyal nedenlerden, vergi kaçakçılığı suçundan, vergi denetiminden, vergi denetimi amacından ve vergi denetimi yöntemlerinden, vergi denetimi fonksiyonlarından bahsedilmektedir.

1.1. Vergi Kavramı

Ülke güvenliğinin oluşturulması, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için devletin düşük maliyetli ve sürekli finansman araçlarına ihtiyacı vardır. Devletin görevlerini tam olarak yapabilmesi için ihtiyaç duyduğu kaynaklar kamu gelirlerine bağlıdır (Kerim Gök, 2007: 145). Kamu giderlerini karşılamak için devletin kullandığı en etkin kamu gelirlerinden biri vergidir. Halkın refah düzeyinin artırılmasında, eğitim ve sağlık olanaklarına erişilebilirliğin sağlanmasında, hane halkının gelir ve tüketim düzeylerinin

arttırılmasında vergi gelirlerinin ve adil bir vergi sisteminin önemi son derecede büyüktür (Uzay, 2002). Devletin kamu gücünün büyümesi, yoksullukla mücadele ve istihdamın sağlanması adına vergi gelirlerinin çoğaltılması kadar bu gelirlerin doğru bir şekilde harcanması da önemlidir.

Ülkenin milli gelir kaynaklarından en temellerinden biri vergidir. Devletin çok sayıda ve farklı türde gelir kaynağı bulunmakta ve devlet gelirlerini etkileyen en önemli finansal kaynak vergidir (Gencel ve Kuru, 2012: 29). Askeri harcamalar, kalkınma ve büyüme hızını artırmak, büyük projelerin yapılabilmesi, gelir dağılımını iyileştirmek, yatırım harcamaları, kaynak dağılımını düzeltmek ve devlet bütçesindeki açıkların kapatılabilmesi için en etkili finansman aracı vergidir. Kamu kurumlarının gücü nedeni ile toplam maliyeti düşük, risksiz ve kolay olması sebebiyle vergi önemli bir gelir kaynağıdır. Devlet adaletli bir vergi sistemi kurarak ve vergi gelirinin bu özelliklerini kullanarak hedeflediği vergi hasılatına ulaşabilmektedir.

Oluştğu günden bugüne kadar vergi kavramının farklı ilkeleri vardır. Adam Smith “Milletlerin Zenginliği” (1776) eserinde vergi kavramı ile ilgili dört ilke incelemiştir (Smith, 2007: 639-641). Bunlar:

- Adalet ilkesi: Vergi sistemin herkes için eşit ve keyfi olmaması.
- Belirlilik ilkesi: Her bireyin ödemekle yükümlü olduğu verginin kesin olması. Ödeme zamanı, ödeme şekli, ödenecek miktar herkes için açık ve net olmalıdır.
- Uygunluk ilkesi: Vergi, katkıda bulunanın ödemesi için en uygun olduğu zamanda veya şekilde alınmalıdır.
- İktisadilik ilkesi: Vergi, halktan mümkün olduğu kadar az fakat devletin hazinesini dolduracak kadar alınmalıdır.

Vergi, toplumsal yaşamın refahının sağlanması, sosyoekonomik ve siyasi hayattaki değişimler, gelişimler sonucunda oluşan mali yükümlülüklerin kapsayan kavramdır. Vergi sistemi olduğu ilk zamanlarda vergi mükelleflerinin gönüllü olarak yapmış olduğu ödemeler, zamanla geleneksel verilen yardım haline gelmiş,

son olarak ise vergiler vergi mükelleflerinin zorunlu bir ödediği finansal araç haline gelmiştir (Armağan, 2007).

Devlet veya devletin yetki verdiği kamu tüzel kişiliklerin, yetkilerini kullanarak hukuki yaptırım adı altında devletin parasal veya parasal olmayan amaçlarının yapılabilmesi adına vergi mükelleflerinden para şeklinde elde edilen iktisadi değer vergi olarak tanımlanmaktadır (Koç, 2019: 247). Kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması adına kişi veya kurumların zorunlu olarak ödediği parasal yükümlülük vergi olarak nitelendirilmektedir (Güçlü, 2007: 21).

Devletin gücünü kullanarak, kamu hizmetlerini finanse edebilmek için ekonomik, siyasi, mali ve toplumsal amaçlar için kurumlardan, bireylerden ödeme gücüne ve ekonomik durumuna göre, karşılığı olmaksızın, zorunlu bir şekilde aldığı parasal ödeme vergi olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan, 2011: 119). Başka bir ifade ile, kurumların ve kişilerin ekonomik durumuna, kazançlarına ve ödeme güçlerine göre farklı oranlarda zorunlu ve karşılıksız bir şekilde ödemek zorunda oldukları parasal yükümlülük vergidir.

Vergi tanımlarında bu kavramın karşılıksız, zorunlu, ödeme gücüne göre olduğu ifadeleri kullanılmakta ve bu da verginin mali, hukuki ve iktisadi bir kavram olduğunu belirtmektedir. Asli özelliği ile vergi mali kavramdır. Buna sebep olarak devletin üzerinde düşen hizmetleri yapabilmesi için gerekli finansman vergi sayesinde toplanmaktadır. Kurum ve kişilerin yatırım, tasarruf ve tüketim davranışlarına da etki ettiği için vergi iktisadi bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Bunların yanı sıra vergi kanuna dayanarak ve karşılıksız olarak alınan bir parasal ödeme olması onun hukuki yönünü ifade etmektedir (Sağbaş, 2017: 3).

Vergi sisteminde vergileri uygulayan, alan yasaları ve kanunları düzenleyen devlet, bu vergini kendi ekonomik gücüne göre karşılıksız, cebren ve zorunlu bir şekilde ödeyen bireyler ve kurumlar olmak üzere iki taraf bulunmaktadır. Devlet gücünü elinde bulunduran kişiler vergileri kendi istek ve arzularına göre almamakta, vergileri kanuni bir şekilde uygulamaktadırlar (Can vd., 2013: 5).

1.1.1. Verginin amaçları

Vergi, toplumsal etkileri oldukça fazla olan ve çok yönlü bir kavramdır (Eker, 2001: 146). Devlet verginin topluma olan etkilerinin olumsuz yönlerini aza indirmek ve kamu gelirlerini arttırmak için vergi sisteminde uygulamalar yapmaktadır. Devlet ekonomideki olumsuz saptamaları vergi sistemi ile minimuma indirebilir (Lau, 2003). Ülkeden ülkeye vergi sisteminin amaçları değişiklik göstermektedir. Teknolojik, ekonomik, toplumsal farklılıklar olduğu gibi devletler arasında vergi sisteminde de farklılıklar belirmektedir. Devletlerin vergi sistemi arasında bulunan bu farklılıklar vergi amaçlarına etki gösteren en önemli etmenlerdendir.

Devletin iktisadi ve kültürel olarak gelişmesi, büyümesi ile birlikte onları yapmakta zorunlu oldukları sorumlulukların niteliğinde değişmektedir. Bu durum sonucunda kamu hizmetlerini karşılamak için devletin yeni gelir kaynaklarına ihtiyacı vardır. Kamusal hizmet ve malların finanse edilmesi için vergiler en önemli parasal kaynaktır (Ejder, 2000: 127). Devletin, ekonomiye müdahale aracı olarak görülen verginin mali, ekonomik ve sosyal amaçları bulunmaktadır (Eker, 2001: 146).

Verginin mali amacı devletin kamusal harcamalarını finanse edebilmek için ihtiyaç duyulan parasal kaynağı sağlamaktır (Pehlivan, 2019: 100). Vergi sisteminin geleneksel ve en temel amacı devlet giderlerini finanse etmektir. Devletin gücünü ve sürdürülebilirliğini koruması için toplumsal amaçlara hizmet etmesi gerekmektedir. Bu hizmetleri yapabilmek için ise parasal kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. Vergilerinin bütçe denkleğini sağlaması, kamu harcamalarını karşılaması onun mali amacı olarak belirtilmektedir.

Ekonominin vergisel düzenlemeler ile yönlendirilmesi verginin ekonomik amacı olarak nitelendirilmektedir (Devrim, 2002: 198). Ekonomide istikrarın sağlanması, sürdürülebilir kalkınma, yatırımların teşvik edilmesi, ödemeler dengesinin sağlanması, üretim ve tüketimin teşvik etmek ve kısıtlamak, dış ticaret sisteminde dengenin oluşturulması, sektörel gelişimin sağlanması, bölgesel kalkınma, tasarrufları teşvik etmek vergilerin ekonomik amacı olarak gösterilmektedir (Şen ve Sağbaş, 2015: 22, Edizdoğan, 2008: 160).

Vergi sisteminin sosyal amacının temelinde adaletin sağlanması, gelir ve servet dağılımında eşitsizliğin azaltılması, dengesizliğin az da olsa aradan kaldırılması durmaktadır. Vergi sistemin sosyal amacındaki temel mantık düşük gelir düzeyli kişilerden daha düşük orantılı vergi almak, gelir düzeyi yüksek olan kişilerden ise daha yüksek oranda vergi almaktır. Zararlı madde kullanımının azaltılması (sigara, alkol vb.), kontrolsüz nüfus artımında dengenin sağlanması, çevresel düzenlemeler gibi birçok sosyal düzenlemeler de vergi sisteminin sosyal amacını kapsamaktadır (Sağbaş, 2017: 25).

1.1.2. Vergilerin sınıflandırılması

Vergiler tarife şekline, ekonomik kaynaklara, mükelleflerinin durumlarına ve yansıma durumlarına göre sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırılmaya göre vergiler dolaylı-dolaysız, gelir üzerinden alınan, spesifik (miktar esaslı) ve ad valorem (değer esaslı), harcama ve servet üzerinden alınan vergiler olarak bölünmektedir.

Vergileme politikasında kullanılan en eski ve yaygın sınıflandırma dolay ve dolaysız vergi ayrımıdır (Cremer vd., 2001: 781). Gelir dağılımı ve vergi yükü üzerinde yarattığı etki nedeni ile vergi yapısının belirlenmesi bu ayrımın yapılması için son derece önem arz etmektedir (Erdem vd., 2016: 151). Vergi konusunun sürekliliği ve yansıma ölçüsü dolay ve dolaysız vergi sınıflandırılmasında kullanılan temel kriterlerdir. Verginin onu ödeyen kanuni mükellefin iktisadi faktörlerinden doğrudan alınması ve başkalarına yansıtılmaması yansıma kriterini ifade etmektedir (Nadaroğlu, 1983: 388). Vergi mükellefinin ve vergi sorumlusunun aynı olduğu, vergi yükünün direkt mükellef üzerinde olduğu vergi türü dolaysız vergidir (Aamir vd., 2011: 173). Vergi yükünün vergi mükellefleri tarafından başka kişilere yansıtıldığı vergi türü ise dolaylı vergilerdir (Akdoğan, 1999: 267). Dolaylı vergi türünde vergi ödeyicisi ile vergi taşıyıcısı aynı kişiler değildir. Özel tüketim vergisi, katma değer vergisi, gümrük vergisi dolaylı vergiler; gelir vergisi, veraset ve intikal vergisi, emlak vergisi ise dolaysız vergi türüne ait edilmektedir (Pehlivan, 2012: 120).

Vergi mükelleflerinin vergi borcunun hesaplama türüne dayalı olarak vergiler spesifik vergiler (miktar esaslı), ad valorem (değer esaslı) vergi türüne ayrılmaktadır.

Uzunluk, ağırlık, hacim gibi ölçütlere dayalı olarak alınan vergiler spesifik, matrah üzerinden hesaplanarak alınan vergiler ise ad valorem olarak nitelendirilmektedir (Sağbaş, 2013: 18). Gelir, KDV, kurumlar vergisi, intikal ve veraset vergisi ad valorem vergi türüne ait edilmektedir (Eker, 1997: 195). Vergileme tekniği açısından spesifik vergiler basit olması nedeniyle idareleri de oldukça kolaydır. Fakat uygulanmasından zorluklar yaşandığı, sınırlı uygulama alanı olması ve fiyat üzerinde yapılan değişikliklerin yakından takip edilememesi sebebi ile spesifik vergilerinin yerini ad valorem vergiler almaktadır (Mutluer, 2008: 128; Çetinkaya vd., 2016: 266).

Gelir üzerinden alınan vergiler gerçek kişilerin gelir vergisi ve kurumlar üzerinden alınan vergiler olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Gerçek kişilerin takvim yılı içerisinde elde ettikleri safi kazanç üzerinden alınan, gelir durumuna göre artan, sübjektif ve dolaysız vergi türü gelir vergisidir. Vergi ödeyen mükellefin ekonomik durumuna göre farklılık yapılması, mükelleflerin vergi gücünün izlenebilmesi ve özelliklerinin vergileme ilkelerine uygun olması nedeniyle vergi sisteminde en temel vergi gelir vergisidir (Akdoğan, 2011: 181). Sedüler, birleşik (karma) gelir vergisi ve üniter (toplam) vergi olmak üzere gelir vergisi üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar (Çetinkol, 2013: 13-14):

- Sedüler gelir vergisi: vergi mükelleflerinin gelir kaynaklarının birbirinden farklı olarak değerlendirilmesi anlaşılmaktadır. Menkul sermaye iradı, gayrimenkul sermaye iradı, iratlar ve ücret sağlanan gelirlerden her biri, ticari kazanç, zirai kazanç, tek tek tarife, sair kazanç, serbest meslek kazancı üzerinden uygulanan vergileme sedüler gelir vergisine örnek olarak gösterilmektedir.
- Üniter (toplam) gelir vergisi: gerçek kişilerin elde ettikleri gelirin safi toplamı yani tüm gelirleri birleştirilerek vergiye tabii tutulmaktadır. Toplam gelir vergisinde, vergi mükelleflerinin ailevi ve bireysel durumları nedeni ile muafiyetler uygulanmakta ve vergi mükellefinin ödeme gücü gözönünde bulundurulmaktadır.
- Birleşik (karma) gelir vergisi: bu vergi türünde mükellefler ilk adımda sedüler gelir vergisi özelliğinde, sonrasında ise üniter vergi sistemi

bağlamında vergiye tabii tutulmaktadırlar. Mükelleflerin toplam geliri üzerinde farklı vergileme yapısı uygulanmaktadır.

Bir takvim yılı içerisinde kurumların faaliyetleri sonucunda elde ettikleri safi kazançtan alınan, düz oranlı, objektif ve dolaysız özellik taşıyan vergi türü kurumların gelir vergisidir (Şener, 2016: 225). Sermaye geliri üzerinden alınan ve özel olarak nitelendirilen vergi türüdür.

Bir mal ve hizmetin üretilmesi, tüketilmesi ve satın alınması karşılığında yapılmış olan harcamalar üzerinde alınan vergiler harcamalar üzerinden alınan vergi olarak nitelendirilmektedir. Tüketim sonucunda oluşan harcama vergileri tüketiciye yansıtıldığı için dolaylı vergi türüdür. Tüketicilerin bilinçli veya bilinçsiz şekilde harcama yaptıkları zaman ödedikleri vergi olarak da adlandırılmaktadır (Çelik, 1995: 8).

Vergi mükelleflerin ekonomik gücüne göre vergi oranlarının uygulanması verginin en önemli ilkelerinden biridir. Mükelleflerin ekonomik gücünün en önemli göstergelerinden biri onları servetleridir. Servet vergileri, servet kavramını oluşturan her çeşit menkul ve gayri menkul malların tümünün veya bir kısmının değerinden alınan dolaysız vergilerdir (Turhan 1998: 170). Bu vergi türünde kişilerin yapmış oldukları ekonomik çalışmalar değil sahip oldukları ekonomik varlıklar vergiye konu edilmektedir (Şen ve Sağbaş, 2015: 199). Gelir ve harcama vergilerinde verginin mali amacı, servet vergilerinde ise verginin sosyal amacının ön planda olmaktadır (Ömür ve Gerçek, 2017: 198).

1.2. Vergi Kaçakçılığı

Verginin karşılıksız ve zorunlu alınması, vergi ödeyicilerinin sorumluluklarını yapabilmesi açısından olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Verginin ödenmesi zorunlu olması nedeni ile mükellefler vergi kaçakçılığı eğilimine teşebbüs etmektedirler. Hem sosyo-ekonomik nedenlerden, hem de vergi yükünün yüksek olması nedeni ile mükellefler vergi ödememek adına kanunsuz yollara başvurabilmektedir. Vergilendirme sistemine karşı mükelleflerin göstermiş olduğu

tepki vergi kaçakçılığı olarak nitelendirilmektedir (Kapuzuoğlu, 2008:124). Devleti yönetenler için vergi kaçakçılığı problemi ile baş etmek öncelik haline gelmektedir.

Alan yazında vergi kaçakçılığıyla ilgili çok farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Bu tanımlar da vergi kaçakçılığı idari yaklaşım ve hukuki yaklaşım kapsamında incelenmektedir. Hukuki boyut da vergi kaçakçılığı ile ilgili yapılmış tanımlamalardan birinde vergi kaçakçılığı “yasa dışı yollara başvurarak vergi ödemekten kurtulmak” şeklinde nitelendirilmiştir (Nadaroğlu, 1992: 287). Bir başka tanımda vergi kaçakçılığı “elde edilmiş fakat vergi otoritelerine beyan edilmemiş gelirlerin bütünü” olarak ifade edilmiştir.(Türk, 1992: 5). Vergini bilerek eksik ödemek veya ödememek adına işlenen suçlar vergi hukukunda kaçakçılık olarak tanımlanmaktadır (Özer, 2003: 143).

Aynı zamanda literatürde vergi kaçakçılığı idari yaklaşım boyutunda da incelenmiş ve tanımlanmıştır. Vergi kaçakçılığı bütçenin parasal kaybı sonucunda oluşan, mali ve idari işleyiş sistemini bozan vergisel işlemlerin bütünü olarak nitelendirilmektedir (Oktar, 2019: 339). Devletin yasal düzenlemelerine ve kamu otoritesine karşı gelerek mükelleflerin vergi ödememesi, yükümlü olduğundan daha az vergi ödeme girişiminde bulunması vergi kaçakçılığı olarak tanımlanmaktadır (Erginay, 2003: 124). Özetle vergi kaçakçılığı, vergi mükelleflerinin yasal olmayan yollara başvurarak yükümlü olduğu vergiyi ödememeleri, kasıtlı olarak yükümlülüklerinden kaçınmaları, yasal olmayan yollarda kazanç elde etmeleri ve devletin vergi kaybına uğramasına sebep olmalarıdır.

Teknolojideki gelişmeler, globalleşmenin de etkileri ile karmaşıklaşan işletme yapıları sonucunda vergi kaçakçılığı da çeşitli yöntem ve yollardan yapılmaktadır. Belgede sahtecilik, gerçeğe aykırı hesap açma, ödeme kaydedici cihazlara müdahale etme, işe başlama bildirimini vermemek, hiç fatura düzenlememek, çift defter uygulaması, defter, kayıt ve belgeleri gizlemek veya tahrif etmek, kayıtlar üzerinde yapılan ve muhasebe hileleri ve başka bu gibi yöntemler vergi kaçakçılığı yöntemleri olarak kullanılmaktadır (Sabankaya, 2019: 161). Vergi kaçakçılığının yapılması hem topluma hem de devlete mali, sosyal ve iktisadi etkiler göstermektedir (Edizdoğan, 2008: 218).

Vergi kayıpları, devletin elde ettiği vergi gelirlerindeki azalmaların en önemli nedenlerinden biridir. Bu kayıplar mükelleflerin vergi yasalarına karşı gelmeleri sonucunda oluşmaktadır. Bu nedenle mükelleflerin vergi kaçakçılığı girişiminde bulunmaları vergi mevzuatı ihlali olarak görülmekte ve yükümlülüklerin yapılmaması durumunda vergi kaçakçıları için suç niteliğinde düzenlemeler yapılmaktadır. Vergi kaçakçılığı suçu olarak para cezaları ve hapis yaptırımları uygulanmaktadır. Vergi kanunları gereği mükelleflerin kendi yükümlülüklerini ve vazifelerini cezaya tabi tutulacak şekilde ihmal etmeleri veya yapmamaları vergi suçu olarak tanımlanmaktadır (Baykara, 2009: 253).

1.3. Vergi Kaçakçılığının Nedenleri

Ekonomik, sosyal ve hukuksal alanların vergi kaçakçılığına olumsuz etkileri belirlemektedir. Vergi kaçakçılığının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için, ilk önce bu olumsuzlukların temelinde yatan sebepler incelenmelidir (Tosun, 1962: 11). Mükelleflerin vergi yükümlülüklerini yerine yetirmemelerinin temelinde sadece ekonomik faktörler değil, aynı zamanda idari, ahlaki, siyasi ve bunun gibi birçok faktör araştırılmalıdır. Özetle vergi kaçakçılığı suçunun neden yapıldığına dair bir sınıflandırma yapmak oldukça zordur (Aktan, 2012: 175). Bu tezde vergi kaçakçılığı suçuna neden olan faktörler ekonomik, hukuki ve sosyal olmak üzere üç temel başlıkta incelenmektedir.

1.3.1. Ekonomik Nedenler

Ekonominin büyüklüğü ülkenin gelişmişlik düzeyini ve gücünü belirleyen faktörlerdendir. Vergi sistemi sağlam zemine oturan ülkelerin ekonomik yapısında son derecede güçlüdür. Ayrıca vergi sistemi düzgün olan ülkelerde vergi kaçakçılığı ve vergi kaybı daha az tespit edilmektedir (İlgin, 1999: 24). Bu sebepten vergi kaçakçılığının nedenleri arasında ekonomik faktörlerin incelenmesi son derecede önemlidir.

İşsizlik oranının yüksek olması, vergi sistemindeki adaletsizlik, mükelleflerin gelir düzeyinin düşük olması, vergi oranlarının yüksek olması, enflasyon oranının yüksek olması ve gelir dağılımındaki adaletsizlik vergi kaçakçılığının ekonomik nedenleri arasında yer alan faktörlerdendir. Sosyal kesimlerin ve bireylerin ödemek

zorunda oldukları yükün belirlenmesi açısından önemli olan vergi, gelir dağılımı, ekonomik büyüme ve istikrarın da sağlanması gibi makro ekonomik hedefler açısından da sön derece de önemlidir (Kılıç ve Işık, 2009: 150).

Devlet vergi yükünü mükelleflerin gelir düzeyini göz önünde bulundurarak, onların mali güçlerine göre adil bir şekilde uygulamaktadır (Eker, 1997: 128). Mükelleflerin gelir durumu vergileme yapılırken dikkate alınması gereken hususlardandır. Vergileme sisteminde bazı kişi ve ya kuruluşlara herhangi bir ayrıcalık yapılması durumunda adalet ilkesi bozulmuş olmakta ve güvensiz bir ekonomik sistem oluşmaktadır. Gelir düzeyi artan mükellefin ödemesi gereken vergi miktarı da arttığından onlar vergi kaçırma eğilimine meyili olmaktadırlar (Kumluca, 2013: 91). Mükellef vergilendirme adı altında devletin onun gelirini zorla elinden aldığı ve bu durum sonucunda da vergi kaçırma girişiminde bulunmaktadır.

Vergi yükü mükelleflerin vergi kaçırma eğiliminde bulunmasında oldukça önemli bir rol oynamaktadır (Bayraklı vd., 2004: 22). Vergi oranının yüksek ve vergi sayının çok olduğu bir sistemde vergi ödeyicisi vergilendirmeye olumsuz yaklaşmaktadır. Şahbaz ve Saruç (2012: 67) vergi yükü ile vergi kaçakçılığı arasında bir ilişki olduğunu ifade etmektedirler. Mükelleflerin vergi yükünün arttırılması onların vergi kaçırma girişiminde bulunmasını etkilemektedir.

Fiyatların sürekli olarak genel düzeyinin artması enflasyon olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik hayatta enflasyon olduğu zaman istikrarın korunması oldukça zordur. Enflasyon sebebi ile tüketicilerin gelirlerinde azalma meydana gelmekte, satın alma güçleri zayıflamakta ve maliyetlerinde artış oluşan üreticiler ise zararlarını telafi etmek için kayıt dışı kalmayı tercih etmektedirler. Bu durum mükelleflerin davranışını olumsuz etkilemektedir. Enflasyon, mükellefin vergi sistemine karşı olan inancını sarsmakta ve vergi kaçakçılığının oluşmasına yol açmaktadır (Tosuner, 1995: 65).

1.3.2. Hukuki Nedenler

Vergileme sistemi üzerinde yapılan değişikliklerin çok olması, yasa ve kanunların basit, anlaşılır olmaması, vergi borçlarına sıkça yapılan aflar, uygulanan

cezaların yetersiz ve caydırıcı olmaması, denetim eksikliği, vergi kanunlarının çok sayıda olması gibi hukuki sebepler vergi kaçakçılığının yapılmasına neden olmaktadır (Kaşıkçı, 1999: 31).

Vergi mevzuatının ve yasaların sıklıkla değiştirilmesi, vergi ödeyicilerinin psikolojik durumunu negatif yönde etkilemekle beraber mükelleflerin yeni vergi sistemine karşı direnç göstermesine sebep olmaktadır. Mükellefler içeriği ağır ve anlaşılmasız olan vergi yasalarını ve mevzuatına kabullenmişken, yeni mevzuatın anlaşılması, kabul görmesi ve kamu tüzel kişiler tarafından uygulanması oldukça zordur (Çataloluk, 2008: 224). Vergi sistemi sıklıkla değiştirilen yasalar, tebliğler ve bu gibi nedenlerden dolayı karmaşık bir yapıya dönüşmüştür (Aygen, 2003: 37). Vergi yasalarının sık sık değişmesinin yanı sıra yasaların basit dilde yazılmaması da mükelleflerin vergi kaçakçılığı eğiliminde bulunmasına sebep olmaktadır. Mükellefler vergi sistemini karmaşık bulduklarından ve anlamadıklarından vergi işlemlerinden kaçınmaya, kayıt dışı işlemlere yönelmektedirler (Darbaş, 2014: 12).

Mükelleflerin vergi kaçakçılığı eğiliminde bulunmasının bir diğer nedeni de uygulanan cezaların caydırıcı olmamasıdır (Muter vd., 1993: 65). Mükellefler tarafından vergi kaçakçılığı yapıldığı zaman ödenen ceza ile kaçırılan vergi karşılaştırıldığında kaçakçılığın yapılması daha cazip geldiği için onlar vergi kaçakçılığı girişiminde bulunmaktadırlar (Olsu, 2013: 17). Vergi cezalarının arttırılması vergi kaçakçılığının azalmasına etki göstermektedir (Yalama ve Gümüş, 2013: 90). Mükellefler kaçakçılık yaptıkları zaman uygulanan mali cezaların yüksek olduğunu gördükleri zaman vergi kaçırma eğiliminde isteksiz bulunmaktadırlar. Özetle vergi cezaları vergi kaçakçılığının yapılmasında caydırıcı etki göstermektedir (Bayraklı vd., 2004: 22). Ekonomik suçlara uygulanan ekonomik cezaların caydırıcılığı zayıf olmakta, ekonomik cezalar dışındaki cezaların ise toplumsal hayatta daha caydırıcı olacağı düşünülmektedir.

Mükellefler tarafından vergi denetim düzeyinin yetersiz olarak algılanması onların vergi ahlakını olumsuz yönde etkilemektedir (Şahbaz ve Saruç, 2012: 70). Vergi denetim düzeyinin yeterli olması mükelleflerin vergi ahlakına olumlu tesir göstermektedir. Vergileme sisteminde denetim yetersizliği mükelleflerin vergi

kaçakçılığı eğiliminde bulunmasına sebep olmakla birlikte kamusal harcamalarda vergilerin kullanılmaması düşüncesinde etki göstermektedir (Saraçoğlu, 2018: 24). Araştırmacılar vergi denetim sisteminin vergi kaçakçılığı üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu ifade etmektedirler (Yalama ve Gümüş, 2013: 90; Şahin ve Hatırlı, 2016: 265).

Vergi aflarının sıklıkla uygulanması mükelleflerin hukuka ve mevzuata olan güvenini olumsuz yönde etkilemektedir. Mükellefler tarafından sürekli vergi affının çıkması ile ilgili beklentilerin olması onların daha çok kaçakçılık eğiliminde bulunmasına neden olabilmektedir. Vergi afları genel olarak mali amaçla vergi tahsilatını hızlandırmak, kamu harcamalarını finanse etmek için yapılmaktadır (Muter vd., 1993: 65). Fakat, sıklıkla yapılan aflar mükelleflerin güvenini azaltmakta, onların beklentiye girerek kayıt dışı kalmalarına ve vergi kaçakçılığı eğiliminde bulunmalarına neden olabilmektedir (Yurdadoğ ve Karadağ, 2017: 156).

1.3.3. Sosyal Nedenler

Mükelleflerin vergi kaçakçılığı eğiliminde bulunmasının sosyal nedenleri arasında vatandaşlık bilinci, devlete bağlılık, suç eğilimine karşı toplumsal bakış açısı, eğitim ve kültür düzeyi, yeterli vergi ahlakına sahip olmama, kamusal harcamalara bakış açıları yer almaktadır.

İnsan sosyal bir varlık olmakla beraber yaşama ihtiyaçlarını karşılamak için bir takım tutum ve davranışlarda bulunmaktadır. Vergi sisteminin etkili kurulabilmesi için bireylerin davranış ve tutumlarının da dikkate alınması gerekmektedir (Akdoğan, 2011: 189). Mükelleflerin vergileme sistemine karşı olan direncini azaltan ve davranışlarını belirleyen tutumlar vergi ahlakıdır. Mükelleflerin vergiyi bir görev olarak kabullenmesi, vergi yükümlülüklerini manevi bir disiplin etkisi altına yerine getirmesi vergi ahlakı olarak nitelendirilmektedir. Vergi ahlakı yüksek olan mükelleflerin vergileme sistemine karşı olan olumsuz düşünceleri vergi ahlakı az olan mükelleflere kıyasla daha düşüktür (Kaşkar, 1996: 75).

Mükelleflerin eğitim ve kültür düzeyleri onların vergi bilinçlerine etki göstermektedir. Eğitim ve kültür düzeyi düşük olan mükelleflerin vergi bilinci de

daha düşük olmaktadır. Verginin bilinci az olan ve verginin ne olduğunu anlamaktan zorlanan mükellefler ise daha çok vergi kaçakçılığı eğilimine istekli olmaktadır (Yıldız, 2019: 15).

Devlete karşı duyulan güven duygusu, vatandaşlık bilinci, kültürel yapı, demokrasi düzeyi, gelenek ve görenekler, siyasal iktidara bakış açısı gibi sosyo-kültürel faktörler mükelleflerin vergi ahlakına etki göstermektedir (Tosuner ve Demir, 2008: 358). Vatandaşlık bilinci ve devlete karşı yüksek güven duyguları olan mükellefler daha az vergi kaçakçılığı eğiliminde bulunmaktadır (Şahbaz ve Saruç, 2012: 74). Devlete karşı duyulan güven ve vatandaşlık bilinci kişilerin vergi ahlakını olumlu yönde etkilemektedir (İzgi ve Saruç, 2011b: 139).

Toplumun suça karşı bakış açısı, mükellefin çevresindeki kişilerin kaçakçılık eğiliminde bulunması onların vergi ahlakını etkilemektedir (Bayraklı vd., 2004: 22). Mükelleflerin çevresindeki kişiler vergi kaçakçılığı eğiliminde bulunduğu zaman onlar da bu davranışa meyilli olmaktadır. Bu zaman yapılan kaçakçılık utanç olma niteliğinden çıkacak, aksine şekli kural haline gelecektir.

1.4. Vergi Kaçakçılığı Suçu

Vergi kaçakçılığı suçu vergi suçları içerisinde en sık işlenen ve yaygın rastlanan durumdur. Vergi kaçakçılığı suçun genel anlamı ile vergileme sistemine karşı gelmek, başkaldırmak olarak tanımlanmaktadır (Büyükkışık, 1994). Bir diğer tanımda ise vergi kaçakçılığı suçu vergi kanunlarına, sisteme karşı gelerek yükümlülüklerini yerine getirmemek, vergi ödememek veya az ödemek, kanunlara aykırı davranmak şeklinde nitelendirilmektedir (Oral, 2009). Vergi kaçakçılığı yükümlü kişilerin tepkileri ile birlikte belirlemekte ve devlet düzeninin bozulmasına sebep olmanın yanı sıra vergi gelirlerinin de azalmasına etki göstermektedir (Üstün ve Ünsal, 2008).

Mükelleflerin kendi yükümlülüklerini yerine getirmemek için devlet tarafından görevlendirilmiş kamu tüzel kişilerin kandırılması vergi kaçakçılığı suçudur. Kısacası vergi kaçakçılığı suçu, vergiyi eksik ödemek veya ödememek için yasal olmayan yollara başvurmaktır. Kayıt dışı ekonominin oluşmasının ve

büyümesinin, vergi sistemine ve kanunlarına karşı gelmenin en tehlikeli şekli vergi kaçırmaktır. Mükellefler tarafından ödenmesi gereken vergi borçlarının ödenmemesi veya bir kısmının ödenip diğer kısmının yasal olmayan yollardan sildirme çabaları da vergi kaçakçılığı suçu olarak nitelendirilmektedir. Literatürde vergi kaçakçılığı suç ilkeleri üç temel başlıkta incelenmektedir. Bunlar: kanunilik ilkesi, maddi ilke ve manevi ilkedir.

“Kanunsuz suç ve ceza olma” ilkesi, işlenmiş olan suçların ve cezaların kanunla belirlenmesi, ilgili yasalarda yapılan değişikliklerin geriye dönük uygulanmaması, işlenmiş suçların cezalarının yasal mevzuatta belirtmektedir. Vergi sisteminde de işlenmiş olan her bir suçun vergi hukukunda belirlenmiş olan cezaları vardır. Bu mekanizma verginin kanunilik ilkesinden ileri gelmektedir. Vergi hukukunda ve yasalarda belirtilmiş olmayan bir fiil sebebi ile vergi mükelleflerine herhangi ceza kesilemez. Bir hareketin, fiilin suç olarak değerlendirilmesi için ilk önce onun yasalarda ve hukukta suç olarak nitelendirilmesi ve kanuni kararnamelerde yer alması gerekmektedir (Ağar, 2005: 276). 213 sayılı Türk Vergi Usul Kanunu’nun 359. Maddesinde vergi kaçakçılığı ile ilgili suç ibraz eden davranışlar nitelendirilmektedir (Kaşıkçı, 2007: 99). Bu maddede vergi kaçakçılığı kapsamında suç olarak değerlendirilecek fiiller, bu suçlara karşı uygulanacak cezalar ve fiillerin tanımları yer almaktadır.

Vergi kaçakçılığı suçunun maddi ilkesi fiilin varlığını kapsamaktadır (Yüce, 2018: 85). Mükelleflerin ve onlarla iş ilişkilerinde bulunan diğer kişilerin vergi mevzuatına ve yasalara uygun olmayan bir biçimde davranmaları maddi ilkeni ifade etmektedir (Ağar, 2005: 276). İçerik ve ifade şekli olarak yanıltıcı ve sahte belgeler de maddi unsurdur. Türk Vergi Usul Kanunun üçüncü kısmı sahte ve yanıltıcı belgeler ile ilgili kararları içermektedir (Yüce, 2018: 100). Üçüncü şahıslarla yapılan ticari işleri kanıtlayan evraklar belgelerdir. Türk Vergi Usul Kanunun 227. Maddesi gereğince mükellefler üçüncü şahıslarla yaptığı ticari işlemleri, gelirlerini ve giderlerini belgelerle kanıtlamak zorundadırlar.

Kastı, vergi kaçakçılığı suçunun manevi unsuru olarak nitelendirilmektedir. Türk Ceza Kanunun 21.maddesinde ifade edildiği gibi kasıt bir suçun oluşması için

gereklidir. Suçun bilerek ve isteyerek yapılması kasıt olarak ifade edilmektedir. Yapılan suç işlemlerinin bilerek, iradi olması, fiillerin isteyerek yapılması suçun maddi unsurunu kapsamaktadır. Fakat vergi yasalarında uygulanan değişikliklerden sonra 213 sayılı Türk Vergi Usul Kanunu'ndan "bilerek kullanmak" ifadesi kaldırılmıştır. Yapılan değişikliklerden sonra kasıt unsurunun vergi kaçakçılığı suçunda değerlendirilip değerlendirilmemesi tartışmalı hal almıştır. İçerik itibarı ile sahte ve yanıltıcı belgelerin bilmeden düzenlenmesi ve kullanılmasının mümkün olduğu, bu sebepten de vergi kaçakçılığı suçunda kasıt unsurunun olabileceği yapılan çalışmalarda ifade edilmektedir (Yüce, 2018: 92).

1.5. Vergi Denetimi

Kendi görevlerini ve sorumluluklarını yapabilmesi için devletlerin çeşitli gelir kaynaklarına ihtiyacı vardır. Ekonominin büyümesi, devlet gücünün artması, istihdamın sağlanması ve kamusal görevlerin yapılabilmesi için devletin gelirlerini finanse edebildiği en önemli kaynak vergilerdir (Irmak ve Bilen, 2007: 11).

Vergi, mükellefler tarafından kazançlarının doğru bir şekilde beyan edilip vergi mevzuatına uygun bir şekilde karşılıksız ve zorunlu olarak ödenmesi gereken yükümlülüktür (Owusu, 2019: 1). Vergi mükellefleri çoğu zaman kasıtlı ve ihmalkar bir şekilde kendi gelir ve giderlerini doğru şekilde beyan etmeyerek, usulsüz bir şekilde vergi ödemekten kaçınmaktadırlar. Bu durum sonucunda ise mükellefler vergi kaçakçılığı eğiliminde bulunmakta ve devletin bütçesinde vergi gelirleri azalmakta, vergi kaybı yaşanmaktadır. Genel olarak vergi kaçakçılığı, mükellefler tarafından ciro ve karın olduğundan daha az beyan edilmesi, giderlerin fazla gösterilmesi, çalışanların maaşlarının eksik bildirilmesi, vergi beyannamelerinin dosyalanmaması, hayali işlemler, hizmet ve ürünlerin satışı sonucunda vergilendirilebilir belgelerin belirtilmemesi şeklinde yapılabilmektedir (Mihret, 2011: 2). Kasıtlı olarak yapılan vergi kaçırma davranışların yanı sıra mükellefler tarafından kasıtlı olmayarak yapılan yanlış dosyalama veya beyanlarda vergi kaybına neden olmaktadır. Bu durumlar sonucunda mükelleflerin yapmış oldukları beyanlar ve davranışların denetlenmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Toplumda vergi ahlakının ve bilincinin olması vergi tahsilat oranlarını da olumlu bir şekilde etkilemektedir. Vergi tahsilat oranlarını etkileyen bir diğer faktör ise devlet ve vergi idaresi tarafından etkin bir şekilde mükelleflerin denetlenmesi ve denetim organlarının oluşturulmasıdır. Her ne kadar toplum tarafından vergi ödenmesi zorunluluğu ve gerekliliği kabul edilse de vergi idaresi tarafından etkin bir denetim olmadığı zaman vergi mükellefleri vergi kaçakçılığı eğiliminde bulunmakta ve buda vergi kaybının oluşmasına neden olmaktadır (Akbey, 2014: 65).

Mükellefler tarafından yapılan vergi kaçaklık eğilimleri vergi kaybına neden olarak devletin kamu hizmetleri için gerekli olan finansman kaynaklarını azaltsa da, vergi kurumları tarafından yapılan denetimler kaçakçılık eğilimlerinin karşısını almakta ve vergi kaybını önlemektedir. Bunun yanı sıra denetim sonucunda ortaya çıkan kaçakçılık eğilimlerine uygulanan para cezaları da devlete ek gelir sağlamaktadır. Denetim, iktisadi durum ve olaylarla ilgili kanunla önceden belirlenmiş olan ölçütlere uygun olarak davranma şeklini araştırılması ve bunu gerekli kurumlara bildirilmesi için tarafsız olarak kanıtların elde edilmesi ve bu kanıtların değerlendirilmesi sürecidir (Kocamış ve Kekeç, 2017: 280).

Denetim, hem ekonomik işlemlerin yapılmış olduğu geçmiş döneme hem de cari döneme yönelik olarak yapılmaktadır. Bireylerin kanunlara ve mevzuata uygun davranması için kurumlar ve devlet tarafından denetim işlemleri yapılmaktadır. Denetim sisteminin vergi mükellefleri üzerinde caydırıcı, uyarıcı ve önleyici etkileri bulunmaktadır. Toplumda vergi bilincinin ve eğitimin artırılması, adalet ilkesinin uygulanması gibi işlemler de denetim sistemi aracılığı ile yapılabilmektedir. Vergi mükelleflerinin yapmış oldukları işlemlerin ve hesapların denetlenebileceği algısı onları kanuna uygun davranmaya teşvik etmektedir. Mükellefler için doğru olmayan beyanda bulunma ve kaçakçılık eğilimi, denetim sisteminin var olduğu sürece ciddi bir risktir. Denetim sistemi sayesinde oluşturulan ceza ve önlem sistemi vergi kaybının ve kaçakçılığın karşısında yaptırım olmaktadır (Moğol ve Üyümez, 2004: 594).

Vergi denetimi, vergi mükellefinin vergi borucunu, cirosunu ve karını doğru olmayan şekilde beyan edip etmediğini ve yükümlülüklerini yapıp yapmadığını

incelemektedir (OECD, 2006: 9). Mükelleflerin vergilere uyum sağlama düzeyini ve davranışlarının vergi kurumlarına verilen beyannameler aracılığı ile bağımsız bir şekilde incelenmesi vergi denetimi olarak tanımlanmaktadır (Ebimobowei ve Peter, 2013: 107). Mükellefin ekonomik faaliyetleri sonucunda mali kayıtlarının, belgelerinin, beyan edilen ve ödenen vergi oranlarının kanunlara ve mevzuata uygunluğunu tespit etmek için yapılan işlemler vergi denetimidir (Oyedokun, 2016: 3). Vergi denetimi vergi mükelleflerin vergi mevzuatına uygun bir şekilde davranmalarını tespit etmek, onların faaliyetlerini incelemek için tarafsız bir şekilde bilgi, kanıt ve veri toplama sürecidir (Waluyo, 2016: 39).

Özetle, vergi denetimi mükelleflerin vergi mevzuatına uygun olmayan davranışlarını tespit etmek, vergi kaçakçılığının ve vergi kaybının önlenmesi için devlet ve vergi kurumları tarafından yürütülen bir dizi faaliyettir. Vergi denetimi, devletin kamu hizmetlerini yapabilmesi için bütçeye vergi gelirlerinin toplanmasını sağlamak, istikrarı ve düzeni korumak, adaleti sağlamak, mükellefler tarafından yükümlülüklerinin doğru bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak ve doğru olmayan beyannameleri tespit etmek, vergi kaçakçılığının karşısını almak için son derecede önemlidir.

1.6. Vergi Denetiminin Amaçları

Vergi kaçakçılığının önlenmesi ve vergi kaybının önüne geçilmesi vergi denetiminin temel amacıdır. Bunun yanı sıra mükelleflerin beyannamelerinin doğruluğunun tespit edilmesi, vergi mevzuatının uygulanmasında sorun olup olmamasının belirlenmesi de vergi denetimin amaçlarından biridir. Tüm bunların yanı sıra kavramsal olarak vergi denetiminin mali, ekonomik, sosyal ve hukuki amaçları da bulunmaktadır (Taytak ve Dalkıran, 2019: 113).

1.6.1. Mali Amaçlar

Devletin gelir kaybını önlemek ve bütçe gelirlerinin artmasını sağlamak verginin mali amacıdır. Devlet, üstelendiği kamu hizmetlerini ve görevlerini yapabilmek için finans kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Finansman ihtiyacının karşılanması için devletlerin gelir kaynaklarının da artırılması gerekmektedir ki, bu sebepten vergi kurumları da vergi gelirlerinin artırılmasını sağlamaya

çalışmaktadırlar. Mükelleflere yeni vergi yükümlülüklerinin getirilmesi veya var olan vergilerin oranlarının arttırılması vergi gelirlerinin çoğalmasına sebep olmaktadır. Bu durum sonucunda ise vergi yükümlülüğü artan mükellef vergi kaçakçılığı eğiliminde bulunmaya daha çok istekli olmaktadır. Vergi denetimin mali amacı ise mükelleflerin vergi kaçakçılığının karşısını almak ve bütçeye vergi gelirlerinin artmasını sağlamaktır (Organ, 2008: 39).

Vergi kurumları tarafından vergi mükelleflerin faaliyetine yönelik vergi denetimlerinin arttırılması vergi gelirlerinin arttırılmasında en etkin yöntemlerinden biridir. Denetim sayesinde vergi kaçakçılığı eğiliminde bulunan veya mevzuata aykırı davranan mükelleflere vergi cezaları uygulanabilir, kayıt dışı mali faaliyetlerin yapılması önlenabilir, ekonomik faaliyetlerin takip edilmesini kolaylaştıran teknolojiler kullanılarak vergi tabanı genişletilebilir. Elde edilen vergi gelirlerinin artması, vergi tabanının genişletilmesi ve kamu hizmetlerinin yapılması sonucunda bütçede oluşan açığın azaltılmasıyla birlikte mali kaybın azaltılması vergi denetimi sayesinde olmaktadır (Atılğan, 2004: 238). Vergi denetiminin mali amacı vergi kaçakçılığının ve vergi kaybının azaltılmasını sağlayarak, aynı zamanda gelecekte düzenlenen vergi oranlarının belirlenmesi, var olan vergi oranlarının yükseltilmesi ile devletin gelir kaynaklarını arttırmaktır (Koç, 2011: 95).

1.6.2. Ekonomik Amaçlar

Devlet tarafından kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin önlenmesi, bütçe açıklarının kapatılması ekonomik kalkınmanın sağlanması için son derece önemlidir. Doğru bir şekilde yapılan vergi denetimi, mükelleflerin beyannamelerini doğru bir şekilde vergi dairelerine sunmasını sağlayarak devletin borca olan ihtiyacının ve vergi kaybının azalmasını sağlamaktadır (Arslan ve Biniş, 2014: 445).

Vergi denetiminin mali amaçlarının yanı sıra, enflasyonun ekonomiye olan olumsuz etkilerinin azaltılması ve kayıt dışı ekonomi işlemlerinin önlenmesi gibi ekonomik amaçları da bulunmaktadır. Vergiler devletin en önemli gelir kaynağıdır. Fakat devletin kamu harcamalarını yapabilmesi ve görevlerini yerine yetirmesi için vergi kaynaklarının yeterli olmadığı zaman devlet borçlanmaya başvurmaktadır. Devlet borçlarının fazla olması ise ülke ekonomisini olumsuz etkilemektedir.

Dolayısı ile devlet gücünün olumsuz etkilenmemesi, borçlanmasının azaltılması için mükellefler tarafından vergilerin tam ve eksiksiz bir şekilde ödenmesi, vergi kaçakçılığının ve vergini kaybının oluşmaması, vergi mevzuatına aykırı davranışların olmaması için etkin bir vergi denetim sisteminin olması gerekmektedir (Tekin ve Çelikkaya, 2018: 53).

Vergi denetimi mükellefler tarafından yapılan vergi kaçakçılığı eğilimin ve kayıt dışı ekonominin önlenmesinde aynı zamanda gelecekteki vergi yükünün belirlenmesinde de etkili olmaktadır. Etkin vergi denetimi, enflasyonun etkilerini ve bütçe açıklarının ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır (Şin, 2005: 84).

1.6.3. Sosyal Amaçlar

İnsanların temel fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanarak yaşamlarını devam ettirmeleri için devlet gerekli olan tüm tedbirleri almalıdır. Bu tedbirler doğrultusunda kişilerin hayat kalitesini arttırmak ve refahlarını sağlamak için asgari düzeyde devletlerin gelir elde etmelerini sağlamak gerekmektedir. Dolayısıyla bu ilke doğrultusunda milli gelirin vatandaşlar arasında adaletli dağıtımının sağlanması devlet tarafından uygulanan tedbirlerin önünde gelmektedir. Vergiler ise adaletli gelir dağılımının sağlanması adına en etkili araçlardan biridir (Akdoğan, 1979: 5).

Maliye aracı olarak vergi sistemi, gelir dağılımının adaletli olmasında ve ayarlanmasında gerekli sistemlerden biridir. Adaletli ve dengeli gelir dağılımının sağlanmasında vergi sistemi önemli katkı sağlamaktadır. Vergi denetiminin sosyal amacı devlete bireylerin refah düzeyinin ve yaşam kalitesinin artırılmasında, gelir dağılımının ve sosyal adaletin sağlanmasında destek bulunmaktadır. Fakat etkin bir vergi denetim uygulaması olmadığı zaman, mükellefler tarafından yapılan vergi kaçakçılık eğilimi adaletli gelir dağılımı ve sosyal adaleti olumsuz etkilemektedir (Taytak ve Dalkıran, 2019: 114). Vergi denetim sürecinde mükellefler tarafından yapılan usulsüzlüklerin ve vergi kaçakçılık eğiliminin azaltılması adaletli gelir dağılımını olumlu etkilemektedir.

1.6.4. Hukuki Amaçlar

Devletler kendi belirlemiş oldukları kanunlar doğrultusunda varlıklarını sürdürmektedirler. Ülkenin refahı, ekonomik yapı, sosyal hayatın sürdürülebilirlik düzeyi bu kanunlara olan bağlılığı ifade etmektedir. Vergi sisteminin düzenlenmesi ve ekonomik yapının sağlanması adına pek çok kanun ve mevzuat bulunmaktadır. Toplumsal düzenin bir parçası olan vatandaşlar da bu kanunlara uymak zorunda olmakla beraber hayatlarını da bu kanunlara uygun olarak düzenlemektedirler. Devlet ve vergi kurumları tarafından yapılan denetlemeler de eşit bir şekilde kanunlara uygun olarak yapılmaktadır.

Vergi kanunları ve mevzuatı her ne kadar mükemmel olursa olsun, kurumlar tarafından vergi denetimin hiç yapılmaması veya gereken düzeyde, etkin bir şekilde yapılmaması, kurulmuş sistemin zaman içerisinde bozulmasına ve yozlaşmasına sebep olmaktadır (Aslan, 2002: 4). Vergi denetimi sadece mükelleflerin doğru beyan verip vermediğini, mevzuata uyup uymadığını kontrol etmek, yapılan vergi kaçakçılığı eğilimlerini engellemek için değil aynı zamanda devletin gücünü gösteren önemli bir etkidir. Vergi mevzuatına uyulmasını sağlamak devletin gücü ve hakimiyeti ile yakından ilgilidir. Vergi denetiminin hukuki amacı, sadece mükellefleri denetlemek değil aynı zamanda vergi kurumlarının da mevzuata uyum sağlayıp sağlamadığını denetlemektir. Mevzuata dayanılarak yapılan denetim sistemi vergi denetiminin hukuki özelliğini ifade etmektedir (Tekin ve Çetinkaya, 2009: 52).

1.7. Vergi Denetimi Yöntemleri

Yoklama, vergi incelenmesi ve aramalı inceleme, vergi denetim yöntemleri içerisinde daha çok kullanılan tekniklerdir. Aşağıdaki alt başlıklarda bu tekniklerin ne olduğu hakkında detaylı olarak bahsedilmektedir.

1.7.1. Yoklama

Vergi sorunlarının tespit edilmesi, mükelleflerin görevlerini belirtilen şekilde yapıp yapmadıklarını belirlemek, maddi olay ve konuların araştırılması için özel denetim belgesinin verildiği kişiler tarafından yapılan denetim yöntemi yoklama olarak nitelendirilmektedir (Erol, 2011: 17). Yoklama, vergi kurumunun kapsamı

dışında kalan vergileme olayları ile ilgili bilgi edinmek ve sorunları belirlemek için yapılan denetim türüdür (Başkan, 2016: 21). Yoklama, en kolay ve ilk sırada gelen denetim yöntemidir. Mükellefle ilgili bilgi edinmek amacı ile vergi idaresi, “yoklama” yöntemine başvurmaktadır (Karaboyacı, 2019: 219).

Mükelleflerin yükümlülüklerine ilişkin konuların, olayların, belgelerin belirlenmesi incelenmesi yoklama olarak nitelendirilmektedir. Yoklama denetim türü işe yeni başlayan, yapmış olduğu faaliyet türünü değiştiren veya işten ayrılan mükelleflerle birlikte, vergileme sisteminin kapsadığı tüm olayları ve sorunları incelemektedir. Mükelleflerin yerine getirmedikleri yükümlülüklerinin tespit edilmesi, henüz vergiye tabii tutulmamış kaynakların ortaya çıkarılması, vergi kaçakçılık eğiliminin bulunarak vergi gelirlerinin artmasına yardımcı olmak, ticari rekabetin ve adaletin sağlanmasına “yoklama” katkıda bulunmaktadır (Ergen ve Kılınçkaya, 2014).

Mükellefler tarafından vergiye tabii tutulan ekonomik faaliyetlerin vergi idarelerine beyan edilmesi gerekmektedir. Vergiye tabii tutulacak faaliyetlerin mükellefler tarafından beyan edilmemesi veya eksik beyanda bulunmaları vergi kaybına neden olmaktadır (Çakar ve Saraçoğlu, 2014: 418). Mükellefler tarafından yapılan yanlış beyanname işlemlerini, yoklama, zamanında tespit edilmektedir.

Vergi alacağının tahsil edilmesi, tahakkuk ve tarh işlemlerini mükelleflerin beyanname vermesi işleminden sonra gerçekleştirilmektedir. Tarh ve tahakkuk işlemlerinin doğru bir şekilde yapılması için mükelleflerin doğru beyanda bulunması gerekmektedir. Mükellefler tarafından yükümlülüklerinin gizlenmesi, vergiyi doğuran olayı ve mükellefiyetle ilgili doğru olmayan bilgiler yoklama zamanı tespit edilmektedir (Yurteri, 2012).

Mükelleflerin ekonomik faaliyetlerinden sonra vergiye tabii tutulacak işlemler oluşmaktadır ve mükellefler tarafından bu işlemler beyan edildikten sonra vergileme aşaması için tarh-tebliğ-tahakkuk süreci başlamakta ve tahsil evresi ile devam etmektedir. Mükellefler tarafından beyana tabi tutulacak işlemlerin bildirilmemesi veya eksik bildirilmesi vergi kaybının oluşmasına sebep olmaktadır. Yoklama sayesinde bu usulsüzlükler belirlenmektedir. Ancak yoklama, bu

işlemlerin belirlenmesi ile sınırlı değildir, bu denetim türünde vergi idaresinin bilgisi olmayan işlemleri de belirlemektedir (Mutluer ve Dayanç, 2014: 91).

1.7.2. Vergi İncelemesi

Vergi denetim yöntemleri içerisinde vergi incelenmesi en kapsamlı ve detaylı şekilde yapılan, en üst düzeydeki denetim türüdür (Tekin ve Çelikkaya, 2014: 159). Vergi incelenmesi, vergi kanunlarına ve mevzuatına dayanarak mükelleflerin ödemesi gereken vergi oranlarının ve beyanların doğruluğunu belirlemek için yapılmaktadır (Yumuşak, 2004: 44).

Mükellefler, matrahlarını belirleyerek ilgili vergi kurumlarına bildirmesi beyannameler aracılığı ile yapılmaktadır. Beyannamede belirtilen tutarlar vergi ödeyicisinden tarh edilmektedir. Beyannamelerde eksik veya kasten doğru olmayan bilgilere yer verilmesi vergi kaybının oluşmasına neden olmaktadır. Vergi kayıpları, mükelleflerin matrahlarını yanlış beyan etmesi ve kanunda gösterilmiş yükümlülüklerin yapılmaması vergi incelenmesi sonucunda tespit edilmektedir (Karakoç, 2014: 3).

Vergi incelenmesi sayesinde aynı zamanda mükelleflere sorumlulukları ve yapması gereken yükümlülükler hatırlatılmaktadır. Ödenecek verginin oranları eksik ödendiği veya gereğinden fazla ödendiği zaman bu vergi incelenmesi yolu ile tespit edilmektedir. İncelenme zamanı ya mükelleflerin yükümlülüklerin eksik yerine getirdiği ya da mükelleflere iade edilecek vergi tutarları tespit edilebilmektedir. Fazla ödenmiş tutarın geri iadesi için inceleme raporunun yazılması gerekmektedir. Fakat mükellefler tarafından eksik belirtilmiş matrahlar veya iade edilmesi gereken fazla vergi ödemesi vergi erozyonuna neden olmaktadır. Vergi incelenmesi bu risklerin azaltılmasına yardımcı olmaktadır (Saraçoğlu, 2000: 88).

1.7.3. Arama - İhbar

Mükellefin vergi kaçakçılık eğiliminde bulunduğu dair ihbar olduğu zaman veya vergi kaçırdığına dair belirtiler bulunursa sulh yargıcından alınan geçerli izinlerle yapılan denetim türü arama/ihbardır. Vergi suçunun tespit edilmesi, gizlenen gelir kaynağının veya matrahın belirlenmesi amacı ile delillerin aranıp bulunması ve

elde edilmesi için yapılan idari işlemler vergi denetiminin arama/ihbar yöntemini kapsamaktadır. Vergi kaçakçılığı eğiliminde bulunan mükelleflerin kendiliğinden bunu itiraf etmeleri veya belgelerin gerekli vergi idarelerine sunmaları beklenmemektedir. Zorunlu olduğu halde vergi idarelerinin bizzat bu durumu tespit etmeleri ve belgelere el koyması, gizlenen belgelerin tespit edilmesi arama veya ihbar yöntemi ile yapılmaktadır (Arıca, 1989: 552).

Vergi kaçakçılığı yaptığına dair şüphe, kanıt veya ihbar olduğu mükelleflerin kendi istekleri ile gerekli belgeleri vergi idarelerine sunacağı beklenmeyen bir durum veya yok etmesine dair ihtimal olduğu zaman, bu vergi denetim türü yapılmaktadır (Arslan, 2006: 243). Sorumlu kişilerin mükellefler üzerinde arama yapabilmeleri için bazı şartlar vardır. Bunlardan biri, arama yapacak olan sorumlu kişi sulh yargıcından gerekli izin istemeli, diğeri ise sulh yargıcı tarafından gerekli izin belgesi verildikten sonra arama yapılmasıdır (Şölen, 2017: 40). Aramaya dair izin belgesinin alınması bu denetim türünü diğerlerinden ayıran en önemli özelliktir. Buna sebep arama denetim türünde mükelleflerin özgürlük alanlarına vergi kurumları tarafında müdahalelerin olmasıdır (Erol, 2010: 41). Dolayısı ile kişinin hak ve özgürlüklerine doğrudan müdahale söz konusu olduğu için bu denetim türü dikkatli bir şekilde yapılan bir yöntemdir.

1.8. Vergi Denetim Fonksiyonları

Vergi denetiminin temel amacı mükelleflerin vergi mevzuatı kapsamında davranmalarını sağlamak, onların beyanlarına göre vergilemeye tabi tutulacak faaliyetlere ilişkin kayıt ve belgelerin doğruluğunu araştırmaktır. Ayrıca denetlenme zamanı tespit edilen usulsüzlüklerin önlenmesi amacı ile hataların tespit edilmesi ve eksiklerinin düzeltilmesi de vergi denetimi zamanı yapılmaktadır. Bu araştırmalar sonucunda ortaya çıkan olumsuzlukları önlemek ve düzeltmek amacıyla hataları, hileleri ve eksiklikleri tespit etmek, hataları ve eksiklikleri düzeltmektir. Özetle vergi denetiminin araştırma-bulma, düzeltme ve önleme olmak üzere üç temel fonksiyonu vardır.

Araştırma ve bulma fonksiyonu vergi denetimin ana fonksiyonu olarak nitelendirilmektedir. Bu fonksiyonun temel amacı mükelleflerin yapmış oldukları

hataları ve usulsüzlükleri tespit etmek, tespit edilen suçlara yasal yaptırımlar uygulamaktır. Mükelleflerin yapmış oldukları faaliyetlerin kayıt altına alınıp alınmaması, belgelerin doğru olup olmaması araştırma zamanı tespit edilmektedir. Bu fonksiyon, yapılan usulsüzlüklerin belirlenmesi ve vergi sistemin yozlaşmasına etki eden faktörlerin tespit edilmesi açısından önemlidir.

Vergi denetiminin eğitici olması onun bir diğer fonksiyonudur. Vergi denetimi mükelleflerin vergi mevzuatına ve kanunlarına uyup uymadığının, doğru beyan verilip verilmediğini araştırmakta ve bu prosedür ile ilgili mükelleflere eğitim vermektedirler. Denetimlerde, tespit edilmiş olan yanlışların ve hataların doğrusu hakkında mükelleflere bilgi verilmektedir. Aynı zamanda denetim yapılan mükellefle birlikte diğer mükelleflerde kendilerine örnek almakta ve mevzuat hakkında bilgi sahibi olmaktadırlar. Mükelleflerin eğitimi olması etkili bir vergi sistemin olması açısından son derecede önemlidir. Mükelleflerin yükümlülükleri hakkında, karşılaştıkları sorunlar hakkında bilgilendirilmesi vergi denetiminin eğitici fonksiyonunu kapsamaktadır (Kulmanova, 2006: 10).

Mükellefler tarafından yapılan kanuna aykırı davranışların ve hilelerin yapıldıktan sonra tespit edilip onlara yaptırım ve ceza uygulamak yerine, yapılan usulsüz davranışların sebepleri önceden belirlenerek yapılmasının önlenmesi; vergi denetiminin önleme fonksiyonudur (Organ, 2008: 44). Diğer fonksiyonlarla kıyaslandığı zaman önleme fonksiyonun daha etkili ve sonuç odaklı olduğu ifade edilmektedir. Mükellefleri her zaman kaçakçılık yapmaya, suç unsuru içeren davranışlarda bulunmaya meyilli görmek yerine, onların vergi işlemlerini beyan ederken daha dikkatli davranmalarını konusunda uyarılmaları gerekmektedir. Sonuç olarak mükellefler yaptıkları hatalar konusunda önceden bilgi sahibi olacak ve olası vergi kayıpları böylece önlenilebilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN VERGİ SİSTEMİ

Azerbaycan'da vergi politikası, devletin mali politikasının ayrılmaz bir parçasıdır. Devlet, ülkenin vergi sistemini oluştururken, onu belirli mali politika amaçları için kullanmaya çalışmaktadır. Vergi, ekonomide devlet düzenlemesinin ana unsurlarından biridir. Azerbaycan'da Vergi politikası Devlet Vergi Servis'i tarafından yürütülmektedir. Vergi sistemi devletin mali kaynaklara olan ihtiyacını karşılamak, mali kaynakların yeniden dağıtılması amacıyla ülke ekonomisinin gelişimini sağlamak adına bir dizi ekonomik, mali ve siyasi önlemlerdir.

Bu bölümde Azerbaycan vergi sisteminin tarihsel gelişimi, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde vergi sistemi, Sovyet Döneminde Vergi Sistemi ve Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan'da Vergi Sistemi olarak incelenmektedir. Daha sonra, Azerbaycan Vergi Sisteminde Uygulanan Vergiler, Devlet vergileri ve Yerel Vergiler olmak üzere anlatılmaktadır. Son olarak Azerbaycan vergi sisteminin geliştirilmesi için kabul edilmiş reform programlarından bahsedilmektedir.

2.1. Azerbaycan Vergi Sisteminin Tarihsel Gelişimi

Bu bölümde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti dönemindeki vergi sisteminden, Sovyetler Birliği dönemindeki vergi sisteminden ve bağımsızlık sonrası Azerbaycan'da vergi sisteminde yaşanan gelişmelerden bahsedilmektedir.

2.1.1. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Döneminde Vergi Sistemi

28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin ilanından sonra temel görevlerden biri ekonomik bağımsızlığın sağlanması ve bağımsız bir mali-vergi sisteminin kurulması olmuştur. Bu sebeple Cumhuriyetin 23 aylık varlığı süresince ekonomi politikasını uygulamak üzere bakanlık ve ilgili kurumlar yaratılmış, devletin ekonomik düzenlemesini sağlamak ve güçlendirmek amacıyla bütçe-maliye politikasının yönleri belirlenmiştir (AHC Ensiklopedisi, 2004: 440).

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin bu dönemde mevcut mali kaynaklarını tam ve doğru kullanma politikası izlediği kesin olarak söylenilmektedir. Cumhuriyet döneminde yetkiler ve yetkili kişiler belirlendikten sonra maliye ve vergi politikasını belirlenmeye başlanılmıştır. Amaç, ödeme gücünü artırarak vergileri kademeli olarak azaltmak bu politikaların temel özelliklerini oluşturmaktaydı. Bakanlar Kurulu bağımsız bütçe oluşturma ve vergi işlerinin düzenlenmesine önemli bir yer ayırmıştır. Bu amaçlara ulaşabilmek adına 1918 yılı sonunda Azerbaycan'da bağımsız bir devletin bütçe oluşturma tecrübesinin temelleri atılmıştır. Vergi politikasını uygulamak üzere 17 Haziran 1919 yılında meclis kararıyla Maliye Bakanlığı bünyesinde Vergi Müfettişliği kurulmuştur. Yeni kuruma, vergi komisyoncuları ve vergi dairelerinin faaliyetlerini denetleme yetkisi verilmişti. O dönemde Vergi Polisi mesleği planlansa da hükümet bu kurumun faaliyetini uygun görmemiştir (<https://www.taxes.gov.az/az>, 2023).

Vergi Müfettişliği'nin kurulması ve faaliyete geçmesi ile merkezi ve yerel bir vergi otoriteleri ağı oluşturulmuştur. Cumhuriyetin vergi politikasına ilişkin önemli adımlarından biri, özellikle o dönem için geçerli olan tüketim vergilerinin tahsilinin sağlanması olmuştur. Bu amaçla özel tüketim daireleri oluşturulmuştur ("Odlar yurdu" gazetesi, 1999: 142). Bakü, Gence vilayetleri ve Zagatala ilçesi dahil olmak üzere idareler merkezileştirilmiş, kaymakamların vergi toplama işlevi ortadan kaldırılmıştır (Abdullayev, 2014: 380). Vergi müfettişliği ile birlikte, şehir belediyeleri de bazı vergilerin toplanmasına yardımcı olmuştur.

O dönemde devlet vergisi türleri, aşağıdaki ödemelere göre tanımlanmıştır:

- Doğrudan (doğrudan vergiler) - arazi, emlak, sanayi, sermaye yatırımı, zorunlu askerlik, noter ve devlet gelir vergileri:
- Dolaylı (dolaylı vergiler) - tütün, şeker, çay, beyaz yağ, benzin, kerosen, madeni yağlar ve diğer petrol ürünlerinden alınan vergiler, gümrük vergileri ve gelirler:
- Damga vergisi - mahkemeden, bürodan ve belge yazışmalarından gelirler:
- Devlet tekelleri üzerindeki vergiler - madencilik geliri, posta geliri, telgraf geliri, ormanlardan, balıkçılıktan, pamuk çiftliklerinden elde edilen gelir:

- Devlet demiryollarından elde edilen gelirler - yük taşımacılığından elde edilen gelirler (Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Ansiklopedisi, 2004)

Mevcut mali kaynakların tam ve doğru kullanımı Cumhuriyetin ilk yıllarında 26 Aralık 1918 tarihinde meclisin görüşüne sunulan hükümet programına yansıtılmıştır. Bu programda vergi oranlarının düşürülmesi ve artan oranlı gelir vergisine öncelik verilmiş, 22 Aralık 1919 senesinden sonra hükümetin uyguladığı vergi politikasında doğrudan vergilerin artırılması ve dolaylı vergilerin (petrol, şarap ve tütün hariç) düşürülmesi planlanmıştır.

1919 senesinin ortalarında, ülkenin gelişimi ve mali, ekonomik açıdan büyük önem taşıyan, devlet vergi politikasının oluşumunda kilit rol oynayan en önemli yasa ("Varlık vergisi ödeme gecikmesi ve tarife oranlarının değiştirilmesi hakkında") kabul edilmiştir. Ülkenin gelişimini kanun, dolaysız vergilerin sabit zaman ve tarife oranlarını belirlemiştir. Bu tür vergiler yıl başında, en geç 1 Şubat'ta, gelirin %30 oranında ödenmiştir. Diğer vergiler farklı dönemlerde, gelir vergisi ise gelir miktarı belirlendikten sonra yıl sonunda ödenmekteydi. 1919 bütçe sisteminin görüşülmesi sırasında Vergi Müfettişliği, devlet bütçesinde yer alan gelir kaynaklarının genişletilmesi için mal ve hammadde üretimini artırmak ve diğer ekonomik sektörleri canlandırmak için tekliflerle hükümete başvurmuştur (Alim, 2018: 13).

Hükümetin izlediği politikalar sonucunda 1920 yılında devlet bütçesine ödenen vergi miktarında bir önceki yıllara göre artış kaydedilmiştir. Dolaylı vergiler ve petrol sahası vergileri, bütçe gelirlerinin yüzde 52,3'ünü oluşturmaktaydı. Balıkçılık vergileri toplam vergi gelirlerinin yaklaşık yüzde 30'unu oluşturmaktaydı. Gümrük gelirlerinin vergiler içindeki payı yüzde 15, diğer vergilerin toplam payı ise yüzde 4-5 olmuştur (Mahmudov vd, 2006: 84).

2.1.2. Sovyet Döneminde Vergi Sistemi

Azerbaycan 1920-1991 yıllarında SSCB'nin bir parçası olduğu için vergileme sistemi Sovyetler Birliği vergi kanunları ile düzenlenmiştir. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde vergilerin ve diğer zorunlu ödemelerin tam ve zamanında ödetilmesini sağlamak, vergi mevzuatına uyum ve

fiyat disiplini üzerinde devlet kontrolünü sağlamak için Maliye Bakanlığı bünyesinde bir vergi servisi kurulmuştur (Rzayev vd., 2008: 272).

1917 senesinde Bolşevik devriminden sonra, Sovyetler Birliğinin ana gelir kaynaklarını para basımı, tazminatlar ve yemek kuponları oluşturmaktaydı. İlk vergi reformlarına, Yeni Ekonomi Politikası (1921-1925) dönemine rastlanmaktaydı (Memmedov, 2007: 568). Aynı zamanda bu dönemde Sovyet devletinin vergi sisteminin temelleri atılmıştır. 1921-1925'te aşağıdaki vergiler vardır:

- Kırsal alanlarda bahçe vergisi,
- Konut vergisi,
- Ev hizmetçisi vergisi
- Kentsel ve banliyö bahçeleri ve meyve bahçeleri üzerindeki vergi,
- Avlanma izni için vergi,
- Bisiklet dahil araç sahiplerinden alınan vergi,
- Demiryolu ve su yolları vb. ile taşınan kargo vergisi.

1921 senesinde Azerbaycan köylüleri gıda vergisinden muaf tutulmuş, ancak 1922 senesinde yeniden gıda vergisine tabii tutulmuşlardır. 1923 senesinde devlet ve kooperatif kuruluşlarından yüzde 8 oranında gelir vergisi alınmıştır ve bu sistem Azerbaycan'da da uygulanmıştır. İlk başta hem nakdi hem de ayni olarak alınmış, 1924 yılından itibaren sadece nakit olarak tahsil edilmeye başlanmıştır.

1930 senesinde ülkede büyük vergi reformları başlatılmıştır (Memmedov, 2007: 573). Özel tüketim vergileri tamamen kaldırılmış, işletmeler için 2 tür vergi ödemesi - ciro vergisi ve kar vergisi oluşturulmuştur. Bu düzenlemeler sonucunda devletin geliri vergilerle değil, devlet işletmelerinin fiyat politikasıyla sağlanmaya başlanmıştır. Yeni sistemde mülkiyetin tamamen millileştirilmesi ve merkezileşme mekanizması vergi sisteminin gelişmesini engellemiştir.

1941-1945 senelerinde İkinci Dünya Savaşı sırasında askeri vergi ve bekarlık vergisi, aile vergisi uygulanmıştır. 1941-1945 savaşı sonrası dönemde uygulanan başlıca vergi türleri aşağıda belirtilmektedir:

- Nüfus vergileri - gelir vergisi, tarım vergisi, bekarlar ve küçük aile büyüklüğüne sahip vatandaşlar için vergi;
- İşletmelerden alınan vergiler - ciro vergisi ve devlet işletmelerinin kârlarından yapılan kesintiler, kooperatiflerin ve kamu kuruluşlarının gelir vergisidir.

1950 dönemi ve sonrasında esas vergi türü satış vergisi olmuştur. 1954 senesinde ciro vergisinden elde edilen gelir, devlet bütçe gelirlerinin yüzde 41'ini oluşturmaktaydı. 1959 senesinde SBKP'nin 21.kongresinde, nüfustan alınan vergilerin kademeli olarak kaldırılmasına ilişkin karar alınmıştır (<https://tedris.taxes.gov.az/>, 2023). 7 Mayıs 1960 senesinde "İşçi ve memurların ücretlerinden alınan vergilerin kaldırılmasına Dair Kanun" kabul edilmiştir. Ancak SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlığı'nın 22 Eylül 1962 tarihli kararnamesiyle işçi ve hizmetlilerin ücretleri üzerinden alınan vergilerin iptali süresi ertelenmiş, daha sonra tamamen unutulmuştur.

1980 döneminin ortalarında düzenlemeler başlayana kadar SSCB'nin devlet bütçesinin gelirin yüzde 90'ından fazlası ülke ekonomisin'den sağlanan fonlardan oluşmuştur . Nüfustan toplanan vergilerin oranı sadece yüzde 6-7 olmuştur ('Odlar yurdu' gazetesi, 1999: 3). SSCB'de yeniden yapılanma ve yeni tarım mekanizmalarına geçiş vergilendirmenin yeniden canlanmasına yol açmıştır. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren farklı mülkiyet biçimlerine sahip işletmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Tablo 2.1'de Sovyetler döneminde vergi gelirlerinin Azerbaycan Devlet bütçesindeki payı gösterilmektedir.

Tablo 2. 1: Vergi Gelirlerinin Azerbaycan Devlet bütçesindeki payı(%)

	1980	1985	1990	1991
<i>Devlet bütçesinin gelirleri</i>	100	100	100	100
<i>Dolaylı vergiler</i>	41.5	36.6	37.9	27.0
<i>Kurumlar vergisi</i>	29.5	37.2	17.2	12.5
<i>Kooperatiflerden ve kurumlardan alınan vergi</i>	2.0	2.9	2.5	2.1
<i>Gelir vergisi</i>	6.8	7.7	5.3	5.3
<i>Toplamda vergi geliri</i>	79.8	84.4	62.9	46.9

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, <https://www.stat.gov.az/>, Erişim tarihi: 18 Nisan 2023

Tablodan da görüleceği 1980 senesinde devlet bütçesi gelirlerinin %41.5 dolaylı vergiler, %29.5 kurumlar vergisi, %2 kooperatiflerden ve kurumlardan alınan vergi, %6.8 gelir vergisi olmuştur. 1985 senesinde devlet bütçesi gelirlerinin %36.6 dolaylı vergiler, %37.2 kurumlar vergisi, %2.9 kooperatiflerden ve kurumlardan alınan vergi, %7.7 gelir vergisi olmuştur. 1990 senesinde devlet bütçesi gelirlerinin %37.9 dolaylı vergiler, %17.5 kurumlar vergisi, %2.5 kooperatiflerden ve kurumlardan alınan vergi, %5.3 gelir vergisi olmuştur. 1991 senesinde devlet bütçesi gelirlerinin %27 dolaylı vergiler, %12.5 kurumlar vergisi, %2.1 kooperatiflerden ve kurumlardan alınan vergi, %5.3 gelir vergisi olmuştur. 1980-1985 yıllarında vergi gelirlerinin devlet bütçesindeki payı %80-95, 1990 yılında %62,9, 1991 yılında %46,9'a düşmüştür. Bu düşüşün nedeni bütçe gelirlerinin temelini oluşturan dolaylı vergiler ve kurumlar vergisi gelirlerinin azalması olmuştur.

1990 döneminin başında, Sovyet vergi sisteminin temel görevi, her vatandaşın veya işletmenin gelirinin devlet yararına kamulaştırılması, yani mali işlevin uygulanması olmuştur. Temmuz 1990 senesinde, gerçek ve tüzel kişiler tarafından vergi mevzuatına uyum ve fiyat düzenlemesi üzerinde devlet denetimi sağlamak üzere Maliye Bakanlığı bünyesinde Vergi Dairesi kurulmuştur.

2.1.3. Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan'da Vergi Sistemi

30 Ağustos 1991 tarihinde halkın talebi üzerine toplanan Azerbaycan Cumhuriyeti Sovyeti'nin olağanüstü oturumu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının yeniden tesis edilmesi hakkında Bildirgeyi kabul etmiştir. Azerbaycan halkının tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Şurasının 18 Ekim 1991 tarihli toplantısında "Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Bağımsızlığına Dair" Anayasa Kanunu oybirliğiyle kabul edilmiştir. 18 Ekim 1991'de yeniden bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti, 1918-1920 yıllarında kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin hukuki varisi olmuştur (Veliyev vd., 2003: 102).

1991 yılında bağımsızlığını yeniden kazanan Azerbaycan'da bunu korumak kolay olmamıştır. Ekim 1991 senesinde kontrol sistemini iyileştirmek ve devlet vergi dairesinin bu alanda bağımsız faaliyet göstermesini sağlamak amacıyla bu hizmet Maliye Bakanlığından çıkarılmış ve bağımsız bir organ olarak Azerbaycan Cumhuriyeti Baş Devlet Vergi Müfettişliği olarak görev yapmaya başlamıştır.

İlerleyen yıllarda ülkede ekonomik düzenlemeler derinleştikçe, vergilendirmenin yasal ve metodolojik alt yapısının iyileştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Vergi mevzuatında mevcut bir takım boşluklar, hem vergi mükellefleri hem de vergi hizmeti yetkilileri arasında meşru bir memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Vergi sistemindeki düzenlemelerin ilk aşaması, Haydar Aliyev'in Devlet Vergi Müfettişliği temelinde Vergi Bakanlığı'nın kurulmasına ilişkin bir karar alması olmuştur. Bu amaçla, 11 Şubat 2000 tarihinde Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Baş Devlet Vergi Müfettişliği kaldırılmış ve Vergi Bakanlığı kurulmuştur (Kahramanov vd., 2004: 21). Vergi Bakanlığı'nın kurulmasının ardından vergi dairelerinin yapısının modernizasyonuna yönelik hazırlık çalışmalarına başlanmış, gelişmiş dünya deneyimleri incelenmiş, çeşitli yönetim modelleri analiz edilmiş ve fonksiyonel temelde faaliyet gösteren vergi makamlarının yapısının uygulanmasına öncelik verilmiştir.

Vergi sisteminin iyileştirilmesi ve bu alandaki temel reformların daha da hızlandırılması amacıyla, vergi ilişkilerinin düzenlenmesi alanında doğrudan vergi

dairelerine dayalı birleştirilmiş ve gelişmiş bir yasal çerçevenin oluşturulması için Vergi Kanunu Taslağı'nın hazırlanmasına başlanmıştır.

1 Ocak 2001 senesinde yürürlüğe giren Vergi Kanunu, vergi sisteminin iyileştirilmesi ve uluslararası sisteme uyarlanması alanında atılan önemli adımlardan biri gibi Azerbaycan Cumhuriyetinin ekonomisinde yeni bir olay olarak tarihe geçmiştir.

Vergi Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra, vergi idaresi görevlilerinin mesleki eğitimi, yeniden eğitimi ve niteliklerinin artırılması, vergi sisteminin oluşturulması, geliştirilmesi ve yasal olarak korunması konularında bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla yeni kararlar alınmıştır. Haydar Aliyev tarafından 19 Temmuz 2001 tarihinde imzalanan Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununun uygulanmasına ilişkin "Devlet vergi dairelerinde hizmete ilişkin Yönetmeliğin onaylanması hakkında" Kararnameye göre, Vergi Bakanlığı Eğitim Merkezi kurulmuştur, Azerbaycan'da ekonomik geçiş döneminin başarıyla tamamlanmasında önemli rol oynamış ve etkin bir yönetim sistemi haline gelmiştir (Süleymanov vd., 2013: 120).

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in liderliğinde Azerbaycan vergi sistemi yeni bir gelişme aşamasına girmiştir. 2005 senesi vergi hizmeti için niteliksel olarak yeni bir aşamanın başlangıcıydı ve devlet başkanının kararnamesiyle onaylanan "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vergi İdaresinin İyileştirilmesi için Devlet Programı (2005-2007 yıllar)" uygulanmaya başlanmıştır (Allahverdiyev, 2007: 140). Devlet Programı'nın uygulanması sonucunda 39 büyük ölçekli etkinlik gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar Vergi idarelerinin yönetim sisteminin uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi, gönüllü vergi ödeme sisteminin oluşturulması, mükelleflerin haklarının korunması, vergi kaçakçılığı ile mücadelenin güçlendirilmesi, zorunlu vergi ödeme sisteminin iyileştirilmesi ve vergi borçlarının oluşmasının önlenmesi konusunu kapsamıştır.

Vergi Bakanlığı, faaliyetlerinde yenilikçi teknolojilerin uygulanmasına geniş yer ayırmıştır. 2010 yılından itibaren uygulamaya konulan "online büro" sistemi ile e-devlet sisteminin kurulmasının ana bileşenleri olan "vatandaş-devlet", "iş-devlet"

ve “iş-iş” arasındaki ilişkileri modern standartlara geçiş yapılmıştır (Menky, 2011: 8). Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in "Devlet organlarının elektronik hizmetlerinin sağlanması alanında bazı tedbirlere ilişkin" kararnamesi ile tanımlanan görevler, elektronik hizmetlerin uygulanmasına ciddi bir önem kazandırmıştır. Vergi Bakanlığı elektronik hizmetlerinin kapsamını genişletmiş ve 2011 senesinden bugüne kadar bireysel girişimcilerin vergi makamlarını ziyaret etmeden gerçek zamanlı kayıt sistemini uygulamaya başlanılmış ve 2012 senesinden bugüne kadar tüzel kişilerin devlet kaydı elektronik olarak gerçekleştirilmeye başlanılmıştır. 2013 yılında Azerbaycan ile Avrupa Birliği arasındaki etkin işbirliğinin gerçek sonuçlarından biri olan "Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı'na bilgisayar tabanlı denetim sistemi alanında destek sağlanması" eşleştirme projesi elektronik denetimin kurulması için geniş fırsatlar açmıştır.

Devlet vergi dairelerinde hizmet gösteren çalışanların bilgi ve mesleki eğitim düzeylerinin yükseltilmesi ve geliştirilmesi, yeni teknolojilerin edinilmesi amacıyla Şamahı ilçesinde yeni bir Eğitim Merkezi kompleksi inşa edilmiştir. Eğitim Merkezinin kurulmasında temel amaç çalışanları teknik imkanlarla çalışma alışkanlıklarının yanı sıra sürekli değişen ve güncellenen çalışma koşullarına adaptasyonu sağlamak olmuştur. 13 Eylül 2011 tarihinde devlet başkanının katılımıyla eğitim merkezinin açılışı yapılmıştır. Merkez, yeni bilgi teknolojilerinin kullanımına olanak sağlayan teknik donanım ve modern eğitim süreçlerinin uygulanması için gerekli araçlarla donatılmıştır (<https://tedris.taxes.gov.az/az>, 2023).

Devlet başkanının "2016 yılında vergi alanında yapılacak reformların yönünün onaylanması ve vergi idaresinin iyileştirilmesi hakkında" kararnamesinin uygulanmasıyla Azerbaycan'da vergi idaresi niteliksel olarak yeni bir aşamaya girmiştir (Rzayev, 2017: 204). Kararnamenin temel amacı vergi alanında şeffaflık ve bilgi alışverişi konusunda yüksek bir uluslararası derecelendirmeye ulaşmak olmuştur. Vergi Bakanlığı böyle bir derecelendirme elde etmek için yapılan çalışmalar sonucunda, 2016 yılında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Vergi Amaçlı Şeffaflık ve Bilgi Alışverişi Küresel Forumu, Azerbaycan'a vergi amaçlı şeffaflık ve bilgi alışverişi konusunda "Largely Compliant" notu verilmiştir (Rzayev, 2017: 205).

Vergi Bakanlığı, diğer ülkelerin vergi mevzuatının incelenmesi ve tecrübe paylaşımı, uluslararası ve bölgesel vergi kuruluşlarının çalışmalarına etkin katılımın sağlanması, vergi konularında uluslararası anlaşma taslaklarının hazırlanması ve vergi hizmeti çalışanlarının bilgilendirilmesi alanlarında önemli başarılar elde etmiştir

(https://azertag.az/store/files/untitled%20folder/_strateji%20yol%20xeritesi_.pdf 2023). Şu anda Azerbaycan 55 ülke ile çifte vergilendirmenin önlenmesine ilişkin uluslararası anlaşmalar imzalamış olup, bunların 51'i yürürlüğe girmiştir. Vergi Bakanlığı İslam Ülkeleri Vergi Daireleri Birliği (ATAIC), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİÖ), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Amerika Ülkeleri Vergi İdareleri Merkezi (CIAT), Avrupa İçi Vergi İdareleri Örgütü (IOTA) ve Uluslararası Vergi ve Yatırım Merkezi (ITIC) ile yakın işbirliği içinde olmakla beraber, uluslararası finans kuruluşları-Uluslararası Para Fonu, Uluslararası Finans Kurumu, Dünya Bankası vb. ile de işbirliğini hızla geliştirmektedir (<https://www.taxes.gov.az/az/page/umumi-melumat>, 2023).

Vergi Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen düzenlemeler, uluslararası derecelendirmelerde yüksek göstergelere ulaşılmasının temelini oluşturmaktadır. Dünya Bankası'nın hazırladığı iş ortamı değerlendirmesini içeren "Doing Business 2019" raporunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin konumu 190 ülke arasında 25. sıraya yükselmiştir. Raporda, "İşe başlamak" (Starting business) ve "Vergi ödemek" (Paying taxes) olmak üzere 2 gösterge değerlendirilmiştir. Azerbaycan her iki göstergede de "İş Kurma" sıralamasında 18. sıradan 9. sıraya, "Vergi Ödeme" göstergesinde ise 35. sıradan 28. sıraya yükselmiştir (<https://www.taxes.gov.az/files/2/jurnal/AVJ2018R4N137.pdf>, 2023).

Vergi Bakanlığının faaliyetlerinde gayri nakdi ödemelerin artırılması alanında ilerleme kaydedilmesi amacıyla kayıt dışı ekonominin azaltılması, online ödeme altyapısının geliştirilmesi ve kurumsal tabanının güçlendirilmesi, yenilikçi teknolojilerin uygulanmasının yaygınlaştırılması, nüfusun ve ekonomik birimlerin online ödeme hizmetlerinin geliştirilmesi, artan büyüme alanında ilerleme kaydedilmesi için özel bir önem taşımaktadır. Vergi Bakanlığı tarafından ülkedeki gayri nakdi ödemelerin kapsamını geliştirmek ve genişletmek için bu alandaki

uluslararası eğilimlere odaklanmaktadır (<https://www.taxes.gov.az/uploads/2022/qanun/01.pdf>, 2023). Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in talimatıyla onaylanan "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 2018-2020'de Dijital Ödemelerin Yaygınlaştırılmasına İlişkin Devlet Programı"nın uygulanmasına yönelik eylem planı Vergi Bakanlığı'nda onaylanmış, modern standartlar belirlenmiştir ve bu alandaki faaliyetlerin daha verimli organize edilmesi için modern standartlar oluşturulmuştur.

Şu dönemde Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik gelişme çizgisini belirleyen ekonomik değişikliklerin bir parçası olan vergi sisteminin yeniden yapılandırılması süreci yürütülmektedir. Yeni vergi değişiklikleri arasında girişimciliğin gelişiminin desteklenmesi, "Gölge ekonomisi"nin azaltılması ve ekonominin daha şeffaf hale getirilmesi, vergi tabanının genişletilmesi, vergi teşviklerinin ekonomik etkinliğinin artırılması ve vergi idaresinin iyileştirilmesi yer almıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen düzenlemeler, vergi sisteminin yeni zorluklara uyum sağlaması, modern iş ilişkilerinin kurulması ve vergi sisteminin ülke ekonomisinin kalkınmasındaki rolünün artırılması için yeni fırsatlar yaratmaktadır. 23 Ekim 2019 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanının Ekonomi Bakanlığının işlev ve yapısının genişletilmesine ilişkin Kararına istinaden Azerbaycan Ekonomi Bakanlığı bünyesinde Devlet Vergi Servisi kurulmuştur (<https://www.taxes.gov.az/az/page/umumi-melumat>, 2023).

Son yıllarda dünya ekonomisinde yaşanan değişimler karşısında, korona virüs pandemisinin tehditleri başarıyla ortadan kaldırılmıştır. Kaliteli beşeri sermaye, teknolojik modernizasyon ve sürdürülebilir ekonomik büyüme, küresel rekabetin ana faktörleri olarak önemini korumuştur. Ancak yeni sanayileşmedeki teknolojik değişime uyum sağlamak için tüm ülkeler yeni stratejik çözümler uygulamaya başlamıştır. Bu değişimlerin etkilerini en aza indirmek için ülkede yüksek sosyo-ekonomik refah ve potansiyel oluşmuştur.

2.2. Azerbaycan Vergi Sisteminde Uygulanan Vergiler

Aşağıdaki vergiler Azerbaycan Cumhuriyeti'nde belirlenmekte ve ödenmektedir (AVK, Madde 4):

1. Devlet vergileri:
2. Özerk cumhuriyet vergileri:
3. Yerel vergiler (belediye vergileri).
 - Devlet vergileri; Vergi Kanununda belirlenen ve tüm Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında ödenmesi gereken vergiler anlamına gelmektedir.
 - Özerk / Muhtar Cumhuriyet vergileri; Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kanunları ile belirlenen ve bu Kanuna göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde ödenen vergileri ifade etmektedir.
 - Yerel vergiler (belediye vergileri); Vergi Kanununda ve ilgili kanunda tanımlanan, belediyelerin kararlarına göre uygulanan ve belediyelerin arazilerinde ödenen vergileri ifade etmektedir. Belediyeler tarafından uygulanan diğer zorunlu ödemeler ilgili kanunla belirlenmektedir. Yerel vergilerin (belediye vergileri) oranları, vergi mevzuatında belirlenen sınırlar dahilinde belirlenmektedir. Vergi mevzuatı uyarınca belediyeler, belirli vergi mükellefi kategorilerini yerel vergilerden tamamen veya kısmen muaf tutmaya ve kendi bölgelerindeki vergi oranını düşürmeye karar verebilmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vergi Kanununa göre özel ve geçici vergi rejimleri uygulanabilmektedir.

- Özel bir vergi rejimi, belirli bir süre boyunca vergilerin hesaplanması ve ödenmesi için özel bir prosedür anlamına gelmektedir.
- Geçici vergi rejimi, doğal afetler, salgın hastalıklar, salgın hastalıklar, büyük çevre kazaları ve diğer kazalar sonucu ekonomik koşullarda meydana gelen önemli değişiklikler nedeniyle ticari işletmelerin tamamı veya bir kısmı ile

ilgili olarak vergilerin geçici olarak hesaplanması ve belirli bir süre için ödenmesini ifade eder (Veliyev vd., 2003: 160).

Bu Kurallarda öngörülmeyen vergilerin belirlenmesine izin verilmemektedir.

2.2.1. Devlet vergileri

Her yıl için uygulanan devlet vergisi oranları, Vergi Kanunda belirtilen oranlardan daha yüksek olamaz ve bu oranlar her yıl Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesi Yasası kabul edildiğinde revize edilebilmektedir. Devlet vergilerinin türleri aşağıdakilerdir (AVK, Madde 6):

- Gelir Vergisi;
- Menfaat Vergisi;
- İlave Değer Vergisi;
- Aksiz Vergisi;
- Toprak Vergisi;
- Emlak Vergisi;
- Sadeleştirilmiş Vergi.

Bu vergilerin ne olduğu, mükelleflerinin kimler olduğu, vergiden kimlerin muaf tutulduğu, oranlarının nasıl belirlendiği aşağıdaki alt başlıklarda detaylı olarak anlatılmaktadır.

2.2.1.1. Gelir Vergisi

Gelir vergisi, gerçek kişilerin elde ettiği gelirden devlet bütçesine ödemekle yükümlü olduğu bir vergi türüdür (AVK, Madde 95).

A. Verginin Mükellefleri

Gelir elde eden kişiler gelir vergisinin mükellefidirler. Azerbaycan vatandaşlığı olan kişiler için onun yurtdışı ve yurtiçi gelirleri vergiye tabii tutulmaktadır. Azerbaycan vatandaşlığı olmayan mükellefler içinse yalnızca Azerbaycan sınırları içerisinde kazandıkları gelirler vergiye tabii tutulmaktadır.

Özetle vatandaşlığı olan ve olmayan mükellefler elde ettikleri kazançtan gelir vergisi ödemek zorundadırlar (Veliyev vd., 2003: 183).

B. Vergi muafiyetleri

Gelir vergisi ile ilgili muafiyetler tam muafiyet, 400 Manat değerinde muafiyet, 200 Manat değerinde muafiyet, 100 Manat değerinde muafiyet, 50 Manat değerinde muafiyet şeklinde uygulanmaktadır (Bağırov ve Tağıyev, 2022: 36-60).

I. Tam muafiyetler :

- Yurt dışına rotasyonla gönderilenler;
- 1000 Manat değerinde hediye ve öğrenim ücretini ödemek için maddi yardım, bir kerelik ödenek miras değerinin 20.000 Manata kadar olan kısmı;
- Ameliyat masrafları da dahil olmak üzere ülke içindeki tedavi ücretlerinin ödenmesi için mali yardımın 10.000 Manata kadar tek seferlik ödenek değeri, ameliyat ücretleri dahil olmakla yurt dışı tedavi ücretleri 50.000 Manata kadar mali yardım, ameliyat ücretleri için tek seferlik ödenek;
- Hediye, maddi yardım ve miras mükellefin aile üyelerinden alınmışsa tam değeri;
- Şehit ailelerinin aldığı 20.000 Manata kadar maddi yardım;
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin özgürlüğü, egemenliği ve toprak bütünlüğü için yürütülen askeri operasyonlar sonucunda tespit edilen maluliyet askeri personelin ve sivillerin aldığı 20.000 Manat'a kadar mali yardım;
- İş kanununa göre ödenen devlet emekli maaşları, devlet ödenekleri;
- Devlet bütçesi hesabına ödenen emeklilik, bireysel bir kerelik ödemeler veya mali yardım;
- Nafaka;
- Kıymetli taşlar ve metaller, kıymetli taş ve metallerden eşya, sanat eserleri, vergi mükellefinin ticari faaliyetlerinde kullanılan veya kullanılan antikalar ve mülkler, başka bir taşınabilir maddi varlığın sunumundan gelir;
- Bir sigorta olayı gerçekleştiğinde nakdi veya ayni olarak ödenen mali yardım;
- Zararın tazmini ile bağlantılı olarak alınan tazminat ödemeleri;

- Bakırcılık, kalaycılık ve çömlekçilik, bahçecilik ve bahçecilik çalgıları, halk müziği aletleri, oyuncaklar, hediyeelik eşyalar, kamış ve hasır ev eşyaları, seramik ürünlerin yapımı, sanatsal işlenmesi, sanatsal işlemler, ahşap malzemelerden ev aletleri hazırlık alanında faaliyet gösteren gerçek kişilerin gelirleri;
- Doğrudan tarım ürünlerinin üretiminden elde edilen gelirler;
- Sektörden ayrılarak öğrenim görmek üzere gönderilen öğrenci, doktora öğrencisi ve yüksek lisans öğrencilerine ve kuruluşlara ödenen burs tutarları;
- Bağışçılara kan bağışları için ödenen tazminat tutarları;
- Askeri personele, hakimlere, savcılık çalışanlarına ve savcılık dışı çalışanlara askeri personele, özel rütbeli kolluk kuvvetlerine ödenen her türlü ödemeler (pozisyon veya özel rütbe maaşları hariç);
- Yarışmalarda ve yarışmalarda eşya şeklinde alınan ödüllerin tam değeri. Yıllık uluslararası yarışmalarda para şeklinde alınan ödüllerin değeri 4000 Manat`a kadar, Cumhuriyet, il ve ilçe yarışmalarında ise 200 Manat`a kadar olan kısmı;
- Sanayi veya teknoloji parklarında ikamet eden bir tüzel kişilik oluşturmadan girişimcilik faaliyeti gerçek kişilerin sanayi ve teknoloji parkındaki faaliyetlerinden elde ettikleri gelir (ücretli emekten kesilen gelir vergisi hariç) - 10 yıl süreyle,
- Yatırım teşvik belgesi alan bireysel girişimci, o belgenin alındığı tarihten itibaren gelirinin %50 kısmını - 7 yıl süreyle,
- Piyango organizatörü ve spor bahisleri operatörü tarafından yürütülen piyangolardan spor bahis oyunlarından para şeklinde elde edilen 500 Manat`a kadar kazançlar;
- Bireysel girişimci olarak faaliyet gösteren girişimlerin inovasyon faaliyetlerinden elde edilen gelirler, "Startup" sertifikasının alındığı tarihten itibaren - 3 yıl süreyle;
- KOBİ kümesi katılımcısının gelirinin sermaye giderlerine yönlendirilen kısmı – 7 yıl süreyle gelir vergisinden muaf tutulmaktadır.

II. 400 Manat değerinde muafiyetler :

- Azərbaycan'ın Milli Kahramanları;
- Sovyetlər Birliğı Kahramanları və Sosialist Emek Kahramanları;
- Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Vatanseverlik Savaşı Kahramanları;
- Savaştan dolayı engelli kişiler;
- Şəhit olmuş savaşıçıların dul eşləri və çocukları;
- 1941-1945'te arka cephede özverili çalışma için emir ve madalya alan kişiler;
- Gazi unvanını almış kişiler ;
- Radyasyon xəstəliğı və Çernobil nükleer santralindəki kaza sonucu radyasyon yükünə bağılı xəstəlik, sivil veya askeri nükleer tesislərdəki diğər radyasyon kazalarının yanı sıra nükleer silahlarla ilgili testlər, tətbiqatlar və diğər fəaliyyətlər daxil olmaq üzərə hər türlü nükleer tesis uzay texnologiyası bu xəstəlikləri olan veya keçirmiş olanların aylıq gəlirinin 400 Manatlık kısmı gəlir vergisindən muaf tutulmaktadır.

III. 200 Manat değıerinde muafiyetlər :

- Petrol alanında fəaliyyət göstərən veya kamuya ait vergi mükəlləfləri adına çalışan gerçək kişilərin maaşı çalışmalarından elde etdikləri aylıq gəlir 2500 Manat'ın altında ise 200 Manat başlanğıç muafiyeti verilməkte; 2500 Manatın üzərində ise başlanğıç muafiyeti verilməməkte ama kanuna göre bu kapsamındaki diğər muafiyetlər tətbiq oluna bilməkdədir.
- Birinci veya ikinci dərəcəli engəllilər veya bu kişilərin bəkimini üstlənən və onlarla birlikdə yaşayan (kendi istəğı üzərində) ebeveynlərdən biri (evlat edinən kişiler daxil), aylıq gəlirinin 200 Manat'lık kısmına vergi muafiyeti tətbiqlənəkdədir.

IV. 100 Manat değıerinde muafiyetlər :

- 20 Ocak 1990 yılında SSCB birliklərinin müdahəlesi sonucunda ölən askerlərin ebeveynləri, görevlərinin yerinə getirilməsi sırasında ölən devlet memurlarının ebeveynləri və eşləri (kocaları), Azərbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün savunulması sırasında ölən kişilərin eşləri (kocaları);
- Afganistan'a veya çatışmaları yürütüldüğü diğər ölkələrə göndərilən və eğitim kamplarına çağrılan askeri personel;
- Dağılık Karabağ göçmənləri və mülteçilər;

V. 50 Manat muafiyet:

- Akrabalık derecesine bakılmaksızın bakmakla yükümlü olduğu en az 3 kişi olan mükelleflere vergiye tabi aylık geliri 50 Manat miktarda azaltılmaktadır. Bu muafiyet, çocukların 18, öğrencilerin ise 23 yaşına bastığı yıl sonuna kadar geçerlidir. Çocukların ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin ölümü halinde ise ölüm yılı sonuna kadar bu muafiyet uygulanmaktadır. Aynı zamanda bu muafiyet, çocuğun doğduğu ve bakmakla yükümlü olunan kişinin evlat edinildiği aydan itibaren verilmektedir.

C. Vergi tarifesi :

- Tablo 2.2`de petrol alanında faaliyet gösteren veya kamuya ait vergi mükellefleri adına çalışan gerçek kişilerin maaşlı çalışmalarından elde ettikleri aylık gelir üzerinden alınan vergi tarifesi gösterilmektedir:

Tablo 2. 2: Petrol Alanına ve Kamu Kurumlarında Uygulanan Gelir Vergisi Tarifesi

Aylık Vergi tutarı	Vergi oranı
2500 Manat`a kadar	%14
2500 Manat`tan fazla	$(2500 \times \%14) + (2500 \text{ Manat'tan fazla olan kısım} \times \%25)$

Kaynak: Azerbaycan Devlet Vergi Servisi, <https://www.taxes.gov.az/uploads/2022/bukletler/fizikishexslerinGV.pdf>, 2023.

Petrol alanında faaliyet gösteren veya Kamuya ait vergi mükellefleri adına çalışan gerçek kişilerin maaşlı çalışmalarından elde ettikleri aylık gelir üzerinden alınan vergi 2500 Manat`a kadar olan gelirden %14 oranında yani 350 Manat vergi alınacaktır. Aylık Geliri 2500 Manat`tan fazla olan mükelleflerden, örneğin 4000 Manat olduğu zamansa $350 \text{ Manat} (2500 \times \%14) + 375 (1500 \times \%25) = 725 \text{ Manat}$ vergi alınacaktır (Bağırov ve Tağıyev, 2021: 31).

Örnek: Bakü Devlet Vergi Hizmetinde çalışan Nuride Ceferguliyeva`nın aylık maaşı 2200 Manat olmuştur. 2200 Manat`ın 200 Manat`ı devlet sektörü olduğu için

muaf olacak, geri kalan 2000 Manat gelirin %14 'lük kısmı yani 280 Manat'ı vergi olarak ödenecektir.

- II. Tablo 2.3`de petrol alanında faaliyet göstermeyen veya devlet dışı sektöre ait vergi mükellefleri için çalışan gerçek kişilerin maaşlı çalışmalarından elde edilen aylık gelir üzerinden alınan vergi tarifesi uygulanmaktadır:

Tablo 2. 3: Özel kurumlarda uygulanan vergi tarifesi

Aylık Vergi tutarı	Vergi oranı
8000 Manat'a kadar	%0
8000 Manat'tan fazla	(8000 Manat'tan fazla olan kısım) x %25

Kaynak: Azerbaycan Devlet Vergi Servisi, <https://www.taxes.gov.az/uploads/2022/bukletler/fizikishexslerinGV.pdf>, 2023.

Petrol alanında faaliyet göstermeyen ve devlet dışı sektöre ait vergi mükellefleri için çalışan gerçek kişilerin maaşlı çalışmalarından elde ettikleri aylık gelir üzerinden alınan vergi 8000 Manat'a kadar olan gelirlerinden %0 vergi alınacaktır. Aylık gelirleri 8000 Manat'tan olduğu zaman ise örneğin 12000 Manat olduğu zaman $4000(12000-8000) \times \%25=1000$ Manat'ı vergi olarak ödenecektir.

Örnek: Özel şirket olan Bakü sigorta acentesinde çalışan Nuride Hasanova'nın maaşı aylık 7000 Manat olmuştur. Petrol alanında faaliyet gösteren veya kamu kuruluşunda çalışan birey olmadığı için Nuride Hasanova'nın 7000 Manat gelirinden %0'lük kısmı yani,0 Manatı vergi olarak ödenecektir.

D.Gelir vergisinin beyan edilmesi ve ödenmesi :

Gelir vergisi için vergilendirme dönemi takvim yılıdır.Mükelleflerin faaliyet gösterdikleri seneden sonraki senenin 31 Mart'ına kadar gelir beyannameleri vermek ve vergi ödemelerini yapmak zorundadırlar. 1 Ocak - 31 Mart tarihi aralığında vergi hesaplamaları yapılmalı ve ödenmelidir (Bağırov ve Tağıyev, 2022: 189).

2.2.1.2. Menfaat Vergisi

AVK 103. Maddesinde belirtildiği üzere mükellefin geliri (vergiden muaf gelirler hariç) ile gelirden mahsup edilen giderleri arasındaki fark, onun karıdır. Kar üzerinden ödenen vergiye Menfaat (kar) vergisi denmektedir

A. Vergi mükellefleri :

AVK 103. Maddesinde belirtildiği üzere Azerbaycan Cumhuriyeti'nde gelir elde eden işletmeler ve kar amacı gütmeyen kuruluşların girişimcilik faaliyetlerinden elde ettikleri gelirler menfaat vergisi tabii tutulmaktadır.

B. Vergi oranları :

Menfaat vergisi mükelleflerin karının %20'lik kısmına uygulanmaktadır (AVK, Madde 105). Dar vergi mükelleflerin bir işyeriyle ilgili olmayan ancak bir Azerbaycan kaynağından elde edilen brüt geliri (İDV ve Aksiz hariç), ödeme kaynağında vergilendirilmektedir.

Azerbaycan Vergi Sisteminde vergi mükellefiyeti tam ve dar mükellef olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyetinin Vergi Kanuna göre tam mükellefler şu şekilde sıralanmaktadır (AVK, Madde 13.2.5 ve 13.2.6):

- 1) Takvim yılı içersin de 182 günden fazla zaman zarfı içinde Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde olanlar,
- 2) Takvim yılı içersin de veya bir takvim yılı sürecinde yurtdışında Azerbaycan Cumhuriyeti adından devlet hizmetinde olanlar,
- 3) Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde veya yurtdışında gerçek kişi 182 günden fazla kalmamışsa, bu gerçek kişi aşağıdaki durumlar göz önünde bulundurularak, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tam mükellefi sayılmaktadır (AVK, Madde 13.2.5);
 - Sürekli oturum adresi Azerbaycan Cumhuriyetiye,
 - Kesin yaşadığı yer Azerbaycan Cumhuriyetiye,
 - Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı olması.

C.Vergi muafiyetleri :

Genel olarak menfaat vergisine aşağıdaki muafiyetler uygulanmaktadır (AVK, Madde 106; Bağırov ve Tağıyev, 2022: 95-105):

- Girişimci faaliyetlerden elde edilen gelirler hariç, hayır kurumlarının gelirleri;
- Ticari olmayan kuruluşlar tarafından alınan ücretsiz havaleler, üyelik ücretleri ve bağışlar;
- Girişimcilik faaliyetinden elde ettikleri gelirler hariç, uluslararası ve hükümetler arası kuruluşların gelirleri;
- Devlet yetkilileri, bütçe kuruluşları ve yerel özyönetim organlarının gelirleri (girişimcilik faaliyetinden elde ettikleri gelirlerden başka);
- Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, Mali Piyasalar Kontrol Odası kurumları, "Zorunlu Tıbbi Devlet Sigorta Acenteliğı" adına kamu tüzel kişiliğı, devlet oluşturulan sağılık (tıbbi) hizmetleri sağılayıcısı ve Azerbaycan Devlet Petrol Fonu Cumhuriyeti ve Tasarruflar Sigorta Fonunun Geliri;
- Sigorta ödemelerinden elde edilen gelir;
- Eğıtım kurumlarının kârı (girişimcilik faaliyetinden elde ettikleri gelirleri istisna);
- Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından belirlenir tüzel kişinin kendisinin ve tam yetkili makamının kararı ile yapılan hallerde sahip olduğı yerleşik bağılı ortaklıklarından birinin Bilançodan başkasının bilançosuna aktarılan varlıkların değeri, hem de Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın kararı esas olarak bir tüzel kişiliğın bakiyesinden tazminatsız olarak diğeriinin bilançosuna verilen sabit kıymetlerin değeri;
- Petrol ve gaz rezervlerinin aranması, geliştirilmesi ve üretiminin paylaşılması dağıtım, ihracat boru hatları ve benzeri diğeri sözleşmelere uygun olarak sabit kıymetler, taşınır mallar ve diğeriilerinin bu anlaşmalarda herhangi bir şekilde varlık Azerbaycan Cumhuriyeti temsil eden tarafa ibraz işlemleri;

- Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın kararına göre oluşturulan Sanayi veya Teknoloji Park'larının yöneticisi bu parkların kârının organizasyonu veya işletmecisi altyapının inşası ve bakımına yönelik kısım, yanı sıra bu parklarda bu parklarda ikamet eden tüzel kişilerin kaydının raporlama yılından itibaren 7 yıllık bir süre için kayıt faaliyetten elde ettikleri gelir;
- Engelli çalışanlardan oluşan üretim işletmeleri, toplam çalışan sayısının en az %50'si engelli kişiler veya 18 yaşının altında sınırlı sağlık kapasitesi olan kişiler %50'den oluşan üretim işletmelerinin menfaat vergisi oranı azaltılmaktadır. Muafiyet hakkı belirlenirken toplam çalışan listesine yüklenici ve eser sözleşmeli çalışan engelliler dahil değildir;
- Tarımsal ürünlerin (endüstriyel olanlar dahil) üretimi ile uğraşan tüzel kişilerin bu faaliyetten elde ettikleri gelir;
- Kreşler, anaokulları, özel çocuklar için anaokulları ve çocuk yuvaları bu faaliyetten elde ettikleri gelirler;
- Devlet tarafından uygulanan proje ihtiyaçları için arazi satın alınmasına ilişkin ödenen tazminat;
- Yatırım promosyon belgesini alan tüzel kişinin, yatırım promosyon belgesini satın alma tarihinden itibaren 7 yıl süre boyunca kârın %50'si menfaat vergisinden muaf tutulmaktadır.

D.Menfaat vergisinin beyan olunması ve ödenmesi:

Gelir vergisinde olduğu gibi Menfaat Vergisi de yıllık vergidir. Burada mükellefler faaliyet gösterdikleri yıldan sonraki yılın 31 Mart'ına kadar gelir beyannameleri beyan etmek ve vergi borçlarını ödemek zorundadırlar. 1 Ocak - 31 Mart tarihi aralığında vergi hesaplanmaları yapılmalı ve ödenilmelidir (<https://www.taxes.gov.az/uploads/2022/bukletler/fizikishexslerinGV.pdf>, 2023).

2.2.1.3. İlave Değer Vergisi (İDV)

Bazı ülkelerde mal ve hizmet vergisi olarak bilinen ilave değer vergisi, bir üretimin veya dağıtımın her aşamasında bir ürünün veya hizmetin değerinin artmasına bağlı, aşamalı olarak toplanan bir genel tüketim vergisidir. Azerbaycan vergi sisteminde katma değer vergisi ilave değer vergisi (İDV) olarak bilinmektedir (AVK, Madde 153).

A. Vergi mükellefleri:

İlave Değer Vergisinin ödemekle yükümlü olan kişiler hakkında aşağıda detaylı bilgiler verilmektedir (Bağırov ve Tağıyev, 2022: 249):

- Ardışık 12 aylık dönemin herhangi bir ayında vergiye tabi işlemleri 200.000 Manat'ı aşan işletmeler ve kişiler;
- Sözleşme veya anlaşma kapsamında İDV'ye tabi işlemin toplam değeri 200.000 Manat'ı aşarsa sözleşme kapsamında çalışan işletmeler ve kişiler;
- Gönüllü olarak ilave değer vergisi mükellefi olmak isteyen kişiler ve işletmeler;
- İDV'ye tabii tutulan mal ithal edenler bu tür ithal edilen mallar üzere;
- İlave değer vergisine göre vergilendirilmesi gereken ve İDV amacıyla kayıt olmaksızın iş veya hizmet gösteren dar mükellef olan kişiler;
- Aksizli, zorunlu işaretleme ile işaretlenmesi gereken mal üreticileri ve bina inşaatı faaliyetlerinde bulunan kişiler İDV mükellefi olarak kabul edilmektedirler.

B. Vergi oranları:

Genel olarak ilave değer vergisinin oranı yüzde %18'dir. Ama bazı durumlarda %0 derece ile de vergilendirme söz konusudur (AVK, Madde 173).

C. Sıfır (0) dereceli İDV:

Aşadaki durumlarda İDV sıfır derece ile uygulanmaktadır (AVK, Madde 165):

- Azerbaycan'da akredite edilmiş uluslararası kuruluşların ve yabancı ülkelerin diplomatik ve konsolosluk misyonlarının resmi kullanımına ve bu

misyonların Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı olmayan diplomatik ve idari-teknik personelinin kişisel kullanımına yönelik mal ve hizmetler; onlarla birlikte yaşayan aile bireyleri, kuruluşlara ve aile üyelerine iş ve hizmet sağlaması halinde 0 dereceli İDV uygulanacaktır;

- Bir hibe sözleşmesine dayalı olarak yurt dışından alınan hibeler pahasına hibe alıcılarına mal sunumu, mal ithalatı, hizmetlerin sağlanması ve işlerin yapılması;
- Dar vergi mükelleflerine aşağıda gösterilen faaliyetlerin sunulması;
 - a) Patentlerin, lisansların, ticari markaların, telif haklarının ve diğer benzeri hakların mülkiyete veya imtiyaza devredilmesi, bunların kullanıma sunulması dahil;
 - b) Danışmanlık, hukuk, muhasebe, mühendislik veya reklamcılık hizmetleri ile veri işleme hizmetlerin ve diğer benzer hizmetlerin sağlanması;
- Azerbaycan Merkez Bankası'na altın ve diğer değerli eşyaların gönderilmesi;
- Uluslararası veya transit yük veya yolcu taşımacılığı (uluslararası posta hizmetleri istisna) İDV vergisi sıfır (0) dereceyle hesaplanmaktadır.

D. Vergi muafiyetleri:

Genel olarak İlave Değer Vergisinde aşağıdaki muafiyetler uygulanmaktadır (AVK, Madde 164; Bağırov ve Tağıyev, 2022: 272-283):

- Mali hizmetlerin sağlanması (örneğin: bankacılık, sigorta, leasing, rehinci vb.);
- Azerbaycan'da daimi temsilciliği bulunmayan yabancı uyruklu kişilerin sivil havacılık faaliyetleri çerçevesinde yerleşik tüzel kişilere uçak ve uçak motorlarının kiralanması veya leasingi;
- Altın ve gümüşten yapılmış takıların üretimi ve işlenmesi için makine, teçhizat ve tesislerin ithalatı;
- Altın ve gümüşün külçe, madeni para veya top şeklinde satışı;
- Piyango bileti satıcısı ile aktedilen sözleşmeye veya onun talimatına istinaden her aşamada aracı olarak piyango bileti satışına yönelik hizmetler sunmak;

- KOBİ küme şirketi tarafından "belge" bazında üretim veya işleme amaçlı makine, teknolojik ekipman ve cihazların ithalatı - KOBİ küme şirketinin KOBİ kümesi siciline giriş tarihinden itibaren 7 yıl süreyle şirketler;
- Yalnızca elektrikli motorlu taşıtların ithalatı ve satışı;
- Elektrik motorlu araçlar için ikinci ve üçüncü kademe elektrik enerjisi şarj cihazlarının ithalatı ve satışı;
- Üretim tarihi 3 yılı ve motor hacmi ise 2500 cm³'i geçmeyen hibrit otomobillerin ithalatı ve satışı;
- "İstihdam Üzerine" Azerbaycan Cumhuriyeti Yasası uyarınca sosyal işlerinin organizasyonu ile bağlantılı olarak işgücü sağlanmasına ilişkin işlemler;
- Besi ve kümes hayvanı çiftliklerinde kullanılan yem ve yem katkı maddelerinin satış gelirleri;
- Bina inşaatı faaliyetlerinde bulunan kişiler tarafından inşa edilen binanın konut ve konut dışı alanlarının tahsis edilen kısmının devlete sunulmasına ilişkin gelirleri;
- Devlet adına kurulan kamu-özel ortaklığı tarafından kendilerine tevdi edilen ve tüzüklerinde öngörülen görevlerin yerine getirilmesi için devlet bütçesinden ayrılan ödenekler pahasına aktedilecek sözleşmeye dayalı olarak iş ve hizmet sağlanmasına;
- Sürücü dahil 10'dan fazla kişiyi taşımak için tasarlanmış basınçlı gazla çalışan otobüslerinin ithalatı;
- Tarım ürünleri imalatçıları tarafından üretilen tarım ürünlerinin satışına ilişkin gelirler (endüstriyel yöntemle);
- Askeri amaçlarla kullanılan her türlü teçhizat ve teknik araçlar için ithal edilen teknolojiler, teçhizat ve bileşenler;
- Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen kuruluşun muvafakati ile Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında kayıtlı olan insani yardım kuruluşları, diğer tüzel ve gerçek kişiler tarafından insani yardım olarak getirilen mallar, teknik yardım da dahil olmak üzere ücretsiz yardım ve hayır amacıyla devletler, hükümetler ve uluslararası kuruluşlar aracılığıyla ithal mallar;

- Bakanlar kurulu tarafından belirlenen durumlarda ve sırayla gümrük sınırında taşınan, üretim veya ticari amaçlara yönelik olmayan mallar;
- İhracat amacıyla petrol ve gaz faaliyetleriyle bağlantılı olarak getirilen ekipman ve malzemeler;
- Özel ekonomik bölgeye ithal edilen mallar (aksiz malları hariç);
- Leasing sözleşmesinin konusu olan sabit kıymetlilerin ithalatı;
- Ekonomi Bakanlığı teyit belgesine istinaden yatırım teşvik belgesi alan şirketler ve bireysel girişimciler tarafından belgeyi aldıktan 7 yıl süreyle ekipman, teknolojik ekipman ve tesislerin ithalatı;
- Buğday ithalatı ve satışı, buğday unu ve ekmek üretimi ve satışı;
- Buğday kepeği üretimi ve satışı;
- Damızlık hayvanların ithalatı ve satışı, tohumlar ve fideler, mineral gübreler, böcek ilaçları, tohum, kümes hayvanları ve arıcılık için ekipman, laboratuvar ekipmanı, tohumları, tahılları ve kuru baklagilleri temizleme, ayırma veya kalibre etme makineleri;
- Tarım hayvanlarının ve kuşlarının hastalıkların teşhisi ve tedavisi için kullanılan veteriner ilaçlarının ithalatı;
- Sulama ve diğer cihaz, makine, ekipman ve tekniklerin yanı sıra tarım ekipmanı yedek parçalarının üretimi, ithalatı ve satışı;
- Tarım ekipmanının, mülkiyet hakkının geçmemesi koşuluyla, tarım üreticilerine kiralanması (kiralınması);
- Tarım ürünleri üreticilerine agro teknik hizmetlerin sağlanması;
- Müflis bankaların çözüm ve iyileştirme tedbirleri çerçevesinde toksik aktiflerin ve iflas prosedürü kapsamında banka varlıklarının sunumu;
- Hayvan ve kuş eti satışı (Kesme ve dondurma işlemlerine tabi tutulan hayvan ve kuş etleri istisnadır);
- Sivil havacılık amacıyla ithal edilen hava araçları, bunların yedek parçaları, motorları ve güç üniteleri İDV vergisinden muaf tutulmaktadır ;

D.İlave Değer Vergisinin(İDV) beyan olunması ve ödenmesi :

İlave Değer Vergisi (İDV) aylık vergidir. Mükellefler vergi dairesine aylık beyannamesini takdim etmek ve bu süreç içersin de vergi borçlarını ödemek zorundadırlar. İDV'nin beyannamesi her dönem için sonraki ayın 20'sine kadar beyan edilmeli ve ödenilmelidir (<https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/2.2.pdf>, 2023).

2.2.1.4. Aksiz Vergisi

Bazı ülkelerde özel tüketim vergisi olarak bilinen aksiz vergisi, aksizli ürünlerin satış fiyatına dâhil edilen bir vergidir. Türkiye vergi sisteminde olan özel tüketim vergisi (ÖTV) Azerbaycan Vergi Kanununda aksiz vergisi olarak nitelendirilmektedir (<https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/4.1.pdf>, 2023). Aksizli ürünler listesini genel olarak tütün mamulleri, alkollü içki çeşitleri ve petrol ürünleri oluşturmaktadır.

A. Vergi mükellefleri:

Aksiz Vergisinin ödemekle yükümlü olan kişiler hakkında aşağıda detaylı bilgiler verilmektedir (AVK, Madde 183):

- Ülke sınırları dahilinde aksizli ürünlerin üretimi veya ithalatı ile uğraşan işletmeler veya gerçek kişiler;
- Azerbaycan sınırları dışında doğrudan veya bir müteahhit aracılığıyla aksizli ürünleri üreten işletmeler veya gerçek kişiler;
- Özel tüketim için aksizli ürünlerin alıcısı olan herkes aksiz vergisinin mükellefi olarak kabul edilmektedir;

Aksizli mal üreticileri, cirolarına bakılmaksızın ilave değer vergisinin de mükellefidirler.

B. Vergi oranları :

Aksiz vergisinde vergi oranları genel olarak faizle değil ürünlerin sayına, paketine, litresine, hacmine, gramajına ve türüne göre nitelendirilmektedir (Bağırov ve Tağıyev, 2022: 391-399):

- Votka, likör ve likör ürünleri; konyak ve konyak malzemeleri - her litresine 4 Manat;
- Şampanya - her litresine 2,6 Manat;
- Şaraplar ve şarap malzemeleri - her litresine 0,2 Manat;
- Enerji içecekleri – her litresine 3 Manat;
- Bira (alkolsüz bira hariç) ve bira içeren diğer içecekler - her litresine 0,4 Manat;
- Cigarilla - 1000 adet için 43 Manat;
- Purolar (kesilmiş uçlar dahil) - her adeti için 4 Manat;
- Tütün ve benzeri maddelerden yapılan sigaralar - 1000 adet için 38,5 Manat (0,77 m/1 paket);
- Elektronik sigara likiti - her litresine 100 Manat;
- Bu maddede belirtilmeyen koyulaştırılmamış alkollü içecekler (alkol içeriği yüzde %9'u geçmeyen) – her litresi 0,4 Manat;
- Nargile tütünleri ve tütün ikameleri, diğer enfiye tütünleri, "homojenleştirilmiş" veya "tekrar yapılandırılmış" tütünler her kg için 30 Manat;
- Isınma (buhar) sonucu tüketilen tütün ve tütün ürünleri - 1000 adet için 14 Manat;
- Tek kullanımlık elektronik sigara, nargile ve bunların yerine geçenler – her birim 0,25 Manat;

Araçlar için belirlenmiş olan aksiz vergisinin oranları Tablo 2.4'de belirtilmektedir.

Tablo 2.4: Araçlar için Aksiz Vergisinin Oranları

Vergiye Tabii Tutulan Aracın Motor Hacmi	Aksiz oranları
---	-----------------------

Motor hacmi 2000 cm ³ 'e kadar ise	Her cm ³ için 0,3 Manat
Motor hacmi 3000 cm ³ 'e kadar olduğunda	600 Manat + 2001-3000 her cm ³ için 5 Manat
Motor hacmi 4000 cm ³ 'e kadar olduğunda	5600 Manat + 3001-4000 cm ³ 'lük kısım için her cm ³ 13 Manat; (Üretim tarihi 3 yıldan fazla ise 13 Manat değil 15 Manat)
Motor hacmi 5000 cm ³ 'e kadar	18600 Manat + 4001-5000 cm ³ 'lük kısım için her cm ³ 35 Manat; (üretim tarihi 3 yıldan fazla ise 35 Manat değil 40 Manat)
Motor hacmi 5000 cm ³ 'ten fazla ise	53600 Manat + 5000 cm ³ çoğu için her cm ³ 70 Manat (Üretim tarihi 3 yıldan fazla ise 70 Manat değil 80 Manat)
Eğlence veya spor amaçlı yatlar ve bu amaçlara yönelik diğer yüzer araçlar	Motor hacminin her cm ³ için 6 Manat

Kaynak: Devlet Vergi Servisi,

<https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/4.1.pdf>, 2023.

Araçların üretim tarihi 7 yıldan fazla ise benzinli motora 1,2 katsayısı, dizel motora 1,5 katsayısı uygulanarak hesaplanmaktadır. Otobüsler için belirlenmiş olan aksiz vergisinin oranları Tablo 2.5'de belirtilmektedir.

Tablo 2.5: Otobüsler için Aksiz Vergisinin Oranları

Vergiye Tabii Tutulan Otobüsün	Aksiz oranları
Motor Hacmi	
Motor hacmi 4000 cm ³ 'e kadar ise	her cm ³ için 2 Manat
Motor hacmi 6000 cm ³ 'e kadar olduğunda	8000 Manat + 4001-6000 her cm ³ için 4 Manat
Motor hacmi 8000 cm ³ 'e kadar olduğunda	16000 Manat + 6001-8000 her cm ³ için 6 Manat
Motor hacmi 10000 cm ³ 'e kadar	28000 Manat + 8001-10000 her cm ³ için

olduğunda	8 Manat
Motor hacmi 10000 cm ³ 'ten fazla ise	44000 Manat + 10000 cm ³ çoğu için her cm ³ 10 Manat

Kaynak: Devlet Vergi Servisi,

<https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/4.1.pdf>, 2023.

İthal otobüslerin üretim tarihi 1 yıldan fazla ise veya kat edilen mesafe 100.000 kilometreden fazla ise hesaplanan miktarlara 1,5 çarpanı uygulanarak hesaplanmaktadır. İthal edilen altın, mücevherat ve ondan yapılan diğer ev eşyalarının miktarı aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır:

- Altın miktarı 375 grama kadar ise – her gram için 1,5 Manat;
- Altın miktarı 500 grama kadar ise - her gram için 2 Manat;
- Altın miktarı 585 grama kadar ise - her gram için 2,4 Manat;
- Altın miktarı 750 grama kadar olduğunda - her gram için 3 Manat;
- Altın miktarı 958 grama kadar olduğunda - her gram için 5 Manat;
- Altın miktarı 999 grama kadar ise - her gram için 6 Manat;

Bir adet pırlantanın miktarı 1 karattan az ise, aksiz oranı pırlantanın gerçek miktarı ile orantılı olarak azaltılmaktadır. İthal işlenmiş, tasnif edilmiş, çerçevelemiş ve sabitlenmiş pırlantanın her karat için 400 Manat (aksiz oranı) aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır:

- Bir adet pırlantanın miktarı 1 karattan 2 karata kadar olduğunda - 2.0 katsayısıyla;
- Bir adet pırlantanın miktarı 2 ila 3 karata kadar olduğunda - 3.0 katsayısıyla;
- Bir adet pırlantanın miktarı 3 karattan 4 karata kadar olduğunda - 4.0 katsayısıyla;
- Bir adet pırlantanın miktarı 4 ila 5 karata kadar olduğunda - 5.0 katsayısıyla;
- Bir adet pırlantanın miktarı 5 karattan fazla ise - 10.0 katsayısıyla çarpılarak hesaplanmaktadır.
- Platinlerdeyse her gram ithal platin için - 4,0 Manat;

- İthal edilen kürk ve deri eşyanın gümrük kıymetinin yüzde 10'u aksiz vergisi olarak hesaplanmaktadır.

C. Vergi muafiyetleri :

Aşağıdaki belirtilen ürünler Aksiz vergisinden muaf tutulmaktadır (AVK, Madde 188):

- Gerçek bir kişinin kişisel tüketimi için aldığı 1,5 litre alkollü içeceğe;
- 20 gram altın, mücevher ve ondan yapılan diğer ev eşyaları;
- İşlenmiş, derecelendirilmiş, çerçelenmiş veya ayarlanmış 0,5 karat pırlantaların ithalatı;
- Azerbaycan Cumhuriyeti'ne otomobil ile gelen kişiler için, aracın deposundaki yakıt miktarı;
- Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinden transit olarak taşınan mallar;
- Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankasının mal varlığına yatırım yapamak için ithal edilen platin, altın ve işlenmiş, tasnif edilmiş, çerçelenmiş ve sertleştirilmiş elmaslar, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu mal varlığına yatırım yapamak üzere ithal edilen altın;
- İthal platin, altın ve mücevherat ve bunlardan yapılan diğer ürünler, işlenmiş, tasnif edilmiş, çerçelenmiş ve sabitlenmiş elmaslar - 1 Ocak 2021 tarihinden itibaren 3 yıl süreyle vergi muafiyeti uygulanmaktadır.

D. Aksiz Vergisinin beyan olunması ve ödenmesi :

Aksiz vergileri için raporlama dönemi aylık olarak hesaplanmaktadır. Özel tüketim malları üretildiğinde veya ithal edildiğinde, her raporlama dönemi mükellefler vergi dairesine aylık beyannamesini takdim etmek ve bu süreç içersin de vergi borçlarını ödemek zorundadırlar. Aksiz vergisi'nin beyannamesi her dönem için sonraki ayın 20'sine beyan edilmeli ve ödenilmelidir (<https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/4.1.pdf>, 2023).

2.2.1.5. Sadeleştirilmiş Vergi

Sadeleştirilmiş vergi uygulamasının amacı, vergi sistemindeki rolü küçük işletmeler ve küçük girişimciler için vergi beyan edilmesinin, hesaplanmasının ve

vergi borcunun ödenmesi işlemini basitleştirmektedir

(<https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/2.6.pdf>, 2023).

A. Vergi mükellefleri:

- 1) Aşağıdaki kişilerin sadeleştirilmiş vergi mükellefi olma hakkı vardır (AVK, Madde 218.1):
 - Takvim yılının ardışık olan herhangi bir ayında sadeleştirilmiş vergiye tabi işlemleri 200.000 Manat veya daha az olan, ilave değer vergisi mükellefi olmayan kişiler;
 - Takvim yılında herhangi bir ayda sadeleştirilmiş vergiye tabi işlemleri 200.000 Manat'ı geçen ticaretle uğraşan restoran, kafe gibi mekanlar işleten kişiler sadeleştirilmiş verginin mükellefi olarak kabul edilme hakkı vardır.
- 2) Aşağıdaki kişiler zorunlu olarak sadeleştirilmiş vergi mükellefidirler (AVK, Madde 218.4):
 - Mülkiyetindeki konut ve konut dışı arsaların sunumunu gerçekleştiren gerçek kişiler (3 yıldan fazla süreyle mülkiyetinde olan kişiler hariç);
 - Bireysel olarak aşağıdaki işleri yapan veya hizmetleri sunan kişiler:
 - a) Düğün, parti ve diğer etkinliklerde enstrüman çalma ve benzeri faaliyetlerde hizmet gösteren gerçek kişiler;
 - b) Bireysel fotoğraf, ses-görüntü hizmetleri alanındaki faaliyetler (fotoğraf stüdyoları hariç);
 - c) Kunduracı hizmeti gösteren gerçek kişiler;
 - d) Saat, televizyon, buzdolabı ve diğer ev aletlerinin tamircisi;
 - e) Müstakil ev ve apartman kat hizmetleri, hasta, yaşlı ve çocuk bakım hizmetleri, dadı, şahsi şoförlük, ev temizliği, bahçıvan, aşçı, bekçi ve yemekhanelerde müşterilere hizmet gösteren gerçek kişiler;
 - f) Resim atölyelerinin faaliyetleri;
 - g) Kuaförlük yapan kişiler;
 - h) Terzilik faaliyetlerinde bulunan kişiler;
 - i) Bireysel veterinerlik yapan kişiler;

- Spor bahis oyunları işletmecileri ve spor bahis oyunları satıcıları ile piyango organizatörleri ve piyango bileti satıcıları sadeleştirilmiş vergi mükellefidirler.

B. Vergi oranları:

Genel olarak 12 aylık cirosu vergi mükellefleri tarafından 200.000 Manat'ı aşmadığı durumlarda mal, iş satışından, hizmet sağlanmasından ve satış dışı gelirlerden elde edilen fon miktarından %2 oranında (toplu yemek faaliyetleri hariç) sadeleştirilmiş vergi hesaplanmaktadır. Ama bazı durumlarda vergi oranlarının hesaplanması aşağıdaki gibi değişmektedir (Bağırov ve Tağıyev, 2022: 537):

- 12 aylık cirosu 200.000 Manat'ı aşan toplu yemek faaliyetleri (restoran, kafe vb.) için %8 oranında;
- Piyango veya spor bahisleri oyunları organizatörü tarafından piyango bileti satışından elde edilen fon üzerinden %6 oranında ve piyango bileti satıcısı tarafından piyango organizatörü tarafından kendisine verilen tutar üzerinden %4 oranında;

1) Motorlu taşıtlar için vergi oranları aşağıdaki gibi belirlenmektedir (Bağırov ve Tağıyev, 2022: 540):

- Yolcu taşımacılığı (taksiler hariç), koltuk sayısına göre her koltuk için 1,8 Manat;
- Taksi ile yolcu taşımacılığı her araç için 9.0 Manat;
- Tonla yük taşımalarında her ton için 1,0 Manat;

2) Bireysel olarak iş yapan veya hizmet gösteren kişiler için vergi oranları (Bağırov ve Tağıyev, 2022: 547):

- Kutlama, düğün ve diğer etkinliklerde müzisyenlik yapmak, dans etme ve benzeri faaliyetler için aylık 20 Manat;
- Bireysel olarak fotoraçılık (fotoğraf stüdyoları hariç) ayda 15 Manat;
- Ayakkabı tamiri faaliyeti için ayda 5 Manat;
- Televizyon, buzdolabı, saat ve diğer ev aletlerini tamir faaliyetleri için ayda 10 Manat;

- Özel konut ve apartmanlarda yaşlı, çocuk ve hasta için bakım hizmetleri, temizlikçiler, dadı, ev temizliği, kişisel şoförlük, aşçı, bahçıvan, bekçi ve garsonlar için aylık 10 Manat;
- Kuaförlük yapan kişiler için aylık 15 Manat;
- Terzilik faaliyetlerinde bulunan kişiler için aylık 10 Manat;
- Bireysel veterinerlik hizmeti gösteren kişiler aylık 20 Manat;

Motorlu taşıtlar ve bireysel olarak hizmet sektöründe çalışan kişiler için olan vergi oranlarında aşağıdaki katsayılar uygulanmaktadır:

- Bakü ili (köyler ve yerleşim yerleri dahil) için 2;
- Abşeron ilçesi, Sumgayıt ve Gence illeri için 1.5;
- Diğer şehir ve bölgelerde 1 olarak tanımlanmaktadır.

C. Vergi muafiyetleri:

Aşağıdaki belirtilen durumlarda mükellefler sadeleştirilmiş vergiden muaf tutulmaktadır (<https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/2.6.pdf>, 2023):

- Belirlenen prosedüre göre devlet bütçesi pahasına ödenen ihracat teşvikine;
- Gelir ve gider kayıtlarını tutan, İDV kaydı yapılmayan ve takvim yılının herhangi bir ayında ardışık 12 aylık dönem faaliyet hacmi 200.000 Manat'a kadar olan yerleşik bir teşebbüsün kurucularına veya hissedarlarına ödenen temettülere;
- Piyango bileti satıcısı ile aktedilen sözleşmeye veya onun talimatına istinaden her aşamada aracı olarak piyango bileti satışına ilişkin verilen hizmetlerden elde edilen gelirlere;
- Gerçek kişilerin konutlarının özel mülkiyetindeki 30 m² kadar olan kısmına;
- Tarım ürünleri üreticilerinin kendi ürettikleri tarım ürünlerinin satışından elde edilen üretim hacmine 1 Ocak 2014 tarihinden itibaren 10 yıllık bir süre için;
- Kanunla belirlenen hallerde devlet bütçesine olan vergi borçlarının silinmesinden elde edilen gelirlere vergi muafiyeti uygulanmaktadır.

D. Sadeleştirilmiş verginin beyan olunması ve ödenmesi:

Sadeleştirilmiş vergi için hesap dönemi 3 ay olarak nitelendirilmektedir. Her raporlama dönemi sadeleştirilmiş vergi mükellefleri vergi dairesine aylık beyannamesini takdim etmek ve bu süreç içerisinde vergi borçlarını ödemek zorundadırlar. Sadeleştirilmiş verginin beyannamesi her dönem için sonraki ayın 20'sine kadar beyan edilmeli ve ödenilmelidir (<https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/2.6.pdf> , 2023).

2.2.1.6. Maden vergisi

Maden vergisi, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında ve Hazar Gölünün Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ait kısmı dahil olmak üzere yer altı ve yerüstü madenlerinin çıkarılmasından alınmaktadır (AVK, Madde 182).

A. Vergi Mükellefleri :

Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında ve Hazar Gölünün Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ait kısmı dahil olmak üzere yer altı ve yerüstü madenlerini çıkaran bireyler kişiler ve işletmeler maden vergisinin mükellefleridir (AVK, Madde 183).

B.Verginin oranı :

1) Çıkarılan ham petrol, doğal gaz ve cevher madenleri için toptan satış fiyatlarına uygulanmak üzere maden vergisi Tablo 2.6'de belirtilmektedir (Bağırov ve Tağıyev, 2022: 408):

Tablo 2.6: Maden Vergisi Oranları

Yeraltı Kaynaklar	Maden vergisi oranı
Cevher mineralleri (her türlü metal)	%3
Doğal gaz	%20
Ham petrol	%26

Kaynak: Devlet Vergi Servisi,

https://taxes.gov.az/uploads/2017/PV_new/meden.pdf, 2023

Tablo 2.6`de belirtildiği üzere vergilendirme açısından toptan satış fiyatı, çıkarılan madenler için vergi mükellefi tarafından belirlenen (İDV hariç) fiili satış fiyatını ve bu fiyatların devlet tarafından belirlenmesi halinde düzenlenmiş fiyatları ifade etmektedir. Çıkarılan ham petrol %26, doğal gaz %20 ve cevher mineralleri %3 oranında maden vergisine tabii tutulmaktadır.

2) Çıkarılan minerallerin türüne bağlı olarak, maden vergisi her metreküp için Tablo 2.7`deki oranlarda hesaplanmaktadır:

Tablo 2.7: Maden Vergisi Oranları (m³)

Yeraltı Kaynaklar	Her m³ için aşağıdaki oranlarda hesaplanmaktadır (Manat'la)
Zeolit	1,0
Kvars kumları	1,0
Çimento hammaddesi	1,0
Kerpiç-kiremit killer	1,0
Bentonit killeri	1,0
Tuğla kiremit killeri	1,0
Volkanik kül ve pomza	1,0
Çimento hammaddeleri	1,0
Hafif dolgu maddelerinin üretimi için killer.	1,0
İnşaat kumları	1,0
Barut	1,0
Kaplama taşları (mermer, gabro, tüf, traverten)	1,0
İyotlu bromlu sular	0,04
Çakıl taşı	2,0
Değerli ve yarı değerli dekoratif taşlar	6,0
Maden suyu	10,0

Kaynak: Azerbaycan Devlet Vergi

Servisi: https://taxes.gov.az/uploads/2017/PV_new/meden.pdf, 2023

Tablo 2.7’de maden vergisi oranları belirtilmekte olup, zeolit, kvars kumları, çimento hammaddesi, kerpiç-kiremit killer, tuğla kiremit killer, bentonit killer, volkanik kül ve pomza, çimento hammaddeleri, hafif dolgu maddelerinin üretimi için killer, inşaat kumları, barut ve kaplama taşları (mermer, gabro, tuf, traverten) madenlerinin her bir m³ için 1 Manat, iyotlu bomlu sular her bir m³ için 0,04 Manat, çakıl taşı her bir m³ için 2 Manat, değerli ve yarı değerli dekoratif taşlar her bir m³ için 6 Manat, maden suyu her bir m³ için 10 Manat maden vergisi hesaplanmaktadır. Ham petrol ve gazın çıkarılması sırasında madencilik vergisi hesaplanırken, teknolojik işlem nedeniyle kuyuya geri enjekte edilen petrol ve gaz miktarı, çıkarılan petrol ve gaz miktarından Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen normlara göre hesaplanmaktadır.

C.Maden vergisinin beyan olunması ve ödenmesi :

Maden vergisi için raporlama dönemi bir takvim ayıdır. Raporlama dönemine ait maden vergisi tutarı, madenin çıkarıldığı ayı takip eden ayın 20'sine kadar beyan edilmeli ve ödenmelidir (Bağırov ve Tağıyev, 2022: 410).

2.2.1.7. Yol vergisi

AVK’nun 209. Maddesine göre herhangi bir yabancı ülkeden Azerbaycan'a kendi otomobiliyle misafir gelen veya Azerbaycan topraklarından geçerek diğer ülkelere seyahat eden yabancı ülke araçlarına ve Azerbaycan’da iç tüketim için üretilen ve ülkeye ithal edilen benzine, sıvı gaza ve motorine yol vergisi uygulanmaktadır (<https://www.e-qanun.az/framework/46948>, 2023).

A.Vergi Mükellefleri :

Aşağıdaki kişiler yol vergisinin mükellefidirler (AVK, Madde 209):

- Azerbaycan topraklarından geçerek diğer ülkelere seyahat eden yabancı ülke kayıtlı araç sahipleri;
- Azerbaycan’a otomobille seyahat eden yabancı ülke kayıtlı araç sahipleri;

- Azərbaycan`dan otomobillə çıxış yapan yabancı ölkə qeydiyyatlı avtomobil sahibləri;
- Azərbaycan`da iç tükətim üçün benzin, sıvı qaz və motorin üretdən işlətmələr və ya şəxslər;
- Azərbaycan`a benzin, sıvı qaz və motorin ithal edən işlətmələr və ya şəxslər yol vergisinin mükəlləfidirlər.

B.Vergi Oranları :

Azərbaycan'a avtomobilə misafir gələn və ya Azərbaycan topraklarından keçərək digər ölkələrə səyahət edən yabancı ölkə avtomobillərinin motor növünə, Azərbaycan Cümhuriyyəti topraklarında qalmaq müddəsinə, qoltək sayına və avtomobilin yüklə birlikdə ümumi ağırlığına və Azərbaycan Cümhuriyyəti topraklarında kat edilən məsafəyə bağlı olaraq aşağıda göstərilən oranlarda yol vergisi hesablanmaqdadır (Bağırov və Tağıyev, 2022: 388-392). Avtomobillərin motorlarının ölçüyünə və Azərbaycan`da qalmaq müddətinə bağlı olaraq vergi oranları Cədvəl 2.8`də göstərilmişdir.

Cədvəl 2.8: Avtomobillər üçün Vergi Oranları

Ölkə Arazisində Qalma Müddəti	Motor gücü 2000 sm ³ -ə qədər	Motor gücü 2000-4000 sm ³ arası	Motor gücü 4000 sm ³ -dən çox olduqda
1 ay qədər	15 ABD dolları	20 ABD dolları	40 ABD dolları
3 ay qədər	30 ABD dolları	40 ABD dolları	60 ABD dolları
1 ilə qədər	40 ABD dolları	80 ABD dolları	120 ABD dolları
1 ildən çox	40 ABD dolları + 1 ildən çox müddət qalan hər gün üçün 0,5 ABD dolları	80 ABD dolları + 1 ildən çox müddət qalan hər gün üçün 0,6 ABD dolları	120 ABD dolları + 1 ildən çox müddət qalan hər gün üçün 1,2 ABD dolları

Kaynak: Azərbaycan Vergi Kanunu, <https://www.e-qanun.az/framework/46948> , 2023

Cədvəl 2.8`də avtomobillər üçün yol vergisi oranları göstərilmişdir, ölkə arazisində qalma müddəti 1 ay qədər olan və motor gücü 2000 sm³-ə qədər olan

araçlar 15 ABD doları, motor gücü 2000-4000 cm³ arası araçlar 20 ABD doları, motor gücü 4000 cm³'den fazla olan araçlar ise 40 ABD doları yol vergisi ödemelidir. Ülke arazisinde kalma süresi 3 aya kadar olan ve motor gücü 2000 cm³'e kadar olan araçlar 30 ABD doları, motor gücü 2000-4000 cm³ arası araçlar 40 ABD doları, motor gücü 4000 cm³'den fazla olan araçlar ise 60 ABD doları yol vergisi ödemelidir. Ülke arazisinde kalma süresi 1 yıla kadar olan ve motor gücü 2000 cm³'e kadar olan araçlar 40 ABD doları, motor gücü 2000-4000 cm³ arası araçlar 80 ABD doları, motor gücü 4000 cm³'den fazla olan araçlar ise 120 ABD doları yol vergisi ödemelidir. Ülke arazisinde kalma süresi 1 yıldan fazla olan ve motor gücü 2000 cm³'e kadar olan araçlar 40 ABD doları, motor gücü 2000-4000 cm³ arası araçlar 80 ABD doları, motor gücü 4000 cm³'den fazla olan araçlar ise 120 ABD doları yol vergisi ödemelidir. Ülke arazisinde kalma süresi ve 1 yıldan fazla olan ve motor gücü 2000 cm³'e kadar olan araçlar 40 ABD doları ve 1 yıldan uzun süre kalan her gün için 0,5 ABD doları, motor gücü 2000-4000 cm³ arası araçlar 80 ABD doları ve 1 yıldan uzun süre kalan her gün için 0,6 ABD doları, motor gücü 4000 cm³'den fazla olan araçlar ise 120 ABD doları ve 1 yıldan uzun süre kalan her gün için 1,2 ABD doları miktarında yol vergisine tabi tutulmalıdır.

Azerbaycan'a otobüsle misafir gelen veya Azerbaycan topraklarından geçerek diğer ülkelere seyahat eden yabancı ülke otobüslerinin Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında kalış süresine ve koltuk sayısına bağlı olarak yol vergisi oranları Tablo 2.9'da belirtilmektedir.

Tablo 2.9: Otobüsler İçin Vergi Oranları

Ülke Arazisinde Kalma Süresi	Koltuk sayısı 12'e kadar olduğunda	Koltuk sayısını 13-30 aralığında olduğunda	Koltuk sayısını 30'dan fazla olduğunda
1 gün	15 ABD doları	20 ABD doları	25 ABD doları
1 haftaya kadar	30 ABD doları	40 ABD doları	50 ABD doları
1 aya kadar	100 ABD doları	140 ABD doları	175 ABD doları
3 aya kadar	300 ABD doları	400 ABD doları	500 ABD doları
12 aya kadar	1050 ABD doları	1400 ABD doları	1750 ABD doları

12 aydan fazla	1050 ABD doları + her fazla gün için 12 ABD doları	1400 ABD doları + her fazla gün için 15 ABD doları	1750 ABD doları + her fazla gün için 20 ABD doları
----------------	--	--	--

Kaynak: Azerbaycan Vergi Kanunu, <https://www.e-qanun.az/framework/46948> , 2023

Tablo 2.9’de otobüsler için yol vergisi oranları belirtilmekte olup, ülke arazisinde kalma süresi 1 gün olan ve koltuk sayısı 12’e kadar olan otobüsler 15 ABD doları, koltuk sayısı 13-30 aralığında olduğunda otobüsler 20 ABD doları, koltuk sayısı 30’dan fazla olan otobüsler ise 40 ABD doları yol vergisi hesaplanmaktadır. Ülke arazisinde kalma süresi 1 haftaya kadar olan ve koltuk sayısı 12’e kadar olan otobüsler 30 ABD doları, koltuk sayısı 13-30 aralığında olduğunda otobüsler 40 ABD doları, koltuk sayısı 30’dan fazla olan otobüsler ise 50 ABD doları yol vergisi hesaplanmaktadır. Ülke arazisinde kalma süresi 1 aya kadar olan ve koltuk sayısı 12’e kadar olan otobüsler 100 ABD doları, koltuk sayısı 13-30 aralığında olduğunda otobüsler 140 ABD doları, koltuk sayısı 30’dan fazla olan otobüsler ise 175 ABD doları yol vergisi hesaplanmaktadır. Ülke arazisinde kalma süresi 3 aya kadar olan ve koltuk sayısı 12’e kadar olan otobüsler 300 ABD doları, koltuk sayısı 13-30 aralığında olduğunda otobüsler 400 ABD doları, koltuk 30’dan fazla olan otobüsler ise 500 ABD doları yol vergisi hesaplanmaktadır. Ülke arazisinde kalma süresi 1 yıla kadar olan ve koltuk sayısı 12’e kadar olan otobüsler 1050 ABD doları, koltuk sayısı 13-30 aralığında olduğunda otobüsler 1400 ABD doları, koltuk sayısı 30’dan fazla olan otobüsler ise 1750 ABD doları yol vergisi hesaplanmaktadır. Ülke arazisinde kalma süresi ve 1 yıldan fazla olan ve koltuk sayısı 12’e kadar olan otobüsler 1050 ABD doları ve 1 yıldan uzun süre kalan her gün için 12 ABD doları, koltuk sayısı 13-30 aralığında olduğunda otobüsler 1400 ABD doları ve 1 yıldan uzun süre kalan her gün için 15 ABD doları, koltuk sayısı 30’dan fazla olan araçlar ise 1750 ABD doları 1 yıldan uzun süre kalan her gün için 20 ABD doları yol vergisi hesaplanmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında yük taşıma araçları kamyonlar, römorklar ve yarı römorklar için dingil sayısına ve kalış süresine bağlı olarak vergi oranları Tablo 2.10’de belirtilmektedir.

Tablo 2.10: Yük Taşıma Araçları İçin Vergi Oranları

lke Arazisinde Kalma Süresi	4 dingile kadar olduğu zaman	4 dingilden fazla olduğu zaman
1 gün	20 ABD doları	30 ABD doları
2 haftaya kadar	40 ABD doları	80 ABD doları
1 aya kadar	140 ABD doları	280 ABD doları
3 aya kadar	400 ABD doları	800 ABD doları
12 aya kadar	1400 ABD doları	2800 ABD doları
12 aydan fazla	1400 ABD doları + her fazla gün için 15 ABD doları	2800 ABD doları + her fazla gün için 30 ABD doları

Kaynak: Azerbaycan Vergi Kanunu, <https://www.e-qanun.az/framework/46948> , 2023

Tablo 2.10’de Yük taşıma araçları için vergi oranları belirlenmekte olup, ülke arazisinde kalma süresi 1 gün olan ve dingil sayısı 4’e kadar olan yük taşıma araçları 20 ABD doları, dingil sayısı 4’ten fazla olan yük taşıma araçları ise 30 ABD doları yol vergisi hesaplanmaktadır. lke arazisinde kalma süresi 2 haftaya kadar olan ve dingil sayısı 4’e kadar olan yük taşıma araçları 40 ABD doları, dingil sayısı 4’ten fazla olan yük taşıma araçları ise 80 ABD doları yol vergisi hesaplanmaktadır. lke arazisinde kalma süresi 1 aya kadar olan ve dingil sayısı 4’e kadar olan yük taşıma araçları 140 ABD doları, dingil sayısı 4’ten fazla olan yük taşıma araçları ise 280 ABD doları yol vergisi hesaplanmaktadır. lke arazisinde kalma süresi 3 aya kadar olan ve dingil sayısı 4’e kadar olan yük taşıma araçları 400 ABD doları, dingil sayısı 4’ten fazla olan yük taşıma araçları ise 800 ABD doları yol vergisi hesaplanmaktadır. lke arazisinde kalma süresi 1 yıla kadar olan ve dingil sayısı 4’e kadar olan yük taşıma araçları 1400 ABD doları, dingil sayısı 4’ten fazla olan yük taşıma araçları ise 2800 ABD doları yol vergisi hesaplanmaktadır. lke arazisinde kalma süresi 1 yıldan fazla olan ve dingil sayısı 4’e kadar olan yük taşıma araçları 1400 ABD doları ve 1 yıldan fazla her gün için 15 ABD doları, dingil sayısı 4’ten fazla olan yük

taşıma araçları ise 2800 ABD ve 1 yıldan fazla her gün için 30 ABD doları doları yol vergisi hesaplanmaktadır.

C. Yol vergisinin beyan olunması ve ödenmesi:

Yol vergisi aylık vergidir. Mükellefler, vergi dairesine aylık beyannamesini takdim etmek ve bu süreç içerisinde vergi borçlarını ödemek zorundadırlar. Yol vergisinin beyannamesi her dönem için sonraki ayın 20'sine kadar beyan edilmeli ve vergi borcu ödenmelidir (AVK, Madde 217).

Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında üretilen ve iç tüketime yönelik (toptan satış dahil) benzin, motorin ve sıvı gaz için hesaplanması ve ödenmesi üzerindeki kontrol devlet vergi makamları tarafından gerçekleştirilmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarına ithal edilen benzin, motorin ve likit gaz için yol vergisinin hesaplanması ve ödenmesi üzerindeki kontrol gümrük makamları tarafından gerçekleştirilmektedir.

2.2.1.8. Emlak vergisi (Devlet bütçesine ödenen)

Devlet bütçesine ödenen emlak vergisi denildiğinde, işletme ve kurumların bilançosundaki sabit kıymetler için hesaplanan ve ödenen vergiler anlaşılmaktadır (<https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/3.1.pdf>, 2023).

A.Vergi Mükellefleri :

Aşağıdakiler devlet bütçesine ödenen emlak vergisi mükellefidirler (AVK, Madde 196):

- Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki daimi temsilcilikleri aracılığıyla ticari faaliyette bulunan dar mükellef ve tam mükellef şirketler;
- Su ve hava taşıtları olan tam mükellef şirketler ve gerçek kişiler emlak vergisinin mükellefidirler.

B.Vergi Oranı :

Mükellefler sabit kıymetlerin ortalama değerinin %1'i oranında emlak vergisini devlet bütçesine ödemektedirler (AVK, Madde 198).

C.Vergi muafiyeti

Aşağıda belirtilen kurum ve kişilere emlak vergisi muafiyeti uygulanmaktadır (Bağırov ve Tağıyev, 2022: 434):

- Devlet kurumları;
- Bütçe kuruluşları;
- Belediyeler;
- Merkez Bankası ve Merkez Bankasına tabi kurumlar;
- Finansal piyasaları denetleme kurumu;
- Kamu fonları;
- Engellilerin sosyal kuruluş binaları;
- Şehirlerde yolcu taşımacılığında kullanılan trolleybüs ve tramvaylar;
- Sanayi veya teknoloji parklarında kayıtlı oldukları takvim yılından itibaren 7 yıl süreyle ikamet eden tüzel kişilerin bu parktaki malları;
- Sanayi veya teknoloji parklarının yönetim organizasyonu veya işletmecisinin, o parkın arazisinde bulunan mülkler;
- İşletmelerin bilançolarında yolcu ve yük taşımacılığında kullanılan su taşıma araçları için ödenmesi gereken emlak vergisi tutarının yüzde 25'i;
- Yatırım teşvik belgesi alan bir tüzel kişi, bu belgenin alındığı tarihten itibaren 7 yıl süreyle ilgili gayrimenkulü için emlak vergisinden muaf tutulmaktadırlar.

D. Verginin beyanı ve ödenmesi:

Devlet bütçesine ödenen emlak vergisi için raporlama dönemi takvim yılı olarak kabul edilmektedir. Emlak vergisi mükellefleri yıllık emlak vergisi beyannamesini, raporlama yılını takip eden yılın 31 Mart tarihine kadar vergi dairesine sunmaktadır. Emlak vergisi mükellefleri, cari vergi ödemeleri olarak her üç aylık dönemin ikinci

ayının 15'ine kadar bir önceki yılın emlak vergisi tutarının yüzde 20'si oranında vergi ödemektedirler (<https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/3.1.pdf>, 2023).

2.2.1.9. Toprak vergisi (Devlet bütçesine ödenen)

Toprak Vergisi (devlet bütçesine ödenen) ekonomik faaliyetin sonuçlarına bakılmaksızın Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında bulunan, sahip olunan veya kullanılan arsalar için hesaplanan ve ödenen vergi türü olarak anlaşılmaktadır (<https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/1.4.pdf>, 2023).

A.Vergi Mükellefleri:

Aşağıdaki kişiler devlet bütçesine ödenen toprak vergisi mükellefidirler (AVK, Madde 196):

- Devlete ve belediyelere ait arazileri kira veya diğer sebeplerle kullananlar da dahil olmak üzere, Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde kira veya başka sebeplerle arazi sahibi olan veya arazi kullanan tam ve dar mükellef tüzel kişiler;
- Tarımsal faaliyetlere yönelik olan, ama tarımsal faaliyette kullanılmayan toprak arazisi olan tam ve dar mükellef gerçek kişiler toprak vergisi mükellefidirler.

B.Vergi Oranı :

Toprak vergisi oranları aşağıdaki gibidir (Bağırov ve Tağıyev, 2022: 466-471).

- 1) Tarım arazileri için arazi vergisi, kullanım amacına göre aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır:
 - Amacına uygun kullanılan veya sulama, ıslah ve diğer agroteknik nedenlerle amacına uygun kullanılamayan tarım arazilerinin vergi oranları, arazinin amacı, coğrafi konumu ve kalitesi dikkate alınarak Bakanlar Kurulu

tarafından belirlenen şartlı noktalara göre arazinin her bir hektarı için hesaplanmaktadır. Bir koşullu puan için sabit fiyat 0,06 Manat'tır.

- Tarımsal faaliyete konu olan ancak amacına uygun kullanılmayan araziler için arazi vergisi oranı, her 100 m² arazi alanı için 2 Manat'tır.
- 2) Tarımsal faaliyet arazileri hariç, diğer arazilerin her 100 m²'si için yerleşim bölgelerine ve inşaat sanayi, iletişim, ticari ev hizmeti, ulaşım ve diğer özel amaçlı arazilerindeyse metrekare dikkate alınarak Tablo 2.13'de gösterilen oranlarda toprak vergisi oranları uygulanmaktadır.

Tablo 2.13: Toprak Vergisi Oranları (100 m²)

Yerleşim bölgeleri	İnşaat, sanayi, iletişim, ticari ev hizmeti, ulaşım ve diğer özel amaçlı araziler (Manat)	
	10.000 m ² 'ye kadar	10.000 m ² 'den fazla
Bakü şehri	10	20
Gence, Sumgayıt şehirleri ve Abşeron bölgesi	8	16
Diğer şehirler (ilçeye bağlı şehirler hariç), ilçe merkezleri	4	8
Kasaba ve köylerde	2	4

Kaynak: Azerbaycan Devlet Vergi Servisi, <https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/1.4.pdf>, 2023

Tablo 2.13'de toprak vergisi (devlet bütçesine ödenen) oranları belirtilmekte olup, Bakü şehrinde 10.000 m²'ye kadar bulunan inşaat, sanayi, iletişim, ticari ev hizmeti, ulaşım ve diğer özel amaçlı arazilerden 10 Manat, 10.000 m²'den fazla olan arazilerden ise 20 Manat civarında toprak vergisi alınmaktadır. Gence, Sumgayıt şehirleri ve Abşeron bölgesinde 10.000 m²'ye kadar bulunan inşaat, sanayi, iletişim,

ticari ev hizmeti, ulaşım ve diğer özel amaçlı arazilerden 8 Manat, 10.000 m²'den fazla olan arazilerden ise 16 Manat civarında toprak vergisi alınmaktadır. Diğer şehirler (ilçeye bağlı şehirler hariç), ilçe merkezleri 10.000 m²'ye kadar bulunan inşaat, sanayi, iletişim, ticari ev hizmeti, ulaşım ve diğer özel amaçlı arazilerden 4 Manat, 10.000 m²'den fazla olan arazilerden ise 8 Manat civarında toprak vergisi alınmaktadır. Kasaba ve köylerde 10.000 m²'ye kadar bulunan inşaat, sanayi, iletişim, ticari ev hizmeti, ulaşım ve diğer özel amaçlı arazilerden 2 Manat, 10.000 m²'den fazla olan arazilerden ise 4 Manat civarında toprak vergisi alınmaktadır.

C.Vergi muafiyeti :

Toprak vergisini ödemekte yükümlü olan mükelleflere ve arazilere aşağıdaki muafiyetler uygulanmaktadır (AVK, Madde 207):

- Devlet sınır şeritleri ve savunma için ayrılmış topraklar;
- Yerleşim yerlerinin ortak arsaları;
- Gerçek ve tüzel kişiler tarafından kullanılmayan devlet, orman ve su fonu arazileri, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ait Hazar Denizi sektörü altında yer alan araziler;
- KOBİ (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler) küme şirketlerinin sahip olduğu veya kullandığı ve KOBİ kümelenme faaliyetlerinde kullanılan arazilerin KOBİ küme şirketleri siciline kaydedildiği tarihten itibaren 7 yıl süreyle;
- Yatırım teşvik belgesi alan kişilerin söz konusu belgeyi aldıkları tarihten itibaren 7 yıl süreyle sahip oldukları veya kullandıkları ilgili araziler;
- Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının kararına göre oluşturulan sanayi veya teknoloji parklarında ikamet eden kişiler, bu parkta kullandıkları arazi için, o parkta kayıtlı oldukları raporlama yılından başlayarak 10 yıl süreyle toprak vergisinden muaf tutulmaktadır.

Aşağıdaki gerçek kişilerin kendilerine ait olan araziler için ödeyeceği toprak vergisi miktarına 10 Manat muafiyet verilmektedir:

- Azerbaycan'ın Milli Kahramanları;

- Sovyetler Birliği Kahramanları ve Sosyalist Emek Kahramanları;
- Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Vatanseverlik Savaşı Kahramanları;
- Savaştan dolayı engelli kişiler;
- Şehit olmuş savaşçıların dul eşleri ve çocukları;
- 1941-1945'te arka cephede özverili çalışma için emir ve madalya alan kişiler;
- Gazi unvanını almış kişiler;
- Radyasyon hastalığı ve Çernobil nükleer santralindeki kaza sonucu radyasyon yüküne bağlı hastalık, sivil veya askeri nükleer tesislerdeki diğer radyasyon kazalarının yanı sıra nükleer silahlarla ilgili testler, tatbikatlar ve diğer faaliyetler dahil olmak üzere her türlü nükleer tesis uzay teknolojisi bu hastalıkları olan veya geçirmiş olanların aylık gelirinden hesaplanan toprak vergisi miktarına 10 Manat muafiyet uygulanmaktadır.

D.Vergi beyanname ve ödenilmesi:

Toprak vergisinin arsa büyüklüğü ve arazi vergisi oranlarına göre yıllık olarak hesaplanması ve cari yıla ait "Toprak vergisi beyannamesi"nin en geç 15 Mayıs'a kadar vergi dairesine sunulması gerekmektedir. Toprak vergisinin en geç 15 Ağustos ve 15 Kasım tarihlerinde devlet bütçesine eşit miktarda ödeme yapılmalıdır (AVK, Madde 208).

2.2.2. Yerel Vergiler

Yerel (belediye) Vergilere aşığıdaki vergi türleri aittir (AVK, Madde 8):

- Azerbaycan Vergi Kanunu'nun 206.1 ve 206.3 Maddesinde belirtildiği üzere Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında araziye sahip olan veya araziyi kullanan gerçek kişilerin toprak vergisi;
- Azerbaycan Vergi Kanunu'nun 198.1 Maddesinde belirtildiği üzere mülkiyetinde binalar veya bunların bölümleri, su taşıtları (motersuz olanlar dahil) ve hava taşıtları olan gerçek kişilerin emlak vergisi;
- Belediyeye ait işletme ve kuruluşların menfaat vergileri yerel (belediye) vergilere aittir.

Yerel (belediye) vergilere aşağıdakiler aittir (<https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/1.1.pdf>, 2023):

- Belediyeye ait bir gayrimenkul üzerine bir reklam taşıyıcısının yerleştirilmesiyle ilgili ödeme;
- Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatına göre belediye mülkünün kamulaştırılması, kiralanması ve kullanımından alınan ödeme;
- Belediyeler tarafından özel olarak tahsis edilen arazilerde ticaret, toplu yemek ve diğer hizmetler için ödeme;
- Belediye sınırları içinde otel, sanatoryum-tatil köyü ve turizm hizmeti gösteren kişilerden alınan ödeme;
- Belediye sınırları içinde gerçek ve tüzel kişilere ait özel otoparklar veya her türlü taşıtın belediye kararıyla belirlenen yerlere geçici veya sürekli olarak park edilmesi için yapılan ödemeler belediye bütçesine ödenmektedir.

Yerel (belediye) vergi oranları, vergi mevzuatında belirlenen sınırlar dahilinde belirlenmektedir. Vergi mevzuatı uyarınca belediyeler, belirli vergi mükellefi kategorilerini yerel vergilerden tamamen veya kısmen muaf tutmaya ve kendi bölgelerindeki vergi oranını uygulamayı karar verebilmektedirler.

2.2.2.1. Toprak vergisi (Yerel bütçeye ödenen)

Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında gerçek kişilerin sahip olduğu veya kullandığı arsalar toprak vergisine tabi tutulmaktadır (<https://www.taxes.gov.az/uploads/2022/bukletler/torpaqvergisi.pdf>, 2023).

A.Vergi Mükellefleri:

Aşağıdaki gerçek kişiler yerel (belediye) bütçeye ödenen toprak vergisi mükellefidirler (AVK, Madde 204):

- Amacına uygun kullanılan tarım arazilerinin, sulama, ıslah ve diğer agroteknik nedenlerle amacına uygun kullanılamayan tarım arazi sahibi gerçek kişiler;

- Sanayi, inşaat, ulaşım, haberleşme, ticaret-ev hizmeti ve diğer özel amaçlı arazi sahibi gerçek kişiler;
- Konut fonları, arka bahçe arsa sahibi gerçek kişiler yerel (belediye) bütçesine ödenen toprak vergisi mükellefidirler.

B.Vergi Oranı:

Amacına uygun kullanılan tarım arazilerinin, sulama, ıslah ve diğer agroteknik nedenlerle amacına uygun kullanılamayan tarım arazilerinin vergi oranları, arazinin amacı, coğrafi konumu ve kalitesi dikkate alınarak Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen şartlı noktalara göre arazinin her bir hektarı için koşullu puan belirlenmektedir ve her koşullu puan için sabit fiyat 0,06 Manat`tır.

C.Vergi muafiyeti:

Toprak vergisinde aşağıdaki muafiyet örnekleri bulunmaktadır (AVK, Madde 207):

- KOBİ küme şirketlerinin sahip olduğu veya kullandığı, KOBİ kümelenme faaliyetlerinde kullanılan arazilerin KOBİ küme şirketleri siciline kaydedildiği tarihten itibaren 7 yıl süreyle;
- Yatırım teşvik belgesi alan kişilerin söz konusu belgeyi aldıkları tarihten itibaren 7 yıl süreyle sahip oldukları veya kullandıkları ilgili araziler;
- Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının kararına göre oluşturulan sanayi veya teknoloji parklarında ikamet eden kişiler, bu parkta kullandıkları arazi için, o parkta kayıtlı oldukları raporlama yılından başlayarak 10 yıl süreyle toprak vergisinden muaf tutulmaktadır.

Aşağıdaki gerçek kişilerin kendilerine ait olan araziler için ödeyeceği toprak vergisi miktarına 10 Manat muafiyeti verilmektedir:

- Azerbaycan'ın Milli Kahramanları;
- Sovyetler Birliği Kahramanları ve Sosyalist Emek Kahramanları;
- Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Vatanseverlik Savaşı Kahramanları;
- Savaştan dolayı engelli kişiler;

- Şehit olmuş savaşçıların dul eşleri ve çocukları;
- 1941-1945'te arka cephede özverili çalışma için emir ve madalya alan kişiler;
- Gazi unvanını almış kişiler;
- Radyasyon hastalığı ve Çernobil nükleer santralindeki kaza sonucu radyasyon yüküne bağlı hastalık, sivil veya askeri nükleer tesislerdeki diğer radyasyon kazalarının yanı sıra nükleer silahlarla ilgili testler, tatbikatlar ve diğer faaliyetler dahil olmak üzere her türlü nükleer tesis uzay teknolojisi bu hastalıkları olan veya geçirmiş olanların aylık gelirinden hesaplanan toprak vergisi miktarına 10 Manat muafiyet uygulanmaktadır.

D. Vergi beyanname ve ödenilmesi:

Toprak vergisinin arsa büyüklüğü ve arazi vergisi oranlarına göre yıllık olarak hesaplanması ve cari yıla ait "Toprak vergisi beyannamesi"nin en geç 15 Mayıs'a kadar vergi dairesine sunulması gerekmektedir. Toprak vergisinin En geç 15 Ağustos ve 15 Kasım tarihlerinde belediye bütçesine (yerel bütçeye) eşit miktarda ödeme yapılmalıdır (<https://www.taxes.gov.az/az/post/371>, 2023).

2.2.2.2. Gerçek Kişilerin Emlak Vergisi (Yerel bütçeye ödenen)

Gerçek kişilerin emlak vergisi denildiğinde, özel mülkiyete ait binalarından veya bunların bölümlerinden, su ve hava taşıtlarından (motorsuz olanlar dahil) bulundukları yere veya kullanılıp kullanılmadığına bakılmaksızın hesaplanan ve yerel bütçeye ödenen vergi olarak anlaşılmaktadır (<https://www.taxes.gov.az/az/post/371>, 2023).

A. Vergi Mükellefleri :

Aşağıdaki kişiler gerçek kişilerin yerel bütçeye ödenen emlak vergisi mükellefidirler (AVK, Madde 196):

- Mülkiyetinde binaları veya bunların bölümleri olan şahıslar;
- Mülkiyetinde su taşıtları (motorsuz olanlar dahil) olan şahıslar;
- Mülkiyetinde hava taşıtları olan şahıslar yerel bütçeye ödenen emlak vergisi mükellefidirler.

B. Vergi Oranı:

Yerel bütçeye ödenen emlak vergisi oranları aşağıdaki gibidir (Bağırov ve Tağıyev, 2022: 432-433):

- Su aracı motorunun her cm³ için 0,02 Manat;
- Hava aracı motorunun her cm³ için 0,02 Manat;
- Motorsuz su ve hava araçları için - piyasa fiyatının yüzde 1 oranına yerel bütçeye ödenen emlak vergisi hesaplanmaktadır.

Şahısların özel mülkiyetindeki binaların her metrekare için (yerleşim yerleriyle ilgili olarak - bunların 30 m² aşan kısmı) Tablo 2.14'de gösterilen oranlar da yerel bütçeye ödenen emlak vergisi uygulanmaktadır.

Tablo 2.14: Binalar Üzere Emlak Vergisi (m²)

Yerleşim bölgeleri	Şahsın özel mülkiyetindeki yerleşim yeri olan ve olmayan alanlar (Manat)
Bakü	0,4
Gence, Sumgayıt ve Abşeron	0,3
Diğer iller (ilçeye bağlı iller hariç), ilçe merkezleri	0,2
İlçeye bağlı kasaba ve köylerde	0,1

Kaynak: Azerbaycan Devlet Vergi Servisi, <https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/3.1.pdf>, 2023

Tablo 2.11'de Emlak Vergisinin oranları yerleşim bölgelere göre belirlenmiş olup, Bakü için 30 metrekareyi aşan kısmın her bir metrekaresi için 0,4 Manat, Gence, Sumgayıt ve Abşeron için 30 metrekareyi aşan kısmın her bir metrekaresi için 0,3 Manat, Diğer iller (ilçeye bağlı iller hariç), ilçe merkezleri için 30 metrekareyi aşan kısmın her bir metrekaresi için 0,2 Manat, İlçeye bağlı kasaba ve köylerde için 30 metrekareyi aşan kısmın her bir metrekaresi için 0,1 Manat olarak emlak vergisi hesaplanmaktadır.

C. Vergi muafiyeti:

Emlak vergisinde aşağıda gösterilen muafiyetler uygulanmaktadır (AVK, Madde 199):

- Bakırcılık, kalaycılık, çömlekçilik, ev aletleri, bahçecilik aletleri, halk müzik aletleri, oyuncaklar, hediyelik eşyalar, kamış ve hasırdan ev eşyaları, seramik ürünlerin sanatsal işlenmesi, sanatsal işlemler, zanaatkarlık alanında tüzel kişilik oluşturmada girişimcilik ahşap malzemeden ev aletleri faaliyette bulunan gerçek kişilerin zanaat atölyelerinin binaları veya bu atölyelerin bulunduğu bölümleri;
- Tüzel kişilik oluşturmada girişimcilik faaliyetinde bulunan, sanayi veya teknoloji parklarında ikamet eden gerçek kişilerin Azerbaycan'daki mülkleri - sanayi ve teknoparklarda tescil edildikleri hesap döneminden başlamak üzere 10 yıl süre ile;
- Tarım ürünleri üretimi (endüstriyel yöntem dahil) ile uğraşan kişiler, 1 Ocak 2024 tarihine kadar bu faaliyet sürecinde kullanılan mülk;
- Yatırım teşvik belgesi alan bireysel girişimci, ilgili yatırım projesi çerçevesinde edindiği gayrimenkulü - 7 yıl süreyle (Bu kısımda belirtilen muafiyet, yatırım teşvik belgesinin alındığı tarihten önce bireysel girişimci tarafından girişimcilik faaliyetinde edinilen ve kullanılan mülkler için geçerli değildir. Bu madde ile tanımlanan muafiyet, yatırım projesi çerçevesinde girişimcilik faaliyetinde bulunan ve daha önce vergi mükellefinin girişimcilik faaliyetinde kullanılmayan binalar için geçerlidir);
- Mikro Girişimci olarak tanımlanan kişilerin mülkleri emlak vergisinden muaftır (yıl başında duran varlıklarının kalıntı değeri 1.000.000 Manat'ın üzerinde olanlar hariç);
- İndirim hakkına sahip bir kişinin birden fazla belediye sınırları içinde binaları varsa, bir belediye sınırları içinde hesaplanan emlak vergisi tutarından veya bu bölgelerde bulunan binalar için hesaplanan vergi tutarlarından 30 Manat indirim yapılmaktadır (Binaların alanları ile orantılı olarak farklı belediyelerin bireysel tercihiyle göre).

D.Vergi beyanname ve ödenilmesi:

Gerçek kişilerin emlak vergisinin beyan edilmesi ve ödenilmesi diğer vergilerden farklı şekilde uygulanmaktadır. Şahıslara ait bir bina için emlak vergisi, binanın bulunduğu yerin belediyesi tarafından bina alanının her bir metrekaresi için hesaplanmaktadır. Su ve hava taşıtları için emlak vergisi, tescilini yapan kuruluşların verdiği bilgiler doğrultusunda her yıl 1 Ocak tarihinden itibaren hesaplanmaktadır. Böyle bir kaydın olmadığı durumlarda, mülk sahibi ilgili belediyeye ait su ve hava ulaşım araçlarına ilişkin gerekli bilgileri içeren belgeleri her yılın 1 Ocak tarihine kadar beyan etmek ve ödemek zorundadır (AVK, Madde 201).

Cari yıl için gerçek kişilerin emlak vergisi miktarı, yılın 15 Ağustos ve 15 Kasım tarihlerine kadar eşit kısımlarda ödenmektedir. Emlak vergisi, mülkün önceki sahibi tarafından ödenmezse, vergi, o mülkün sahibi tarafından belirlenen son ödeme tarihinde ödenmektedir.

2.2.2.3. Belediye Mülkiyetinde Olan İşletme ve Kurumların Menfaat Vergisi

AVK 103. Maddesinde belirtildiği üzere mükellefin geliri (vergiden muaf gelirler hariç) ile gelirden mahsup edilen giderleri arasındaki fark, onun karıdır. Kar üzerinden ödenen vergiye Menfaat (kar) vergisi denmektedir.

A. Vergi Mükellefleri:

Belediyeye ait işletme ve kuruluşlar belediye bütçesine (yerel bütçeye) ödenen menfaat vergisinin mükellefidir (<https://www.taxes.gov.az/az/post/371>,2023).

B. Vergi Oranı:

Menfaat vergisi mükelleflerin karının %20'lik kısmına uygulanmaktadır (AVK, Madde 105).

C. Vergi muafiyetleri:

Genel olarak menfaat vergisine aşağıdaki muafiyetler uygulanmaktadır (AVK, Madde 106; Bağırov ve Tağıyev, 2022: 95-105):

- Girişimci faaliyetlerden elde edilen gelirler hariç, hayır kurumlarının gelirleri;
- Ticari olmayan kuruluşlar tarafından alınan ücretsiz havaleler, üyelik ücretleri ve bağışlar;
- Sigorta ödemelerinden elde edilen gelir;
- Eğitim kurumlarının karı (girişimcilik faaliyetinden elde ettikleri gelirlerden başka);
- Toplam çalışan sayısının en az %50'si engelli kişiler tarafından oluşan üretim işletmelerinin menfaat vergisi %50 oranında azaltılmaktadır. Muafiyet hakkı belirlenirken toplam çalışan listesine yüklenici ve eser sözleşmeli çalışan engelliler dahil değildir;
- Tarımsal ürünlerin (endüstriyel olanlar dahil) üretimi ile uğraşan tüzel kişilerin bu faaliyetten elde ettikleri gelir;
- Kreşler, anaokullar, özel çocuklar için anaokullar ve çocuk yuvaları faaliyetlerinden elde ettikleri gelirler;
- Yatırım promosyon belgesini alan tüzel kişinin belgesi satın alma tarihinden itibaren 7 yıl boyunca kârın %50'si menfaat vergisinden muaf tutulmaktadır.

D. Menfaat vergisinin beyan olunması ve ödenmesi:

Menfaat vergisi yıllık vergidir. Burada mükellefler faaliyet gösterdikleri yıldan sonraki yılın 31 Mart'ına kadar gelir beyannameleri beyan etmek ve vergi borçlarını ödemek zorundadırlar. 1 Ocak - 31 Mart tarihi aralığında vergi hesaplanmaları yapılmalı ve yerel bütçeye (belediye bütçesine) ödenilmelidir (<https://www.taxes.gov.az/az/post/371> , 2023).

2.3.1. Azerbaycan Vergi Sisteminin Geliştirilmesi için Kabul Edilmiş Reform Programları

Azerbaycan`da vergi sisteminin geliştirilmesi için devlet tarafından bir sıra reformlar kabul edilmiştir. Bu reformlara ilişkin örnekler bu başlıkta incelenmektedir. Bunlar:

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vergi Yönetimi Gelişimi Devlet Programı (2005-2008);
- Vergi Mevzuatı ve Vergi İdaresinin Geliştirilmesi Stratejik Planı (2009-2012);
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vergi Sisteminin Gelişimine Yönelik Stratejik Plan (2013-2020).

2.3.1.1. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vergi Yönetimi Gelişimi Devlet Programı (2005-2008)

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vergi Yönetimi Gelişimi Devlet Programı temel amacı, ülkedeki vergi sistemini uluslararası standartlara uyarlayarak bu alanda etkin bir idarenin oluşturulmasını sağlamak ve ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasının hızlanmasını teşvik eden vergi gelirlerinin düzenli olarak artmasını sağlamaktır. Bu ana hedefe ulaşmak için 2005-2008 yıllarında aşağıdaki görevlerin yerine getirilmesi beklenmiştir ([https://e-qanun.az/ framework/10710](https://e-qanun.az/framework/10710), 2023):

- Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı sisteminde vergi mükellefleri için hizmet çalışmalarını geliştirmek;
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bölgelerindeki küçük ve orta ölçekli işletmeler için özel vergi danışmanlığı hizmetleri oluşturmak;
- Vergi mükelleflerinin haklarının korunması için denetim sisteminin oluşturulmasını sağlamak;
- Gerçek kişilerin brüt gelirlerine ilişkin beyanname verilmesi için hazırlık çalışmalarının hızlandırılması;
- İDV için kayıt sistemi de dahil olmak üzere vergi mükelleflerinin muhasebesini iyileştirmek;

- Azərbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı'nın bilgisayar bilgi sistemi içinde denetim planlamasını organize etmek;
- Vergi borçlarının zorunlu tahsili alanında teknolojik ve idari yeteneklerin güçlendirilmesi;
- Vergi dairelerinde personelin mesleki eğitim düzeyini artırmak;
- Vergi makamlarının işlevsel faaliyetlerini tek bir bilgisayar sistemi çerçevesinde otomatikleştirmek;
- Vergi makamları ile mükellefler arasında elektronik iletişime geçişin sağlanması.

Uygulanmış Azərbaycan Cumhuriyeti'nde Vergi Yönetimi Gelişimi Devlet Programı (2005-2008) sonucunda aşağıdaki gelişmeler elde edilmiştir ([https://e-qanun.az /framework/ 10710](https://e-qanun.az/framework/10710) , 2023):

- Otomatik Vergi Bilgi Sistemi (AVIS) kurulmuştur;
- Vergi Bakanlığı Çağrı Merkezi faaliyeti tüm Azərbaycan'ı kapsamıştır;
- Elektronik Beyanname uygulaması başlanılmıştır;
- Elektronik Başvuru sistemi oluşturulmuş;
- Kayıt işlemi "Bir Pencere" prensibi ile başlatılmıştır;
- İDV mevduat hesabı uygulamasına başlanmıştır;
- Bankalarla “Çevrimiçi Entegrasyon” sistemi düzenlenmiştir;
- Vergi denetimlerinin objektifliği ve etkinliği artırılmıştır;
- Daha az idari maliyetle vergi gelirlerinde artış sağlanmıştır;
- Vergi mükelleflerinin haklarının korunması güçlendirilmiştir;
- POS Terminallerinin kurulumuna başlanmıştır;

- Vergi borçlarının tespiti ve ödenmesinde etkin, yasal ve ekonomik mekanizmalar uygulanmıştır;
- Vergi yolsuzluğu ve vergi kaçakçılığıyla etkin mücadele sistemi sonucunda bu alanda ortaya çıkan riskler ciddi oranda azaltılmıştır.

2.3.1.2. Vergi Mevzuatı ve Vergi İdaresinin Geliştirilmesi Stratejik Planı (2009-2012)

Vergi Mevzuatı ve Vergi İdaresinin Geliştirilmesi Stratejik Planı 2009-2012 yıllarında görevlerin yerine getirilmesi için aşağıdaki kapsamlarda devlet tarafından talimatlar verilmiştir (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf> , 2023):

- Azerbaycan Cumhuriyeti vergi mevzuatının Avrupa Birliği vergi mevzuatının gerekliliklerine uyarlanması;
- Yatırım odaklı bir vergi ortamı oluşturmak için vergi mevzuatının düzenlenmesi;
- Vergi mevzuatının kolay ve şeffaf bir şekilde uygulanmasının sağlanması;
- Vergi makamlarının faaliyetlerinin etkinliğini artırmak için mevzuatın geliştirilmesi;
- Vergi kaçakçılığını önlemek için stratejilerin ve önlemlerin geliştirilmesi;
- Vergi politikasının etkinliğinin artırılması;
- Vergi müfettişlerinin profesyonellik düzeyinin yükseltilmesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi;
- Vergi mükelleflerine sağlanan hizmetlerin kalitesinin artırılması ve bilgiye erişimlerinin kolaylaştırılması;
- Vergi makamlarının faaliyetlerinde şeffaflık düzeyini artırmak için iç kontrol mekanizmasının iyileştirilmesi;
- Vergi Bakanlığı'nın yönetimi için "Karar Verme Eksper Sistemi"nin oluşturulması;
- Çalışanların ve departmanların faaliyetlerinin planlanması ve değerlendirilmesinin otomatikleştirilmesi için objektiflik derecesinin artırılması;

-Uluslararası vergi ilişkilerinin geliştirilmesi ve uluslararası deneyim çalışmasının genişletilmesi.

Uygulanmış Vergi Mevzuatı ve Vergi İdaresinin Geliştirilmesi Stratejik Planı (2009-2012) sonucunda aşağıdaki gelişmeler elde edilmiştir (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, 2023):

- “Elektronik Vergi Fatura” uygulamasına başlanılmıştır;
- Çifte vergilendirmeyi önlemek amacı ile dünyanın 48 ülkesi ile uluslararası anlaşma imzalanmıştır;
- “Elektronik Mesafeden İletişim Cihazları” (GPRS) sistemi tanıtılmıştır;
- “Online Büro” sistemi başlatılmıştır;
- "Bir Pencere" sisteminin uygulanmasına ilişkin "Doing Business 2009" raporunda, Azerbaycan dünyanın "en iyi reform yapan ülke" olarak listelenmektedir (<https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/AnnualReports/English/DB09-FullReport.pdf>, 2023);
- Bireysel girişimcilerin çevrimiçi kayıt sistemi oluşturulmuştur;
- Tüzel kişilerin çevrimiçi kayıt sistemi oluşturulmuştur;
- Elektronik vergi ödeme (e-ödeme) sistemi oluşturulmuştur;
- Vergi mevzuatı ve idaresinin uluslararası standartlara uyarlanması süreci hızlandırılmıştır;
- Gönüllü vergi ödeme oranı yükseltilmiştir.

2.3.1.2. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vergi Sisteminin Gelişimine Yönelik Stratejik Plan (2013-2020)

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vergi Sisteminin Gelişimine Yönelik Stratejik Planı'nın (2013-2020) temel amacı kademeli, uluslararası standartlarda bir vergi

sistemi oluşumunun tamamlanması, inovasyon odaklı ekonominin gelişmesini sağlayan ve petrol dışı sektörün ihracat potansiyelini güçlendiren vergi politikasına öncelik verilmesi, vergi kurumuyla vergi mükellefleri arasında ortaklık anlaşması oluşturulması, vergi ödeme alışkanlıklarının toplumun normlarına dönüşmesini sağlamaktır. Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki temel hedefleri vardır (<https://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/Vergi%20Muzeyi/M%C3%BCasir%20merhele/i.aliyev/8.htm>, 2023):

- Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatını Avrupa Birliği mevzuatına ve Dünya Ticaret Örgütü gerekliliklerine uyarlaması;
- Vergi beyannamelerinin önceden hazırlanması sistemine aktarılmasına ilişkin uluslararası deneyimin incelenmesi ve bu sisteme geçişin aşamalı olarak sağlanması;
- Vergi mükellefleri için hizmet kalitesinin artırılması;
- Transfer fiyatı düzenleme mekanizmalarının oluşturulması;
- Gayri nakdi ödemelerin teşvik edilmesi, gayri nakdi ödemelerin oranlarının aşamalı olarak artırılması;
- Nakit ödeme işlemlerine denetimin güçlendirilmesi;
- E-denetim uygulama sisteminde önlemlerin alınması;
- Vergi indirimleri ve muafiyetlerinin yeterliliğin değerlendirilmesi;
- Vergi makamlarının öğretim ve eğitim süreçlerinin geliştirilmesi;
- Uluslararası işbirliğinin devam edilmesinin sağlanması;
- Vergi borcu tahsilatına yönelik uluslararası tecrübenin araştırılması;
- Vergi kaçakçılığı vakaları için soruşturma mekanizmalarının geliştirilmesi gibi hedefleri vardır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vergi Sisteminin Gelişimine Yönelik Stratejik Planı (2013-2020) sonucunda aşağıdaki gelişmeler elde edilmiştir (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, 2023):

- Elektronik denetim (e-denetim) uygulaması başlanılmıştır;
- "ASAN imza" sistemi oluşturulmuştur;
- Vergi mükellefleriyle vergi kurumu arasında ortaklık anlaşmaları imzalanmıştır;
- Vergi mükelleflerine sunulan elektronik hizmet sayısı 58'e çıkarılmış;
- "Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı'na İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Alanında Destek" projesi başlatılmıştır;
- Vergi Bakanlığı, Merkez Bankası ve Dünya Bankası arasında nakit dışı ödemelerin teşvikine ilişkin anlaşma taslağı hazırlanmış;
- Transfer fiyatı uygulamasının iyileştirilmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin vergilendirme sisteminin geliştirilmesi, bilgi alışverişinde şeffaflık sisteminin iyileştirilmesi amacıyla Vergi Bakanlığı ile Uluslararası Finans Kurumu arasında anlaşma taslağı hazırlanmıştır;
- Belediyelere ödenen vergi ödemelerini sistemli bir şekilde yönetmek amacıyla "Belediye Vergi Bilgi Sistemi" yazılımı oluşturulmuş ve ilk etapta bu sistem 8 belediyede uygulanmıştır;
- Vergi indirim ve muafiyetlerinin verimliliği değerlendirilmesi amacıyla "Otomatik Vergi Bilgi Sistemi'nde Stratejik Araştırma" modülü uygulanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA VERGİ KAÇAKÇILIĞI, VERGİ DENETİMİ VE VERGİ KAÇAKÇILIĞININ ÖNLENMESİ İÇİN OLUŞTURULMUŞ ELEKTRONİK HİZMETLER VE PROJELER

Bu bölümde Azerbaycan'da vergi kaçakçılığı, vergi kaçakçılığı nedenleri, vergi kaçakçılığı suçu, vergi kaçakçılığı cezaları ve yaptırımları incelenmektedir. Daha sonra, Azerbaycan'da vergi denetimi yöntemleri, kameral vergi denetimi, seyyar vergi denetimi ve operativ vergi kontrolü olmak üzere anlatılmaktadır. Son olarak ise, Azerbaycan'da vergi denetiminin yapılması ve vergi kaçakçılığının önlenmesi için oluşturulmuş elektronik hizmetler ve projeler irdelenmiştir.

3.1. Azerbaycan'da Vergi Kaçakçılığı

Vergi kaçakçılığı yapan vergi mükellefi Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu, Azerbaycan Cumhuriyeti İdari Suçlar Kanunu, Azerbaycan Cumhuriyeti Ceza Kanunu ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diğer kanunları ile belirlenen şekilde vergi mevzuatının ihlal edilmesinden sorumludur. Vergi kaçakçılığının suçunun kasıtlı veya dikkatsizlik sonucu işlenmiş olup olmaması, idari sorumluluğun uygulanacağı suçlunun yaşı, hafifletici veya ağırlaştırıcı sebepler göz önünde bulundurularak vergi kaçakçılığı cezaları belirlenmektedir (AVK, Madde 53)

3.1.1. Azerbaycan'da Vergi Kaçakçılığı Nedenleri

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını 1991 yılında kazanmış olmasına rağmen vergi sistemi ile ilgili büyük kapsamlı adımlar atılmaya 2001 yılında Azerbaycan Vergi Kanunu'nun kabulü ve Vergi Bakanlığının yaratılması ile başlanmıştır. Bu gelişmenin bu kadar gecikmesinin bazı sebepleri bulunmaktadır. Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsız bir devlet olması ekonomi açısından çok önemli faktörlerdendir biridir. Sovyet ülkelerinin birçoğunda olduğu gibi Azerbaycan'da da ekonomi Sovyetler Birliği etkisinde olduğu zaman alt-üst olmuş durumdaydı. Bağımsızlıktan sonra ise bağımsızlığın ilk yıllarında ülkede oluşan ekonomik kriz ve karabağ savaşları vergi sisteminin gelişmesini engelleyen en önemli sebeplerden biri olmuştur (Guluyev, 2004: 187).

Azerbaycan`da vergi kaçakçılığının temel nedenleri vergi bilincinin ve vergi ahlakının az olması, vergi mevzuatının kolay anlaşılacak şekilde ve değişken olmasıdır. Vergi bilincinin ve vergi ahlakının düşük oranda olmasının temel sebebi Azerbaycanın 1920-1991 senelerinde Sovyetler Birliği esaretinde olmasıdır ki, Sovyetler Birliğinde vergi sisteminin gelişmemesi Azerbaycan`a da doğrudan etki göstermiştir (Şamilli, 2017: 96). Sovyetler Birliği zamanında devletin ve belediyelerin finansal güvenliğini sağlamak için vergi gelirlerine gerekli dikkat gösterilmemiş, vatandaşlara vergi bilinci ve vergi ahlakına dair temel bilgiler bile verilmemiştir. Sovyet sisteminin yarattığı bu derin boşluğu doldurmak için 2001-2023 senelerinde tutarlı çalışmalar yapılsa da, vatandaşlara vergi bilincinin aşılması için yeterli olmamıştır. Günümüzde bireysel girişimciler, tüzel kişiler, çalışanlar veya sivil vatandaşlar tarafından ülkede verginin ne için alındığını bilmeyen kişiler az değildir. Durumun böyle olması vergi mükelleflerinin vergi kaçakçılığı yapmasına yol açmaktadır.

Vergi kaçakçılığına neden olan diğer faktör ise, vergi mevzuatının kolay anlaşılacak şekilde ve değişken olmasıdır (Şamilli, 2017: 97). Vergi mevzuatının anlaşılır olmaması sonucunda Azerbaycan`da vergi alanında bazı uzman kişilerin vergi mevzuatının açıklanmasına ilişkin kitaplar yazması ve bu kitapların satışlarının her geçen sene keskin şekilde artması bu yönde nasıl boşluk olduğunu görmek için yeterli olmaktadır. Diğer taraftan vergi mevzuatında sık sık değişikliklerin yapılması vergi mükelleflerinin önceki mevzuata uygun işlem yapmalarıyla sonuçlanmaktadır ki, bu durum mükelleflerin vergi kaçakçılığı yapmasına neden olmaktadır.

3.1.2. Azerbaycan`da Vergi Kaçakçılığı Suçu

Azerbaycan Vergi mevzuatına göre vergi kanunsuz yollarla gelirlerin azaltılmasına, giderlerin çoğaltılmasına, gider ve gelirlerinin gizlenmesine dair tüm işlemler vergi kaçakçılığı suçu olarak nitelendirilmektedir. Azerbaycan Vergi mevzuatı gereğince mükellefler tarafından yapılan aşağıdaki davranışlar vergi kaçakçılığı suçu olarak nitelendirilmektedir (<https://www.e-qanun.az/framework/46948>, 2023):

- Mevzuatta gösterilen vergilerin, gecikme faizinin, uygulanan mali yaptırımların ve diğer zorunlu ödemelerin ödenmemesi;
- Vergi makamlarından vergi kimlik numarası alınmaması;
- Azerbaycan Vergi Kanuna uygun olarak gelir ve gider kayıtlarının tutulmaması;
- Azerbaycan Cumhuriyeti "Muhasebe Hakkında" Kanununa göre, muhasebeyi elektronik ortamda tutması gereken kişiler tarafından kanunda belirtilen bilgilerin verilmemesi (<https://e-qanun.az/framework/5458>) ;
- Üretim faaliyetinde bulunan vergi mükellefleri, üretilen ürünün birim başına gerekli hammadde ve malzeme tüketim normlarına ilişkin bilgileri her yılın 31 Ocak tarihine kadar vergi dairesine sunulmaması;
- Yeni tip bir ürünün üretimine başlanması da dahil olmak üzere, üretim süreci ile ilgili takvim yılı içinde verilen bilgilerde bir değişiklik olması durumunda, değişikliğe ilişkin açıklanmış bilgileri takvim yılı içinde vergi dairesine ibraz etmemek;
- Vergi mükellefleri tarafından vergi beyannamesi için öngörülen süre içinde vergi beyannamesini vergi dairesine ibraz etmemek;
- Tespit edilen vergi mevzuatı ihlallerinin ortadan kaldırılmasına ilişkin vergi makamlarının yasal gerekliliklerini yerine getirmemek ve vergi makamı yetkililerinin yasal faaliyetlerinin yürütülmesine müdahale etmek;
- Muhasebe belgelerinin ve vergilerin hesaplanması ve ödenmesi için gerekli diğer belgeler ile alınan gelirleri (tüzel kişiler için yapılan harcamalar dahil) ve ödenen (kesilen) vergiler belgelerin mevzuatla belirlenen süreler içinde korunmasını sağlamamak;
- Bankacılık işlemleri yapan kişilerin vergi daireleri tarafından gönderilen talep formuna göre, vergi mükelleflerinin cari hesaplarındaki harcama işlemlerinde vergi dairesi tarafından hesaplanan vergi borcunun %105'i oranındaki tutarın dondurulmasını sağlanmaması;
- Perakende ticaret, restoranlar, oteller ve diğer otel tipi tesisler, sağlık kurumları ve özel muayenehaneler, berberler, güzellik merkezleri aracılığıyla yürütülen sağlık kuruluşları ve kişiler tarafından sağlanan hizmetler için nakit

mutabakatlarının belirlenmesine ilişkin kriterlere uygun elektronik vergi bilgi sistemine bağı bir kasa üzerinden yürütmemek;

- Piyango bileti, spor bahis maç bileti ve elektronik spor bahis maç bileti alımı hariç olmak üzere, nakit ödeme yaparken alıcıya çek, makbuz, banka ekstresi ve diğer ciddi rapor formlarını sunmamak;
- Alışveriş sırasında kasanın mührünün kırılması veya diğer arızaların meydana gelmesi durumunda, derhal vergi dairesine haber vermemek; kasanın kullanımına geçici olarak ara verilmesi ve bu süre zarfında kasa mutabakatlarının vergi dairesi tarafından verilen not defterinde kayıt altına almamak;
- Tüketicilerin nakit dışı ödeme yapmalarına olanak sağlamamak gibi durumlar vergi kaçakçılığına örnekleridir.

AVK 55. Maddesinde belirtildiği üzere vergi mevzuatına aykırı hareket eden vergi mükellefinin suçluluğunu istisna eden bazı durumlar vardır, bu durumlara aşağıda örnekler verilmektedir:

- Doğal afet veya diğer olağanüstü ve kaçınılmaz olaylar sonucunda vergi kaçakçılığına ilişkin bir suçun işlenmesi;
- Hastalığı nedeniyle eylemlerini kontrol edemeyecek ve hareketlerini yönetemeyecek durumda olduğu için vergi kaçakçılığına ilişkin bir suçun işlenmesi;
- Vergi dairesi tarafından verilen yalnız yazılı talimat veya yalnız açıklamalarla yapılan işlem sonucunda vergi kaçakçılığının yapılması;
- Vergi mükellefinin vergi denetiminden önceki dönemde vergi yükümlülüklerini yerine getirmemesine ilişkin vergi mevzuatı ihlallerinin ortadan kaldırılması, vergi mükellefinin vergi kaçakçılığı suçu olarak nitelendirilmemektedir.

3.1.3. Azerbaycan`da Vergi Kaçakçılığı Cezaları ve Yaptırımları

AVK 57-59. Maddelerinde belirtildiği üzere Vergi dairesi tarafından vergi kaçakçılığı suçu tespit edildiği ve mükelleflerin suçluluğunu istisna eden durumlar

söz konusu olmadığı zaman mali yaptırımlar uygulanmaktadır. Mali yaptırımlara ilişkin bazı örnekler aşağıda belirtilmektedir:

40 Manat mali yaptırımı aşağıdaki durumlarda uygulanmaktadır:

- Vergi mevzuatında belirtilen süre içerisinde vergi beyannamesi vermeyen vergi mükelleflerine (mali kuruluşlar istisna);
- Vergi mükellefi olarak kayıt olmak zorunluluğu olduğu halde vergi mükellefi olarak kayıt olmak için bulundukları veya yaşadıkları yerdeki vergi dairesine başvuruda bulunmayan vergi mükelleflerine;
- Muhasebe bilgilerindeki değişikliklere ilişkin bilgi ibraz etmeyen vergi mükelleflerine;
- Motorlu taşıtlarla "Ayrım İşareti" olmaksızın yolcu veya yük taşıyan vergi mükelleflerine 40 Manat tutarında mali yaptırım uygulanmaktadır.

100 Manat mali yaptırımı aşağıdaki durumlarda uygulanmaktadır:

- Alacaklara ve vereceklere ilişkin bilgi formunu 31 Mart tarihine kadar vergi dairesine ibraz etmeyen vergi mükellefine;
- Aksizli malların üretimini yapan vergi mükellefi elektronik fatura düzenlemeden yaptığı her böyle satış için vergi mükellefine 100 Manat tutarında mali yaptırım uygulanmaktadır.

500 Manat mali yaptırımı aşağıdaki durumlarda uygulanmaktadır:

- Uluslararası şirket grubunun takvim yılındaki toplam gelirini 750 milyon Avro'yu geçmesi durumunda vergi mevzuatında belirtilen raporu vergi dairesine ibraz edilmemesi nedeniyle vergi mükellefine 500 Manat tutarında mali yaptırım uygulanmaktadır.

1000 Manat mali yaptırımı aşağıdaki durumlarda uygulanmaktadır:

- Vergi denetimi sırasında talep edilen vergilerin hesaplanması ve ödenmesine ilişkin tüm mali belge, defter, rapor, fon, menkul kıymetler, vergi

beyannameleri ve diğer belgeleri belirtilen süreler içinde sunmayan veya bunları bilerek çarpıtarak sunan vergi mükelleflerine;

- Muhasebe belgelerini vergi mevzuatında belirlenen süre boyunca tamamen okunaklı durumda saklamayan vergi mükelleflerine;
- Vergi denetim ve kontrolünün uygulanmasına ilişkin gerekli belgelerin veya bu belgelerin noter onaylı suretlerinin vergi dairesinin talebi üzerine 10 iş günü içerisinde sunmayan vergi mükelleflerine 1000 Manat tutarında mali yaptırım uygulanmaktadır.

5000 Manat mali yaptırımı aşağıdaki durumlarda uygulanmaktadır:

- Vergi mükellefleri tarafından aksiz mühürlerinin takılıp açılması arasında geçen sürede kontrol ölçü cihazlarının göstergelerinde değişiklik yapılması, teknolojik ekipmanlardaki mühürlerin zarar görmesi ve üretilen ürünlerin tam olarak raporda gösterilmemesi işlemleri yapan vergi mükellefine 5000 Manat tutarında mali yaptırım uygulanmaktadır.

Vergi mevzuatı ihlali ilk kez olduğunda 1000 Manat, ikinci kez olduğunda 3000 Manat, üçüncü kez veya daha fazla olduğu zamansa 6000 Manat tutarında mali yaptırımı aşağıdaki durumlarda uygulanmaktadır:

- Nakit ödemelerdeki hesaplaşmalarını kassaya yansıtmayan veya hesaplaşmalarda değişiklik yapan vergi mükelleflerine;
- Tüketicilerin nakit dışı ödeme yapmalarına olanak sağlamayan vergi mükelleflerine;
- Kassa veya pos terminal kullanımı teknik nedenlerden durdurulduğunda, vergi dairesi tarafından verilen defteri kullanmayarak kayıt kurallarının ihlal eden vergi mükelleflerine takvim yılında bu vergi kaçakçılığı suçu ilk kez olduğunda 1000 Manat, ikinci kez olduğunda 3000 Manat, üçüncü kez veya daha fazla olduğu zamansa 6000 Manat tutarında mali yaptırım uygulanmaktadır.

Vergi mevzuatı ihlali ilk kez olduğunda 2000 Manat, ikinci kez olduğunda 4000 Manat, üçüncü veya daha fazla olduğu zamansa 6000 Manat tutarında mali yaptırım aşağıdaki durumlarda uygulanmaktadır:

- İş Kanunu'nda öngörülen usule uygun olarak, vergi mükellefinin iş sözleşmesi yasal olarak yürürlüğe girmeden önce herhangi bir iş göreni işe almasına göre vergi mükellefine takvim yılında bu vergi suçu ilk kez olduğunda 1000 Manat, ikinci kez olduğunda 3000 Manat, üçüncü kez veya daha fazla zamansa 6000 Manat mali yaptırım uygulanmaktadır.

Bankacılık işlemleri yapan kişilere aşağıdaki durumlarda da mali yaptırımlar uygulanmaktadır (AVK, Madde 60):

- Vergi dairesi tarafından verilmiş bankada hesap açmaya ilişkin sertifika olmaksızın, vergi mükelleflerine açılan her hesap için bankacılık işlemleri yapan vergi mükelleflerine 400 Manat tutarında mali yaptırım uygulanmaktadır.
- Vergi mükellefinin banka hesabından vergi ödeme talebini yerine getirmeyen bankacılık işlemleri yapan vergi mükelleflerine ödeme talebinde belirtilen tutarın %50 oranında mali yaptırım uygulanmaktadır.

Mali kuruluşlara aşağıdaki durumlarda da mali yaptırımlar uygulanmaktadır (AVK, Madde 60):

- Elektronik vergi beyannamesini zamanında ve usulüne uygun olarak sunmayan mali kuruluşlara 10.000 Manat tutarında mali yaptırım uygulanmaktadır.
- Mali kuruluşlar tüzel ve gerçek kişilere hesap açtığında veya mali hizmetler sağladığında, normatif yasal düzenlemeler ve mevzuatına uymayan her hesap veya işlem için 500 Manat tutarında mali yaptırım uygulanmaktadır.

Faiz dereceleriyle hesaplanan mali yaptırımlar da vardır. Bu derecelere ilişkin bazı örnekler aşağıda gösterilmektedir:

- İthal edilen ürünler hakkında bilgi vermeyen veya tahrif edilmiş olarak beyanname sunan vergi mükelleflerine ithal edilen ürünün fatura değerinin %5 oranında mali yaptırım uygulanmaktadır.
- Vergi mükellefinin vergi dairesine verdiği beyannamede veya muhasebe belgelerinde ciro azaltılması yapılırsa ve ayrıca beyanname vermeyerek vergi tutarı kaçırılırsa, azaltılan ciro tutarına hesaplanmalı olan veya kaçırılan vergi tutarının yüzde 50'si oranında vergi mükellefine mali yaptırım uygulanır.
- Vergi mükellefinin İDV kaydının olması gerektiği halde, İDV kaydı olmadan gösterdiği faaliyet süresi boyunca yapılan işlemlere ilişkin vergi ödenmeli İDV tutarının yüzde 50'si oranında vergi mükellefine mali yaptırım uygulanmaktadır.
- Vergi mükellefi tarafından ürün bedelinin ödendiği günden sonraki günlerde İDV tutarının ödenmesi durumunda, ödenmeyen veya geç ödenen İDV tutarının yüzde 50'si oranında ürünü alan vergi mükellefine mali yaptırım uygulanmaktadır.
- Azerbaycan Cumhuriyeti "Nakitsiz Ödemeler Hakkında Kanunu" projesi gereklerinin ihlali durumunda mevzuatta belirtilen vergi mükelleflerine, kanunun ilk kez ihlali durumunda mevzuata aykırı olarak gerçekleştirilen işlem tutarının %10'u, kanunun ikinci kez ihlali durumunda mevzuata aykırı olarak gerçekleştirilen işlem tutarının %20'u, kanunun üçüncü kez veya daha fazla ihlali durumunda mevzuata aykırı olarak gerçekleştirilen işlem tutarının %40'u oranında mali yaptırım uygulanmaktadır.
- Vergi idaresi tarafından verilen bir banka hesabı açma sertifikası almadan girişimcilik faaliyeti amacıyla dar mükellef olan veya yurtdışında olan bankalarda ve kredi kuruluşlarında açılan bir hesaba yatırılan fonların yüzde 100'ü oranında vergi mükellefine mali yaptırım uygulanmaktadır.

3.2. Azerbaycan`da Vergi Denetimi

Vergi denetimleri, vergi sisteminde önemli bir rol oynamaktadır. Vergi denetimleri, vergi hesaplanmasının doğruluğu ve eksiksizliği üzerinde doğrudan kontrol sağlamaktadır. Mükellefler tarafından vergi makamlarına sunulan tüm raporlar vergi denetimine tabi tutulmaktadır. Vergi denetiminin amacı, vergi

mevzuatına uygunluğun, vergilerin tam ve zamanında ödenmesinin izlenmesi ve vergi mükellefinin mali faaliyetlerini takip etmektir. Vergi denetimleri, uygulanma yerine, denetlenen konuların kapsamına, düzenleme yöntemine ve uygulama yöntemine göre sınıflandırılmaktadır (Khalilov vd., 2014: 127). Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu'na göre vergi makamları tarafından gerçekleştirilen denetimler kameral ve seyyar vergi denetimi olmakla iki yere ayrılmaktadır. Vergi denetimleri yapılırken, vergi makamları ve yetkilileri, vergi mükellefinin lehine olan durumlar da dahil olmak üzere, doğru karar vermek için önemli olan tüm koşulları açıklığa kavuşturmak zorundadır.

Azerbaycan Vergi Kanununda 2 türlü vergi denetimi ve bu denetimleri desteklemek amaçlı 1 vergi kontrolü mekanizması vardır. Bunlar (AVK, Madde 36):

- Kameral Vergi Denetimi;
- Seyyar Vergi Denetimi:
- Operativ Vergi Kontrolü yapıları vardır.

3.2.1. Kameral Vergi Denetimi

Kameral vergi denetim yöntemi vergi denetiminin temel biçimlerinden biridir. Kameral vergi denetimi mükellefin ibraz ettiği vergi beyannameleri ve vergi dairesindeki belgelere istinaden iş yerlerine gitmeden vergi dairesi tarafından AVIS sistemi vasıtasıyla yapılmaktadır. Kameral vergi denetimi yapmak için vergi dairesinin herhangi bir kararına gerek kalmaksızın vergi müfettişleri tarafından belirli dönemlerde yapılmaktadır. Kameral vergi denetimi kapsamına giren konular aşağıda gösterilmektedir (Khalilov vd., 2014: 397):

1. Mükelleflerin vergi mevzuatına uyumunun izlenmesi;
2. Muaf tutulan ve ödenmeyen vergilerin tespiti, devlet veya yerel bütçeye ödenmesinin sağlanması;
3. Seyyar vergi denetimi yapılacak mükelleflerin etkin seçimini sağlamak ve bunun için gerekli bilgileri toplamak, hazırlamak kameral vergi denetimi kapsamına girmektedir.

Mükelleflerin vergi dairesine ibraz ettikleri beyannameler, muhasebe belgeleri ve mükellefin faaliyetlerini yansıtan diğer belgeler kameral vergi denetimine tabidir. Kameral vergi denetimi, mükellefin sunduğu vergi beyannameleri, muhasebe belgeleri, aynı zamanda vergilerin hesaplanması ve ödenmesi ile ilgili mükellefin faaliyetleri hakkında vergi dairesinde bulunan diğer belgeler esas alınarak yapılmaktadır. Vergi dairesinin çalışanı, vergi mükellefi hakkında vergi dairesinde bulunan tüm bilgileri inceleyebilmektedir. (Khalilov vd., 2014: 398). Gerekli olduğu zaman, vergi dairesinin diğer yapısal birimlerinden mükellef hakkında ek bilgi talep edilebilmektedir.

Kameral vergi denetimini yapan vergi dairesinin yetkilisi, elde edilen tüm bilgileri dikkatlice incelemeli ve vergi mükellefi hakkında gerekli bilgilere sahip olduğundan emin olmalıdır. Vergi dairesi, tam ve kapsamlı bir vergi denetimi yapmak için vergi mükellefinden ek bilgi alabilir. Mükellef hakkında elde edilen bilgiler, mükellefin beyannamelerinde ve daha önce ibraz ettiği belgelerde belirtilen göstergelerle karşılaştırılmakta ve incelenmektedir (<https://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/T%C9%99lim%20materiallar%C4%B1/%C4%B0nzibat%C3%A7%C4%B1%C4%B1q/6.pdf> , 2023).

Mükelleflerin vergi dairesine ibraz ettikleri muhasebe ve vergi beyannamelerindeki göstergeler, daha önce ibraz edilen vergi belgeleri ve benzer mükelleflerin göstergeleri ile karşılaştırılmaktadır. Birkaç ardışık raporlama dönemine ait muhasebe ve vergi beyannamelerinin karşılaştırılması yöntemi kullanılarak, vergi mükelleflerinin seyyar vergi denetimi aday listesine dahil edilip edilmemesi için önemli bilgiler elde etmek mümkündür. Göstergelerin ve değişim sebeplerinin mükellef tarafından açıklanması ve özel bir ilgi konusu olarak vergi dairesi tarafından analiz edilmesi gerekmektedir (Khalilov vd., 2014: 399). Aynı zamanda, beyannamelerinde satış hacminde azalma veya giderlerde artış gösteren mükellefler özel dikkatle incelenmektedirler.

Kameral vergi denetimi yıllık beyanname verilen gelir ve menfaat vergilerinde 60 gün içerisinde, dönemlik veya aylık beyanname verilen ilave değer, aksiz, toprak, emlak ve sadeleştirilmiş vergilerde ise 30 gün içerisinde AVİS sistemi

aracılığı ile yapılmaktadır. Vergi müfettişi tarafından vergi mükellefinin verdiği beyannamede yanlış bilgi bulunduğu zaman yeniden `Kesinleştirilmiş Beyanname` vermesi için vergi mükellefine bilgi verilmektedir. `Kesinleştirilmiş Beyanname` verildiği zaman da vergi müfettişi vergi mevzuatı ihlali ile ilgili olasılık fark ettiği durumlarda, seyyar vergi denetiminin başlatılmasına dair vergi idaresine bilgilendirme raporu gönderilmektedir

(<https://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/T%C9%99lim%20materiallar%C4%B1/%C4%B0nzibat%C3%A7%C4%B1l%C4%B1q/6.pdf> f, 2023)

3.2.2. Seyyar Vergi Denetimi

Seyyar vergi denetimi, mükellefin son 3 senede gerçekleştirdiği faaliyetlerini kapsamaktadır. Seyyar vergi denetimi çok fazla zaman, çaba ve yüksek profesyonellik gerektiren denetim türü olmaktadır. Seyyar vergi denetimi olağan seyyar vergi denetimi ve olağanüstü seyyar vergi denetimi olmak üzere iki yere ayrılmaktadır. Olağan seyyar vergi denetimi yapıldığında vergi dairesi tarafından vergi denetimi başlamadan en az 15 gün önce mükellefe yazılı bildirim gönderilmektedir (AVK, Madde 38). Olağan Seyyar vergi denetimi rutin olarak takvim yılı içinde bir defadan fazla yapılmamaktadır. Olağanüstü seyyar vergi denetimi ise aşağıdaki durumlarda yapılabilmektedir (<https://conferences.az/uploads/file/5134e-meqaleler.pdf> , 2023):

1. Vergi denetimleri sonucunda düzenlenen vergi denetimi belgelenmesinde gerçeğe aykırı veya çarpıtılmış bilgilerin verilmesi halinde;
2. Vergi mükellefi tarafından fazla ödenen vergi borcu, geç ödenen vergiye ilişkin faiz borcu ve vergi kaçakçılığı suçuna ilişkin mali yaptırımların geri iadesine ilişkin mükellef başvuruda bulunduğu;
3. Verginin hesaplanması ve ödenmesine ilişkin vergi beyannamelerinin mükellef tarafından zamanında verilmemesi halinde ve vergi dairesinin de bu konuda uyarıda bulunmasına rağmen halen vergi beyannemesinin ibraz edilmemesi;

4. Vergi mükellefi olan bir tüzel kişinin, tüzel kişilik oluşturmada bir gerçek kişinin tasfiyesi, yeniden düzenlenmesi veya girişimcilik faaliyetinin sona erdirilmesi talebinde bulunması;
5. Mükellefin kanunsuz yollarla gelirlerin azaltılmasına, giderlerin çoğaltılmasına, gider ve gelirlerinin gizlenmesine dair herhangi bir veriye dayalı bilgi bulunması durumunda olağanüstü seyyar vergi denetimi vergi mükellefine önceden haber verilmeksizin yapılmaktadır.

Seyyar vergi denetimi 30 günden fazla sürmemektedir. Bazı istisna durumlarda, vergi dairesi yetkilisinin kararına göre, seyyar vergi denetim süresinin 90 güne kadar uzatılması mümkün olmaktadır

(<https://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/T%C9%99lim%20materiallar%C4%B1/%C4%B0nzibat%C3%A7%C4%B1%C4%B1q/5.pdf>, 2023).

Seyyar vergi denetimi son 3 takvim yılını geçmeyecek şekilde mükellefin faaliyetlerinde yapılan tüm işlemlerin incelenmesini kapsamakta olup, denetimi yapan vergi müfettişlerinin bu işlemlerle alakalı tüm bilgilere erişmeye izni vardır. Seyyar vergi denetimi sırasında, vergi müfettişlerinin vergi denetiminin konusu ile ilgili olarak mükellefin üçüncü kişilerle ilgili faaliyetine ilişkin bilgi almasına ihtiyaç duyulması halinde, vergi müfettişleri denetlenen vergi mükellefinin faaliyetine ilişkin belgeleri vergi dairesinden alabilirler.

Yapılan seyyar vergi denetimi belgelenmesinde, vergi denetimi sırasında tespit edilen ve belgelerle teyit edilen vergi kaçakçılığı ve bu kaçakçılığa ilişkin sorumluluk sağlayan diğer kanunların maddeleri veya vergi mevzuatına aykırılık olmaması belirtilmelidir. Vergi denetim belgelenmesi düzenlendiği tarihinden itibaren en geç 5 gün içerisinde belgelenmenin bir kopyası vergi mükellefine verilmektedir. Aşağıdaki durumlarda ise vergi dairesi yetkilisinin kararına göre, seyyar vergi incelemesinin sonuçlarına ilişkin kararın hazırlanma süresi 30 günden fazla olmamak üzere uzatılabilmektedir (AVK, Madde 39):

- Numune olarak alınan eşyanın incelenmesi, seyyar vergi denetimi sırasında ekspertiz yapılması veya bir uzman kişi tarafından farklı bilgi alanları kullanılarak görüş verildikte;

- Seyyar vergi denetimi ile ilgili olarak vergi makamları tarafından diğer devlet makamlarına gönderilen taleplerin yanıtlanma sürelerinin, yanıtları gönderen kurumlar tarafından uzatıldığında vergi denetimi kararı 30 günden fazla olmamak üzere uzatıla bilinir.

Vergi mükellefinin, seyyar vergi denetim sonucuna ilişkin belgelemede herhangi bir bölümünün kabul etmemesi durumunda belgelenme yapıldıktan sonra 30 gün içerisinde itiraz etme hakkı vardır. Vergi dairesi tarafından bu itiraza ilişkin seyyar vergi denetim belgelerinin yeniden inceleneceği yer ve zaman hakkında mükellefe bilgi verilir (AVK, Madde 49). Mükellefin katılımı ile denetim belgeleri, itirazlar ve açıklamalar vergi dairesi tarafından yeniden incelenir.

3.2.3. Operativ Vergi Kontrolü

AVK, 50. Maddesinde belirtildiği üzere Operativ Vergi Kontrolü, vergi mükelleflerinin gelir toplamak için kullandıkları tesis, depo, bina ve araçlarda gerçekleştirilen bir vergi kontrolü şeklidir. Operativ vergi kontrolünün uygulanmasına ilişkin esaslar aşağıda gösterilmektedir:

- Seyyar vergi denetimi sırasında şüpheli bulunan bilgiler;
- Tüketiciler tarafından vergi makamlarına yöneltilen tüketici haklarının ihlali ve vergi kaçakçılığı şikayetleri;
- Vergi mükelleflerinin vergi mevzuatında belirtilen süre içinde vergi mevzuatına aykırı davranışların ortadan kaldırılması için vergi makamlarının taleplerini yerine getirmemeleri Operativ vergi kontrolü yapılmasına ilişkin tutarlı esaslar olmaktadır.

Operativ vergi kontrolü kapsamına giren konular aşağıda gösterilmektedir (<https://vergiler.az/news/taxes/6619.html>, 2023):

1. Vergi makamlarından vergi kimlik numarası almadan işlem yapan mükelleflerin tespit olunması;
2. Aksiz damgası ile işaretlenmesi zorunlu olan malların, dini edebiyat, işitsel ve görüntülü materyaller, mal ve ürünler ile dini içerikli diğer bilgilendirme

materyallerinin işaretsiz veya sahte işaretlerle işaretilenerek satılmasını gerçekleştiren mükelleflerin tespit olunması;

3. Vergi mükellefleri ile tüketiciler arasında yapılan nakit veya nakit dışı hesaplaşmalarda olan vergi kaçakçılığı suçunun tespit olunması;
4. Vergi mükellefleri ile tüketiciler arasında yapılan hesaplaşmalarda yabancı ülkelere ait paraların ödeme aracı olarak kabul edilmesi tespiti;
5. “Nakitsiz Hesaplaşmalar Hakkında Kanun”la belirlenen gerekliliklere uygunluğun izlenmesi;
6. Lisans alma zorunluluğu olan sektörlerde lisanssız faaliyetlerde bulunan vergi mükelleflerinin tespiti;
7. İş Kanunu'nda öngörülen usule uygun olmayan şekilde işçi çalıştıran vergi mükelleflerinin tespiti;
8. Vergi mükelleflerinin üretim hacminin veya satış cirosunun belirlenmesi;
9. “Tüketici haklarının korunması hakkında kanun”la belirlenen gerekliliklere uygunluğun izlenmesini kontrol altında tutmak Operativ vergi kontrolü kapsamına girmektedir.

Operativ vergi kontrolü, vergi dairesinin gerekçeli kararına ilişkin yapılmaktadır. Bu kararda mükelleflerin bulunduğu bölge, etkin vergi kontrolünün kapsayacağı hususlar, etkin vergi kontrolünün süresi ve etkin vergi kontrolünü yürüten vergi dairesinin yetkilisi belirtilir. Operativ vergi kontrolü yapan vergi dairesi yetkilisi, denetime başladıktan sonra vergi dairesi kararını derhal mükellefe sunmak zorundadır

(<https://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/T%C9%99lim%20materiallar%C4%B1/%C4%B0nzibat%C3%A7%C4%B1%C4%B1q/12.%20Operativ%20vergi%20N%C9%99zar%C9%99t%202020.pdf>, 2023). Operativ vergi kontrolü, mükellefe önceden haber verilmeden başlar ve mükelleflerin fiilen çalışma saatleri içerisinde gerçekleştirilir.

Vergi mükellefinin operativ vergi kontrolü sonucuna ilişkin belgelemede herhangi bir bölümünü kabul etmemesi durumunda ilgili vergi dairesine itiraz etme hakkı vardır. Vergi dairesi tarafından bu itiraza ilişkin operativ vergi denetim belgelerinin yeniden inceleneceği yer ve zaman hakkında mükellefe bilgi verilir

(<https://vergiler.az/news/taxes/6619.html>, 2023) Mükellefin katılımı ile denetim belgeleri, itirazlar ve açıklamalar vergi dairesi tarafından yeniden incelenir.

3.3. Azerbaycan`da Vergi Denetiminin Yapılması ve Vergi Kaçakçılığının Önlenmesi İçin Oluşturulmuş Elektronik Hizmetler ve Projeler

Azerbaycan`da vergi denetiminin yapılması ve vergi kaçakçılığının önlenmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalara örnek olarak aşağıdaki projeler gösterilmektedir:

1. İDV Geri Al;
2. Cash Back;
3. Nakitsiz ödemeler hakkında kanun;
4. Elektronik Vergi Ödeme Sistemi (Hükümet Ödeniş Portalı);
5. Elektronik Mesafeden İletişim Cihazları (GPRS Sistemi);
6. Otomatik Vergi Bilgi Sistemi (AVIS);
7. İDV Mevduat Hesabı;
8. Bireysel Girişimcilerin ve Ticari Tüzel Kişilerin Çevrimiçi Kaydı;
9. Bankalar ile Çevrimiçi Entegrasyon;
10. Vergi Ortaklığı Sözleşmesi;
11. 195-1` Vergi Çağrı Merkezi projeleri vergi kaçakçılığını önlemek ve vergi denetimini verimli kılmak için yapılan çalışmalardır.

3.3.1. `İDV Geri Al` Projesi

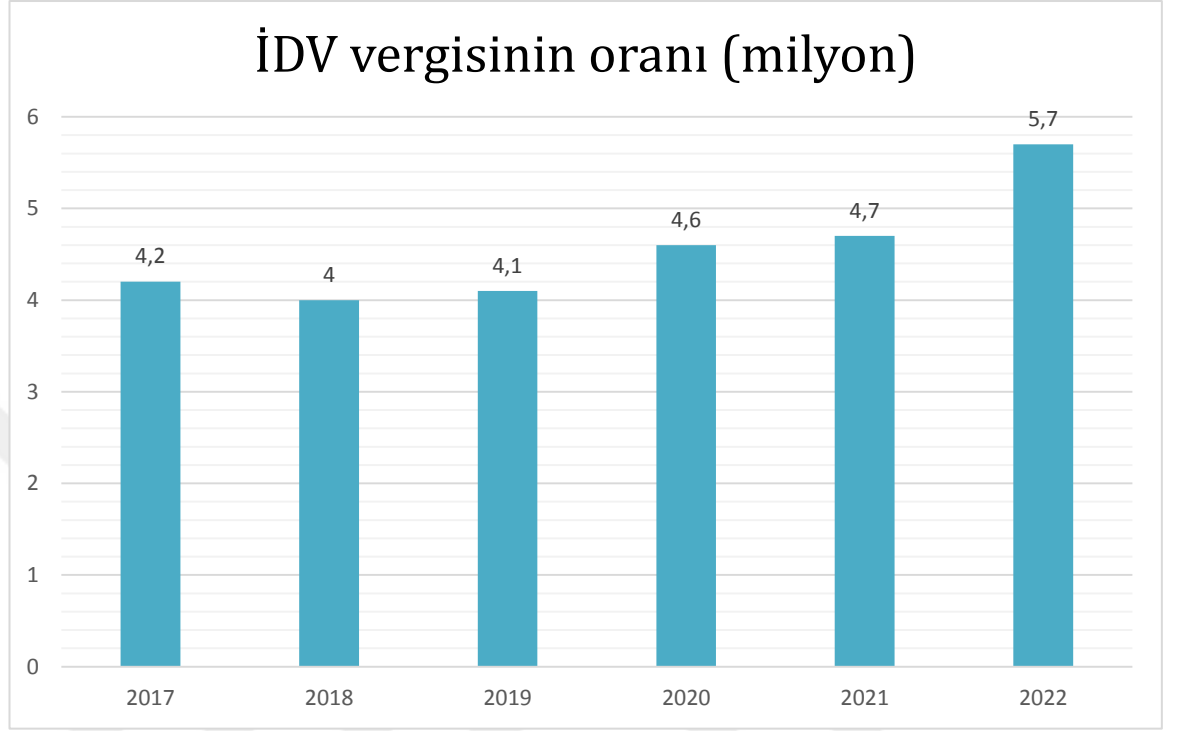
“İDV'yi Geri Al” projesi vergi kaçakçılığının önlenmesi, tüketici haklarının korunması, ekonomik kalkınma, kurumsal reformlar ve diğer vergi kaçakçılığı önlemlerinde önemli bir rol oynamaktadır. “İDV Geri Al” projesi 21 Mart 2020 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış ve sonraki aylardan itibaren uygulanmaya başlatılmıştır. Tüketici haklarının korunması ve vergi kaçakçılığının önlenmesi kapsamında çeşitli önlemler alınmış ve projeler uygulanmıştır (<https://www.taxes.gov.az/az/page/edv-geri-al>, 2023). Bu kapsamda, “İDV Geri Al” projesi de tüketici haklarını koruması ve vergi kaçakçılığının

önlenmesinde ana yollarından biri olarak görülmektedir. İDV'nin bir kısmının iadesiyle birlikte proje, yaklaşık üç yıllık sürede tüketici haklarının korunmasında önemli bir etki yaratmış ve vergi mükelleflerinin vergi kaçakçılık eğiliminde bulunmasının engellenmesine katkı sağlamıştır. Aynı zamanda vergi sektöründe “gölge ekonomi”sinin azaltılması, yani sirkülasyonun saptırılmasının önlenmesinde önemli rol oynamıştır. Perakende ticarete alınan mallar için ödenen İDV'nin bir kısmının iade edilmesini sağlayan proje sayesinde tüketiciler tarafından ödenen verginin bir kısmı geri iade edilmiş ve bu durum sonucunda tüketicilerin çek talep etmesi ödeme işlemlerinde vergi kaçakçılığının önlenmesinde yardımcı olmuştur (<https://www.dia.az/8/320379-edv-geri-al-eslinde-neye.html>, 2023).

2022 senesinde Vergi Kanunu'nda yapılan son değişikliğe göre, nakit dışı ödemeye geçişi daha da teşvik etmek amacıyla nakit dışı ödemelerde İDV iadesi faiz oranı yüzde 15'ten yüzde 17,5'e yükseltilmiştir. Aynı zamanda nakit ödeyen kişi için İDV iadesi yüzde 10,0'dan yüzde 5,0 oranına azaltılmıştır. Karabağ topraklarında nakit dışı ödeme yapan vatandaşlara İDV'nin yüzde 30,0'ı iade edilecek. (<https://www.edvgerial.az/how-to-use>, 2023) Bu da banka kartıyla ödeme yapan vatandaşlarımıza bu yıldan itibaren daha fazla paranın iade edileceği anlamına geliyor. Bu açıdan nakit dışı ödeme daha uygun ve ekonominin yasallaşması açısından da çok önemli bir durumdur.

Projenin uygulamaya konulmasından 1 Mart 2023 tarihine kadar Azerbaycan'da "İDV Geri AL"projesi için 'İDV Geri Al' portalında kayıtlı tüketicilere toplam 400,7 milyon Manat İlave Değer Vergisi iade edilmiştir. Yapılan bu önlemlerin temel amacı, tüketicileri nakit dışı ödemeye teşvik etme ve bunun sayesinde işletmeciler tarafından yapılan vergi kaçakçılığını ve kayıtdışılığı önlemektir. (<https://xalqqazeti.az/iqtisadiyyat/123580-edv-geri-al-nagdsiz-odemeleri-artirib>, 2023). Şekil 3.1'de İlave değer vergisinin 2017-2022 senelerinde toplamda vergideki gelirlerindeki payı gösterilmektedir.

Şekil 3. 1: 2017-2022 Senelerinde Azerbaycan`da Vergi Gelirlerinde İDV`nin Oranı

Kaynak: Azerbaycan Bütçe sistemi, <https://e-qanun.az/framework/1126>, 2023

`İDV Geri Al` projesi uygulandıktan önceki senelerde ilave değer vergisinin Azerbaycan devlet bütçesindeki oranı 2017 yılında 4.200.000 Manat, 2018 yılında 4.000.000 Manat ve 2019 yılında ise 4.100.000 Manat olmuştur. Ama, `İDV Geri Al` projesi uygulandıktan sonra İDV vergisinin Azerbaycan devlet bütçesindeki oranı 2020 yılında 2019 senesine oranla %12 artarak 4.600.000 Manat, 2021 yılında 2020 senesine oranla %2 artarak 4.700.000 Manat ve 2022 yılında 2021 senesine oranla %21 artarak ise 5.700.000 Manat olmuştur. 2020 senesinden sonra ilave değer vergisinin Azerbaycan devlet bütçesindeki oranı artmaya başlamıştır, bu `İDV Geri Al` projesinin başarılı olduğuna dair göstergedir.

3.3.2. `Cash Back` Ve `Nakitsiz Ödemeler Hakkında Kanun`

Projeleri

Dünya pratiğinde, gelişmiş ülkelerdeki nakit dışı ödemelerin ölçeği, ekonomik gelişmenin göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Çünkü ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde hem devlet hem de halk bu sistemin kendi refahı için ciddi bir önlem olduğunun, şeffaf ve daha az riskli ödeme sisteminin oluşturduğunun farkına varmaktadır. Dönemin gerekliliği dikkate alınarak nakit dışı ödeme sisteminin iyileştirilmesi, toplumda şeffaf bir mali mekanizmanın ve güçlendirilmiş bir vergi tabanının oluşturulması için önemli bir konudur. Ticari işletmelerde vergi kaçakçılığının önlenmesi, bütçe gelirlerinin artırılması ve bütçe ile finanse edilen kuruluşlarda çalışan nüfusun sosyal refahının sağlanması için bu proje son derece de önemlidir. Ayrıca, tüketiciler kendi ödemelerini nakit kullanmadan yaptığında, fazla ödeme riskinden kurtulmakta ve ayrıca yolsuzluk, rüşvet gibi durumlarında da gerçekleşmesini sınırlandırmaktadır. (<https://conferences.az/uploads/file/5134e-meqaleler.pdf>, 2023). Son yıllarda Azerbaycan'da mali, ekonomik ve ticari konularda şeffaf mekanizmaların uygulanması yönünde tutarlı önlemler uygulanmıştır. Bu önlemlerin uygulanmasında temel amaç, öncelikle nakit dışı dolaşımın geliştirilmesi yoluyla ekonomik alanda hesap verebilirlik ve şeffaflığın sağlanması, vergi kaçakçılığının önlenmesi, vatandaşları plastik kart kullanmaya teşvik etmek ve vergi sisteminde denetimin kolaylaşmasını sağlamaktır.

Azerbaycan Merkez Bankası'nın (CBA) diğer bakanlıklar ve devlet kurumlarıyla birlikte hazırladığı ve hükümete sunduğu teklif paketinde nakit dışı ödemelerin hacminin artırılması için geniş fırsatlar sunulmaktadır. Teklif paketi, modern elektronik ödeme araçlarının ve bankacılık teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılmasını, elektronik ticaretin gelişiminin hızlandırılmasını, ödeme sistemleri ve mutabakatlar alanındaki yasal çerçevenin iyileştirilmesini vb. içermektedir (<http://vergi.nakhchivan.az/faydali/na%C4%9Fds%C4%B1z-hesabla%C4%B1m-haqq%C4%B1nda-n%C9%99-bilirik.html>, 2023)

Azərbaycan`da finans kurumları ve devlet arasında nakit dışı ödemeye geçiş konusunda yeni bir dönem başlatılmıştır. Devlet nakit para kullanımının yasa dışı ödemeleri yaygınlaşması ve vergi kaçakçılığına zemin yaratması nedeniyle desteklememektedir. Vergi kaçakçılığının önlenmesinde en temel çözüm yolu nakit dışı ödemeye geçiş olarak görölmektedir. Nakit dışı ödemeleri destekleyen `Nakitsiz ödemeler hakkında kanun` ve ``Cash Back`` projeleri de kaçakçılığın önlenmesi ve denetimin kolaylaşmasına katkı sağlamaktadır (<https://conferences.az/uploads/file/5134e-meqaleler.pdf>, 2023).

`Nakitsiz ödemeler hakkında kanun` 1 Nisan 2017 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Projede nakit dışı bir dizi ödemenin uygulanmasını sağlayan değişiklikler söz konusudur. Proje kapsamında nakit dışı yapılacak ödemeler şu şekildedir (<https://e-qanun.az/framework/5458>, 2023):

- Perakende satış niteliğindeki malların satışı için bir işlemde 4.000 Manat`ı aşan ödemeler;
- Sağlık kurumları tarafından sağlanan sağlık hizmetleri için tek işlemde 500 Manat'ı aşan ödemeler;
- Komisyonlar ve ticaret organizasyonları dahil olmak üzere özel bir şekilde araba satışları için yapılan ödemeler;
- Azərbaycan Cumhuriyeti "Piyango" ve "Beden Eğitimi ve Spor" Kanunları ile düzenlenen ilişkilerle belirlenen ilişkilerle belirlenen oyunlara katılımı ilgili toplam tutarı 3.000 Manat`ı aşan kazançlar (ödöller) ve para ödemeleri (para yatırmaları) nakit dışı gerçekleşmelidir.

Azərbaycan Cumhuriyeti "Nakitsiz Ödemeler Hakkında Kanun" projesinin 3.1 maddesine göre, aşağıdaki nakit dışı ödeme biçimleri vardır (<https://e-qanun.az/framework/5458>, 2023):

- Bir kişinin banka hesabından başka bir kişinin banka hesabına havale yoluyla yapılan ödemeler;
- Ödeme terminalleri aracılığıyla yapılan ödemeler;

- Satıcının banka hesabına doğrudan nakit transferiyle yapılan ödemeler nakit dışı ödeme biçimleridir.

Vatandaşlar gayrinakdi mutabakatlarını POS terminalleri, e-ticaret platformları, internet bankacılığı hizmetleri, mobil uygulamalar, ödeme terminalleri ve ayrıca nakit olarak doğrudan satıcının banka hesabına veya bir banka hesabından satıcının banka hesabına havale yaparak gerçekleştirme imkanına sahiptirler. Bu nedenle mevzuatta önerilen değişiklikler ticari işlemler sırasında vatandaşlara herhangi bir ek idari yük oluşturmamaktadır.

Devlet tarafından uygulanan bu kanun projesinin temel amacını "gölge ekonomi" ile mücadele etmek, vergi kaçakçılığını azaltmak, nakit ödemelerin yerini nakit dışı ödemelerin almasını sağlamak ve tüketicilerin haklarını korumaktır (<https://conferences.az/uploads/file/5134e-meqaleler.pdf>, 2023).

"Cash Back", tüketiciler tarafından harcanan paranın bir kısmının onlara ait banka hesaplarına iade edilmesi işlemidir. Bu sistem genellikle bankanın herhangi bir ürünü veya herhangi bir kartı için geçerlidir. 'Cash Back' projesinin uygulanması sonucunda tüketiciler nakit dışı ödemelere teşvik etmektedir ki, bu da vergi kaçakçılığını önlenmesine, gayri nakdi ödeme hacmini büyümesine, denetiminin kolaylaşmasına katkı sağlayarak ekonomik büyümeye neden olmaktadır (<https://banco.az/az/news/cash-back-nedir>, 2023).

"Cash Back" iki tür işlemde gerçekleştirilmektedir ((<https://banker.az/cash-back-bonus-sistemi-n%C9%99dir-v%C9%99-hansi-banklarin-debet-kartlarinda-var-siyahi/>, 2023):

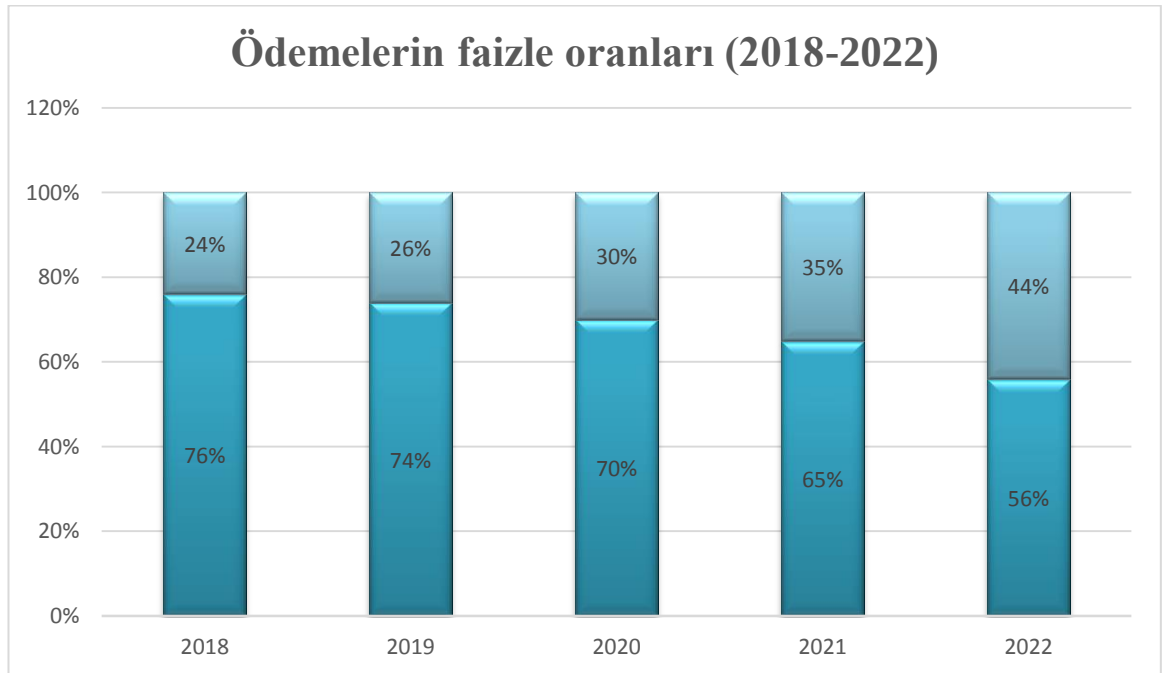
1. Nakit veya banka kartı ile alışveriş yapan tüketiciye nakit iade türü uygulanmaktadır. Harcanan tutarın bir kısmı veya belirli bir yüzdesi karta iade edilmektedir. Kart sahibi, alışverişte harcadığı tutara eklenecek tutarı ATM'ye veya bankaya gitmeden almak isteyebilmektedir. Bu durumda iade edilecek tutar, satın alma sırasında satın alınan toplam ürün tutarından hesaplanmaktadır.

2. İkinci tür nakit iade şeklinde, müşteri kredi kartından yaptığı harcama kadar faiz almaktadır. Bunlar, müşterinin isteğine göre bir tutar olarak karta iade edilebileceği gibi puan olarak da toplanabilmektedir.

Herhangi bir ürünün satışında para iadesi uygulanabilmektedir. Bunun temel nedeni ürüne olan ilgiyi artırmak ve insanları satın almaya teşvik etmektir. Bu işlem banka tarafından herhangi bir banka kartına o karta olan ilgiyi artırmak için uygulanabilmektedir. Örneğin, bir müşteri herhangi bir ürünü banka kartı ile satın alır ve toplam maliyeti 100 Manat'tır ve toplam satın alma için %20 para iadesi sunulmaktadır. Bu sistem sayesinde müşterinin kartına 20 Manat iade edilecektir. Ayrıca, seyahat için puan veya mil toplamak gibi nakit geri ödemeleri, yeni müşterileri çekmek ve eski müşterileri elde tutmak için bir teşvik olarak kullanılabilir (<https://banco.az/az/news/cash-back-nedir>, 2023).

“İDV Geril Al” projesi “Nakitsiz Ödemeler hakkında kanun” projesi ve “Cashback” projesi çalışmaları sonucunda son 5 yılda nakit dışı ödemelerde artış yaşanmıştır. Şekil 3.2’de Azerbaycan’da 2018-2022 senelerine ait nakit dışı ve nakdi ödemelerin faizle oranları belirtilmektedir.

Şekil 3. 2: Azerbaycan’da Nakit Dışı ve Nakdi Ödemelerin Faizle Oranları

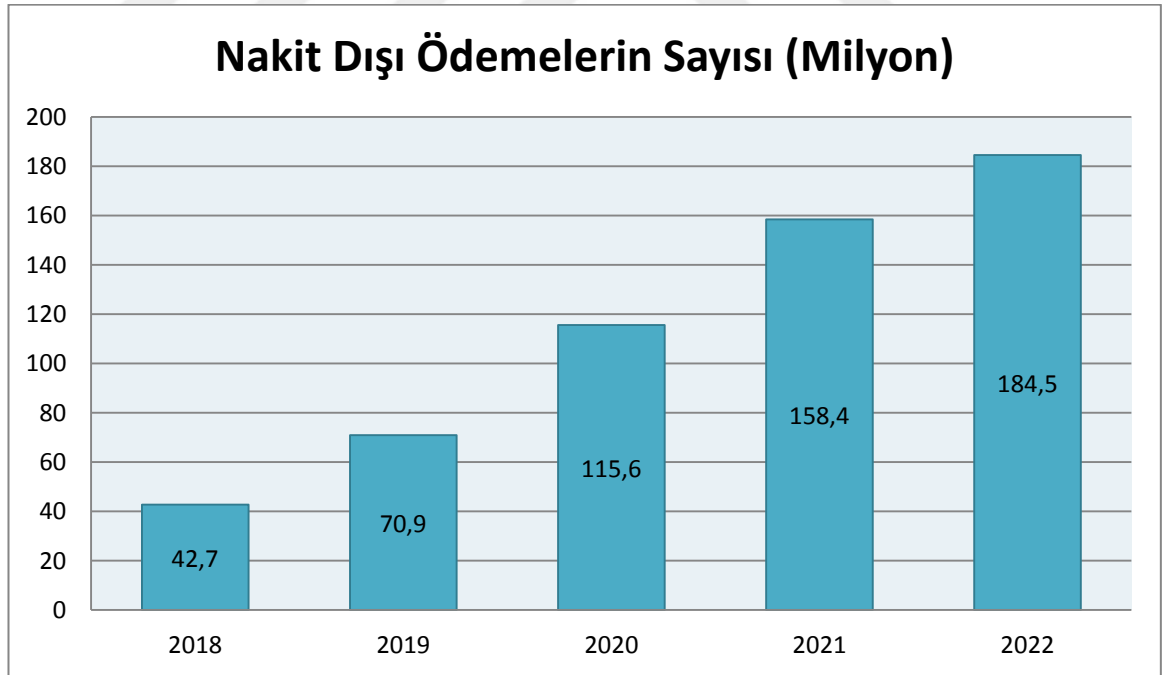

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankası, <https://www.cbar.az/prototypes/stats.html> , 2023

Azerbaycan Merkez Bankasında 2018-2022 yılları üzere genel olarak ülkede kayıt da bulunan verilere göre 2018 senesinde nakit dışı ödemeler %24, nakit ödemeler %76, 2019 senesinde nakit dışı ödemeler %26, nakit ödemeler %74, 2020 senesinde nakit dışı ödemeler %30, nakit ödemeler %70, 2021 senesinde nakit dışı ödemeler %35, nakit ödemeler %65, 2022 senesinde nakit dışı ödemeler %44, nakit ödemeler %56 oranında olmuştur. Merkez Bankasının verileri incelendiği zaman nakit dışı işlemleri teşvik etmek amacı ile uygulanmış projelerinin başarılı olduğu söylenebilir.

Şekil 3.3'de ise Azerbaycan'da 2018-2022 senelerine ait gayri nakdi işlemlerin sayısı gösterilmektedir.

Şekil 3. 3: Azerbaycan'da Gayri Nakdi (Nakit Dışı) İşlemlerin Sayısı

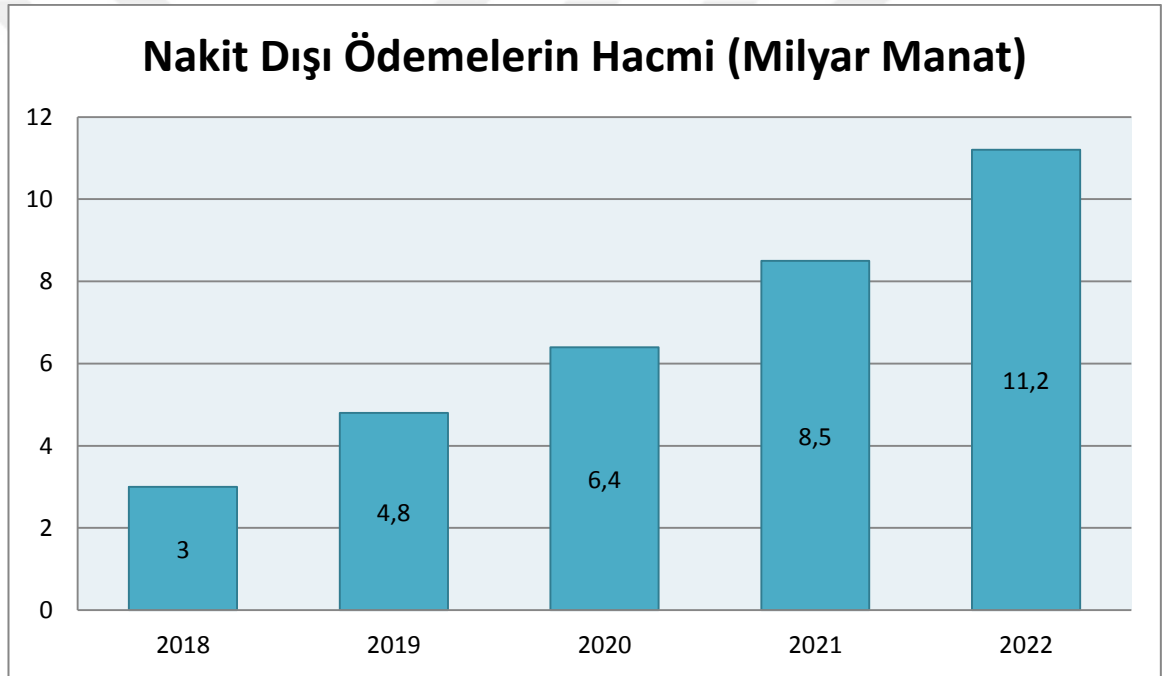

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankası, <https://www.cbar.az/prototypes/stats.html>, 2023

Şekil 3.3'de belirtildiği üzere, Azerbaycan Merkez Bankasında belirtilen verilere göre 2018 senesinde gayri nakit işlemlerin sayı 42,7 milyon, 2019 senesinde

gayri nakit işlemlerin sayı 70,9 milyon, 2020 senesinde gayri nakit işlemlerin sayı 115,6 milyon, 2021 senesinde gayri nakit işlemlerin sayı 158,4 milyon, 2022 senesinde gayri nakit işlemlerin sayı 184,5 milyon olmuştur. Bu veriler nakit dışı ödemelere teşvik eden projeler başarılı olduğuna dair göstergedir. Şekil 3.4’de ise Azerbaycan`da 2018-2022 senelerine ait gayri nakdi işlemlerin hacmi kaç milyar Manat olduğu gösterilmektedir.

Şekil 3. 4: Azerbaycan`da Gayri Nakdi (Nakit Dışı) İşlemlerin Hacmi

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankası, <https://www.cbar.az/prototypes/stats.html> , 2023

Azerbaycan Merkez Bankasında paylaştığı verilere göre 2018 yılında nakit dışı işlemlerin hacmi 3 milyar Manat, 2019 yılında nakit dışı işlemlerin hacmi 4,8 milyar Manat, 2020 yılında nakit dışı işlemlerin hacmi 6,4 milyar Manat, 2021 yılında nakit dışı işlemlerin hacmi 8,5 milyar Manat, 2022 senesinde nakit dışı işlemlerin hacmi 11,2 milyar Manat olmuştur.

2017 senesinden itibaren ` Nakitsiz Ödemeler hakkında kanun` projesi ve 2020 senesinden itibaren `İDV Geril Al` ve `Cashback` projeleri sonucunda nakit

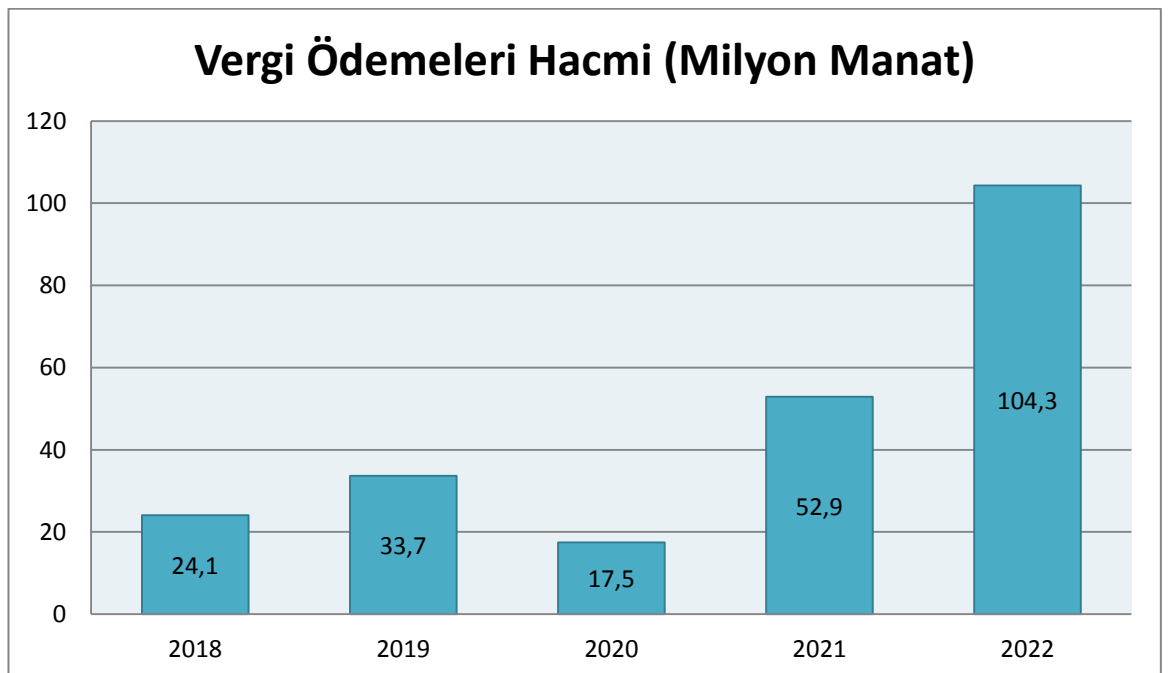
dışı ödemelerde ciddi artışlar söz konusu olmaktadır. Bu da 'İDV Geril Al' , ' Nakitsiz Ödemeler hakkında kanun' ve 'Cashback' projelerinin başarılı olduğuna dair göstergedir.

3.3.3. Elektronik Vergi Ödeme Sistemi (Hükümet Ödeniş Portalı)

Devlet kurumları ve Devlet Vergi Servisi tarafından sivil toplum ve ticari yapılara sunulan elektronik hizmetlerin kapsamını artırmak için bir dizi gerekli önlemler alınmıştır. Bunlardan biri, 2012 senesinde Devlet Vergi Servisi ve Merkez Bankası tarafından birlikte yürütülmekte olan, vergi ve diğer ödemelerin çevrimiçi ödenmesine yönelik 'Hükümet Ödeniş Portalı' websayfası sistemi olmuştur (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, 2023). Bu sistem sayesinde mükellefler banka kartı ile internet üzerinden kamu ve özel kuruluşlara ödeme yapabilmektedirler (<https://gpp.az/WebPortal/Infosite>, 2023).

Hükümet ödeniş portalında çeşitli kurumlara ödemeler yapılmaktadır. Şekil 3.5`de ise 2018-2022 senelerinde hükümet ödeniş portalı aracılığı ile Devlet Vergi Servisi`ne ödenen ödemelerin hacmi gösterilmektedir.

Şekil 3. 5: Hükümet Ödeniş Portalında Olan Vergi Ödemelerinin Hacmi

Kaynak: Hükümet Ödeniş Portalı, <https://gpp.az/WebPortal/Infosite/Statistics>, 2023

Hükümet Ödeniş Portalı aracılığı ile 2018 senesinde Devlet Vergi Servisi'ne 24,1 milyon Manat, 2019 senesinde 33,7 milyon Manat, 2020 senesinde 17,5 milyon Manat, 2021 senesinde 52,9 milyon Manat ve 2022 senesinde ise rekor seviyyede 104,3 milyon Manat banka kartıyla online ödeme gerçekleştirilmiştir. 2020 senesinde Covid-19 salgını dönemlerinde devlet tarafından uygulanan vergi affları ve diğer vergi muafiyetleri uygulandığı için mükellefler çok az miktarda vergi ödemesi gerçekleştirmiş ve bu hükümet ödeme portalından yapılan vergi ödemelerine de etki etmiştir. Diğer senelere baktığımız zaman görmekteyiz ki proje her geçen sene başarılı bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

Elektronik Vergi Ödeme Sistemi'nin (Hükümet Ödeniş Portalı) temel hedefleri mükelleflerin vergi dairesine, bankaya veya başka bir ödeme noktasına gitmeden çevrimiçi vergi ödemesi yapabilmesi, güvenli bir şekilde ödeme yapılmasına ilişkin sistem kurmak ve idari maliyetlerin azaltılması olmuştur (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, 2023). Elektronik vergi ödeme sistemi kurulması sonucunda elektronik hizmetlerin sunumunda esnek ve etkin yönetim sağlanmış, mükellefin vergi ödemesi için gereksiz zaman harcaması oranı en aza indirilmiştir.

3.3.4. Elektronik Mesafeden İletişim Cihazları (GPRS Sistemi)

Elektronik mesafeden iletim cihazları sistemi olarak GPRS sisteminin uygulanmasına 2010 yılında başlanmıştır. GPRS sisteminin amacı nakit ödeme hesaplaşmalarının yapılması ve bu alanda modern bilgi teknolojilerinin uygulanmasının genişletilmesidir (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, 2023). GPRS ağı aracılığıyla vergi mükelleflerinin kasa makinelerinin hafızasında bulunan verilerin Devlet Vergi Servisi veri tabanına aktarılması ve düzenlenmesi gerçekleştirilmektedir.

GPRS sisteminin kurulmasında temel hedefler nakit ödemelerle ilgili bilgilerin hızlı bir şekilde vergi makamlarının veri tabanına aktarılması, vergi

mükelleflerinin faaliyetlerinde vergi denetiminin ve şeffaflığın etkinliğinin daha da artırılması ve faaliyetlerini durduran vergi mükelleflerinin nakit ödeme işlemleri üzerinde kontrol etmektir. (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, 2023). GPRS sisteminin kurulması sonucunda vergi mükelleflerine ait tesislerde seyyar veya operativ vergi denetimi keskin bir şekilde azaltılmış ve mükelleflerin zamandan tasarruf etmesi ve yapılan vergi denetimlerinin etkinliğinin artırılması için uygun bir fırsat yaratılmıştır. Özetle GPRS Sistemi vergi denetim sisteminin uygulanmasında başarılı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

3.3.5. Otomatik Vergi Bilgi Sistemi (AVIS)

AVIS (Otomatik Vergi Bilgi Sistemi) "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde İletişim ve Bilgi Teknolojilerinin Geliştirilmesi Devlet Programı" uyarınca geliştirilmiş ve 2006 yılında uygulanmaya başlanmıştır (<https://az.trend.az/business/economy/811351.html>, 2023). Elektronik devlet sisteminin oluşturulmasına yönelik önemli projelerden biri olan AVIS, vergi sisteminde teknolojik yeniliklerin yanı sıra vergi idaresinde yeni bir niteliksel değişikliğe de neden olmuştur. Geçtiğimiz dönemde vergi yönetiminin bir bütün olarak AVIS'e devredilmesi, vergi idaresinin köklü bir şekilde değişmesini ve uluslararası standartlar temelinde kurulmasını sağlamıştır. AVIS sisteminin uygulanmasının amaçları aşağıdakilerdir (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, 2023):

- Bütçenin gelir kısmının tam ve zamanında oluşturulması;
- Devlet Vergi Servisi'nin tüm kurumlarında bilgi alışverişinin hızlandırılması ve tüm bilgilerin tek bir veri tabanında saklanması;
- Yerel vergi makamları tarafından gerçekleştirilen işlevlerin otomasyon sisteme bağlanması;
- Çeşitli devlet kurumlarıyla entegrasyonun uygulanması ve onlarla karşılıklı bilgi alışverişi;
- Geniş formatta analizler yapmak ve vergi sisteminde tahmin yapmak;

- Hızlı vergi denetiminin uygulanması için etkin bilgi desteğinin sağlanması;
- Vergi makamlarına gitmeden vergi mükellefinin tüm çalışmalarının "çevrimiçi" sistemle uygulanması.

Sistem, veritabanı sunucusunu ve uygulama sunucusunu ayrı donanım platformlarında kurma imkanı sağlar. Sistemin veri tabanı olarak dünya çapında yaygın olarak kullanılan` Oracle` veri tabanı kullanılmaktadır. AVIS sistemi yapısı bir merkezi sistem ve 30'dan fazla alt sistemden oluşmaktadır. Aşağıda bazı alt sistem örnekleri hakkında bilgi verilmektedir (<https://az.trend.az/business/economy/811351.html>, 2023):

- **Elektronik belge dolaşım sistemi:** Tescil, icra ve sonuçlandırma dahil olmak üzere her türlü belge sürecini kapsamaktadır.
- **Vergi ödeyicisi kayıt sistemi:** Vergi mükelleflerinin tescili ve faaliyetinin sona ermesi ile ilgili tüm süreçlerin tam otomasyon sistem üzerinden yapılmasını sağlamaktadır.
- **Vergi beyannamelerinin alınması ve kameral vergi denetimi sistemi:** Vergi beyannamelerinin alınması, tescili, izlenmesi, kameral denetim süreçlerini ve gerekli tüm raporların sunulmasını kapsamaktadır.
- **Vergi gelirlerinin kayıt sistemi:** Banka dokümanlarının ve vergi beyannamelerinin herhangi bir formatta alınmasına olanak sağlamaktadır.
- **Mükelleflerin fatura hesaplama sistemi:** Mali yaptırımlar sonucunda bütçeye girecek miktarın belge kontrolü ile belirlendiği sistemdir. Bu sistem sayesinde emekli maaşı, bakiye tutarları ve bir dizi başka işlevler burada otomatik olarak hesaplanmaktadır.
- **İdari para cezaları sistemi:** Devlet Vergi Servisi çalışanları idari dokümantasyon sürecini ve otomatik yaptırım uygulama sürecini doğru bir şekilde gerçekleştirir. Ayrıca bilgi ve süreçlere ilişkin raporlar da bu alt sistemde hazırlanmaktadır.
- **Vergi borcunun silinmesine ilişkin alınan tedbirlerin sonuçlarının muhasebeleştirilmesi sistemi:** Borçlu listesi hazırlanmakta, borç yaptırımları

kaydedilmekte ve vergi borcunun silinmesine ilişkin diğer yaptırımlar otomatik olarak uygulanmaktadır.

- **Operativ vergi denetimlerinin sonuçları sistemi:** Sonuçların tek bir veri tabanında uygun şekilde kaydedilmesini sağlamak ve gerekli kategori için olası tüm raporları göstermektedir.
- **Vergi ihlallerinin tespiti için yerinde inceleme ve soruşturma sonuçlarının muhasebeleştirilmesi sistemi:** Yerinde inceleme yapılmasına, vergi mükelleflerinin belirlenmesine, denetim programlanmasına ve sonuçların kaydedilmesine olanak sağlamaktadır.
- **Vergi makamlarının ve çalışanların faaliyetlerinin değerlendirilmesi sistemi:** Vergi müfettişlerinin iş faaliyetlerinin değerlendirme alt sistemidir.
- **Vergi mükellefleri için hizmetler sistemi:** Vergi mükelleflerine sağlanan hizmetlerin sonuçlarının kaydını otomatikleştirmeyi amaçlamaktadır.
- **Kurumlarla işbirliği sistemi:** İnternet üzerinden sağlanan hizmetler için diğer kamu kurumlarıyla entegrasyonun bir sonucu olarak oluşturulmuştur.
- **Elektronik adres sistemi:** Mükelleflere "Bir banka hesabı açmak için sertifika" ve "IDV kayıt formu"nu olarak sunmak ve sisteme kaydetmek için oluşturulmuştur.
- **Elektronik Personel sistemi:** Tüm insan kaynakları yönetimi işlerinin planlanması ve yürütülmesi için tasarlanmıştır.
- **Maliye ekonomik sistemi:** Tüm mali ve ekonomik faaliyetler otomatikleştirilmekte ve tüm süreçler kayıt altına alınmaktadır.
- **Mükellefin mali durum analizi sistemi:** Mükellefler çeşitli kriterlere göre gruplandırılmakta ve belirli dönemlerde gerekli bilgiler sunulmaktadır.
- **Tahmin sistemi:** Doğrusal, dinamik, simülasyon ve mevsimsel sapmaları dikkate alan ekonometrik denge modelleri ve başka çeşitli tahmin türlerini oluşturmak için bir alt sistemdir.
- **Raporlar ve Bağlantılar sistemi:** Bu sistem sayesinde tüm rapor ve belgelere erişim sağlanmaktadır..

- **Vergi suçlarının soruşturulması sistemi:** Vergi kaçakçılığı suçu dahil, vergi suçlarıyla ilgili tüm konuların soruşturulma sürecini takip etmeye olanak sağlamaktadır.

AVİS sisteminin uygulanması ile elde edilen sonuçlara ilişkin örnekler aşağıda gösterilmektedir (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, 2023):

- Yeni elektronik hizmetlerin uygulanması için modern bir teknolojik altyapı oluşturulmuştur;
- Fonksiyonel alanlar için bir elektronik veri tabanı oluşturulmuştur;
- Vergi hizmetinin tüm yapıları arasında elektronik belge dolaşımı, operasyonel bilgi alışverişi hızlandırılmıştır;
- Vergi beyannamelerinin alınması ve işlenmesi önemli ölçüde basitleştirilmiş ve hızlandırılmıştır;
- Devlet Vergi Servisi'nin tüm yapı ve personelinin faaliyetlerinin planlanması ve değerlendirilmesine ilişkin elektronik raporların derlenmesi için fırsatlar sağlanmıştır;
- Analitik analizler yapmak için tek bir veri tabanı kullanmak AVİS sisteminin uygulanması sonucu mümkün olmuştur.

3.3.6. İDV Mevduat Hesabı

"İDV Mevduat Hesabı" alt sistemi, İlave Değer Vergi'sinin ödenmesinde kaçakçılığın önlenmesi ve bu alanda otomatik kontrolün uygulanması için tasarlanmıştır. İlave Değer Vergisi ile alakalı yapılan tüm işlem ve hesaplaşmalar bu mevduat hesabı vasıtasıyla yapılmaktadır. (<https://www.taxes.gov.az/az/page/IDV-nin-depozit-hesabi>, 2023).

'İDV Mevduat Hesabı' Ekonomi bakanlığının ilgili hesabında oluşturulmuştur. Bu hesapta her İDV mükellefi için bir alt hesap açılmıştır. İDV

mükellefine satılan mal, gösterilen hizmet ve yapılan iş karşılığında ödenen İDV bu hesaba aktarılmaktadır. İDV mükellefi bu hesaptan diğer İDV mükelleflerine, devlet bütçesine ve gümrük idarelerine İDV ödemelerini yapabilmektedirler (https://www.taxes.gov.az/files/2/Vergilere_aid_nesrler/2/2.6.pdf , 2023)

`İDV Mevduat Hesabı` projesi uygulanmadan önce İDV amaçlı gerçek dışı işlemler yapılmış ve bu konuda birçok ceza davası açılmıştır. İDV tutarı doğrudan işletmenin banka hesabına ödenmekte ve işletme bu tutarı başka bir hesaba yönlendirebilmektedir. `İDV Mevduat Hesabı`ndan yalnızca İDV ödemeleri için kullanılmaktadır ki, bu da temelde vergi kaçakçılığını önlemek için yapılandırılan çalışmalardan biridir (https://www.taxes.gov.az/files/2/Vergilere_aid_nesrler/2/2.6.pdf, 2023). Böyle bir hesap oluşturmak vergi kaçakçılığını önlemek ve vergi denetimini hızlandırmak açısından başarılı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

3.3.7. Bireysel Girişimcilerin ve Ticari Tüzel Kişilerin Çevrimiçi Kaydı

Ticari işletmelerin kaydını modern uluslararası standartlara tam olarak uyarlamak için Devlet Vergi Servisi tarafından uygulanan önlemlerin bir parçası olarak, 1 Temmuz 2011 tarihinden itibaren, “Bireysel girişimcilerin e-kaydı” projesi başlatılmış ve bireysel girişimcilerin İnternet Vergi İdaresi aracılığıyla çevrimiçi kayıtları alınmaya başlanmıştır (https://www.taxes.gov.az/files/2/Vergilere_aid_nesrler/2/2.3.pdf, 2023). Devlet Vergi Servisi, “Bireysel girişimcilerin e-kaydı” projesinin yanı sıra 2012 yılında “Tüzel kişilerin e-kaydı” projesini de uygulamaya başlamıştır. Bu sistemin imkanları kullanılarak, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin gerçek ve tüzel kişilerinin vergi kaydı en geç 1 gün içerisinde gerçekleştirilmektedir. "Tüzel kişilerin e-kaydı" projesi devlet kurumları tarafından elektronik imza kullanılarak sivil toplum ve iş çevrelerine sunulan ilk elektronik hizmettir (https://www.taxes.gov.az/files/2/Vergilere_aid_nesrler/2/2.4.pdf, 2023). Tüzel kişilerin çevrimiçi vergi kaydı sonucunda Azerbaycan, “Doing Business 2015”

raporunun "İş Kurma" göstergesine göre dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır

(<https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/AnnualReports/English/DB15-Full-Report.pdf>, 2023)

Bu projelerin temel amaçları iş kurma prosedürlerinin daha da basitleştirilmesi, şeffaf kayıt prosedürlerinin yürütülmesi, girişimciliğin gelişimi ve uygun iş ortamının oluşturulmasıdır. Bu projelerin uygulanması sonucunda bireysel girişimcilerin ve tüzel kişilerin internet vergi idaresi aracılığıyla çevrimiçi kayıt işlemleri başlatılmış ve basitleştirilmiştir.

3.3.7. Online Büro Sistemi

"Online Büro" sistemi, vatandaşlar ve vergi mükellefleri ile vergi daireleri arasında elektronik belge alışverişini sağlayan bir sistemdir. "Online Büro" sistemi, Otomatik Vergi Bilgi Sistemi (AVIS) aracılığıyla Devlet Vergi Servisi'nin dahili büro sistemine entegre edilmiştir. Böylece kullanıcılar gönderdikleri belgenin vergi dairesi kontrolündeki hareketlerini çevrimiçi olarak takip edebilmekte ve işle ilgilenen vergi müfettişinin telefon numarasını öğrenerek doğrudan telefonla irtibat kurabilmektedir. Bu sistem üzerinden vergi dairesine yapılan tüm başvurular resmi belge statüsündedir (https://www.taxes.gov.az/files/2/Vergilere_aid_nesrler/2/2.2.pdf, 2023).

Gerçek ve tüzel kişilerin faaliyetinin sona ermesi, tesisin çalışmasının durdurulması, şube faaliyetinin sona ermesi, banka hesabı açmak için sertifika kopyasının alınması, İDV kaydı gibi başvuruların gönderilmesi "Online Büro" üzerinden yapılan başvurulara örnek olarak gösterilebilmektedir. Ayrıca vergi mükellefleri "Online Büro" sistemini kullanarak kendi aralarında yazışmalarını da gerçekleştirebilmektedir. Sistem içerisinde her kullanıcı için bir "kişisel elektronik posta adresi" tahsis edilmektedir. Vergi dairesinden kullanıcılara gönderilen mektuplar ve yanıtlar bu posta adresinde toplanmaktadır (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, 2023). Her vergi ödeyicisi "Online Büro"

sistemini kullanarak vergi hizmetine başvurabilmekte, kendisine gönderilen cevap veya açıklamalarla tanışabilmekte, çeşitli başvurular yazabilmekte ve vergi hizmetinin sağladığı elektronik hizmetleri kullanabilmektedir.

`Online Büro` sisteminin uygulanmasının temel amaçları vatandaşların tüm başvurularını vergi dairesine internet üzerinden gönderebilmelerine olanak sağlamak ve vergi dairesine gönderilen tüm başvuruları çevrimiçi olarak takip edebilmektir (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, 2023). `Online Büro` sisteminin uygulanması sonucunda vergi makamları ve vergi mükellefleri arasındaki büro faaliyetlerinde zaman tasarrufu, kolaylık ve şeffaflık sağlanmış, vergi dairelerine yapılan itirazların kolay cevaplanması veya halledilmesi için koşullar oluşturulmuştur.

3.3.8. Bankalar ile Çevrimiçi Entegrasyon

2008 yılında vergi mükellefleri için daha iyi koşullar yaratmak amacıyla, Devlet Vergi Servisi ve bankalar arasında banka hesabı açılması ve hesaplanan vergilerin, geciktirilen vergi ödemelerine ilişkin faizlerin, uygulanan mali yaptırımların devlet bütçesine ödenmesi, bankalara verilen sertifika-nüshalarının ve talimatların elektronik alışverişi için projeler uygulanmaya başlanmıştır. Çevrimiçi veri alışverişi Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası sistemi aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Devlet Vergi Servisi ile Merkez Bankası ve diğer bankalar elektronik belge değişimine ilişkin toplu sözleşme imzalanmıştır (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, 2023). Anlaşma, elektronik belge alışverişine katılan banka merkezlerinin mekanizmasını tanımlamakta ve bu sisteme üye olan tüm bankalara uygulanmaktadır.

Devlet Vergi Servisi, vergi mükellefinin vergi borcunu belirtilen süre içerisinde ödememesi halinde hesaplanan vergi, faiz veya mali yaptırımlar için vergi mükellefinin hesaplarındaki borç tutarının yüzde 105'i tutarında fonların dondurulmasına ilişkin bankalara icra belgesi gönderir. Banka, vergi kuruluşu tarafından gönderilen vergi borcu icra belgesi talebini mükellefe bildirmektedir. Bu durumda vergi mükellefi kendisi borcunu bizzat ödeyebilmekte veya vergi mükellefinin izniyle banka icra takibi emrini yerine getirmekte ve mükellefin vergi borcunun ödenmesini sağlamaktadır (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, 2023).

Vergi borcu ödendikten sonra Devlet Vergi Servisi tarafından vergi borcunun ödenmesine ilişkin bilgiler, vergi mükellefinin kişisel hesap tablosunda işlenmekte ve banka hesabında olan borç tutarının yüzde 105'i oranında ödemenin dondurulmasına ilişkin icra belgesini iptal etmektedir.

Bankalar ile çevrimiçi entegrasyonun genel amaçları çevrimiçi banka hesapları açılması, sertifika kopyasının çevrimiçi olarak gönderilmesi, vergi mükelleflerinin idari maliyetlerinin azaltılması ve vergi borcu tahsilatının hızlandırılmasıdır (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, 2023). Bankalar ile çevrimiçi entegrasyon sonucunda vergi mükellefleri, vergi dairesine gelmeden banka hesabı açma olanağına sahip olmuş, vergi dairesinde banka hesabı açmak için belgelere harcanan süre azaltılmış ve vergi borçlarının tahsilinde etkinlik artırılmıştır.

3.3.9. Vergi Ortaklığı Sözleşmesi

2013 senesinde Vergi idaresi ile mükellefler arasında “Vergi Ortaklığı Anlaşması” akdedilmesi için Vergi Kanunu'na ilgili maddeler eklenmiş, “Vergi Ortaklığı Anlaşmasının Şekli” ve “Vergi Ortaklığı Sözleşmesinin Akdedilmesine İlişkin Kurallar” düzenlenmiş ve 190 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır (<https://www.taxes.gov.az/az/page/vergi-partnyorlugu-sazisi>, 2023). "Vergi Ortaklığı Sözleşmesi", vergi kaçakçılığını önlemek amacıyla, vergi idaresi ile vergi mükellefi arasında güvenilirlik, şeffaflık ve karşılıklı anlayışa dayalı olarak gönüllü olarak akdedilen bir anlaşmadır. Anlaşmanın temel hedefleri aşağıdaki gibidir (<https://www.taxes.gov.az/az/page/vergi-partnyorlugu-sazisi>, 2023):

- Girişimciliğe gereksiz müdahaleleri önleyerek, girişimciliğin gelişimini teşvik etmek;
- Vergilerin ödenmesine ilişkin gönüllü uyum düzeyinin artırılması yönünde çalışmalar yapmak;
- İşbirliği, karşılıklı güven ve şeffaf ilişkilere dayalı olarak işlerin yapılması;
- Modern yönetim araçlarını uygulayarak ticari kuruluşları vergi makamlarının faaliyetlerine dahil etmek;
- Adil, esnek ve verimli bir vergi kontrolü oluşturmak;

- Vergi kaçakçılığının karşısı almak “Vergi Ortaklığı Sözleşmesi”nin temel hedefler olarak nitelendirilmektedir.

"Vergi Ortaklığı Sözleşmesi" prosedürü sözleşmenin akdedildiği tarihte vergi yılı içinde vergi yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getiren ve gayri nakdi satış işlemi yapan mükellefler tercih edilmektedir. Mükellef, sözleşmenin akdedilmesi için başvuru formu ile vergi dairesine başvuru yapmaktadır (<https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, 2023). Başvuru 15 gün içerisinde incelenmekte ve sözleşmenin akdedilmesine ilişkin karara varılırsa mükellefe yazılı bilgi verilmektedir. Mükellefin devlet bütçesine karşı vergi yükümlülüğü bulunduğu zaman, mükellefin gelirinin azaltılması veya gizlenmesi belirlendiğinde, vergi dairesi yazılı bildirimde bulunularak sözleşmenin akdedilmesi reddedilmektedir.

"Vergi Ortaklığı Sözleşmesi" anlaşması, vergilerin doğru ve eksiksiz ödenmesi konusunda devlet vergi makamlarının yükünü iş dünyası ile paylaşmayı, karşılıklı işbirliği ve sorumluluk platformunda ilişkiler kurmayı amaçlamaktadır (<https://www.taxes.gov.az/az/page/vergi-partnyorlugu-sazisi>, 2023). Anlaşmanın geçerlilik süresi boyunca vergi dairesi, vergi mevzuatı ve vergi idaresinde yapılan değişiklikleri derhal mükellefe bildirmekte ve vergi yükümlülüklerini yerine getirmesi için gerekli metodik yardımı sağlamaktadır. "Vergi Ortaklığı Sözleşmesi" sonucunda büyük işletmeler daha çok bu anlaşmayı yapmış ve vergi kaçakçılığının önlenmesi açısından verimli sonuçlar alınmıştır.

3.3.10. `195-1` Vergi Çağrı Merkezi ve Vergi Hizmet Merkezleri

Devlet Vergi Servisi'nin "195-1" Çağrı Merkezi, vergi mevzuatı ve uygulaması hakkında vergi mükelleflerinin ve kamu kuruluşlarının bilgi sahibi olmasını sağlamak amacıyla 2003 senesinde kurulmuştur. Devlet Vergi Servisi tarafından sağlanan elektronik hizmetlerin zamanında, doğru bir şekilde, vergi dairelerini ziyaret etmek gerekmeksizin ve aynı zamanda vergi mevzuatına aykırılık durumlarına ilişkin şikayetleri almak maksadıyla Vergi Çağrı Merkezi faaliyet göstermektedir (<https://www.taxes.gov.az/az/page/195-umumi-melumat>, 2023).

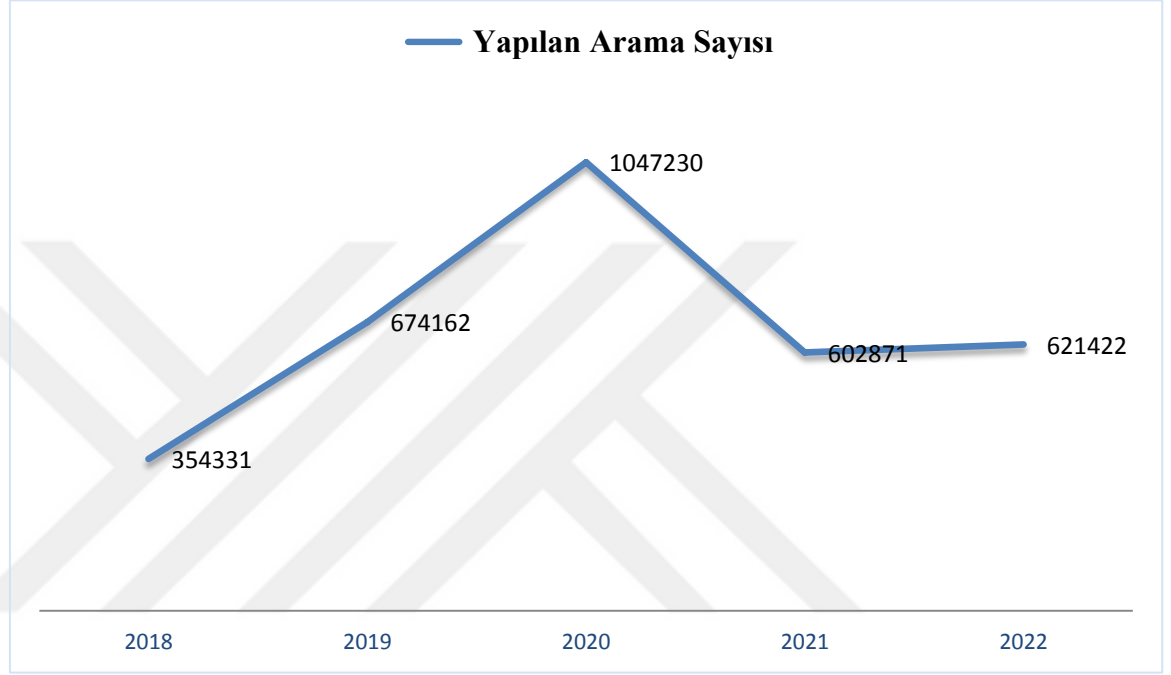
"195-1" Vergi Çağrı Merkezi, 2003 yılı sonunda Bakü şehrini kapsayacak şekilde faaliyete geçmesine rağmen, 2006 yılı Mayıs ayından itibaren kapsamı genişletilerek, Azerbaycan'ın tüm bölgelerinden gelen soru ve başvuruları kabul etmektedir (<https://www.taxes.gov.az/az/page/195-umumi-melumat>, 2023). 2011 yılında "Uluslararası Sertifikasyon ve Anket Merkezleri Enstitüsü" tarafından gerçekleştirilen denetim sonuçlarına göre, Devlet Vergi Servisi Çağrı Merkezi Avrupa Standartizasyon Komisyonu tarafından sertifikalandırılmış ve "Kalite Belgesi" verilmiştir. 2012 ve 2014 yıllarında gerçekleştirilen bir sonraki denetim raporuna göre, Avrupa Standartizasyon Komisyonu, Çağrı Merkezi'nin faaliyetinin standartın gerekliliklerini karşıladığını doğrulamıştır (<https://www.austrian-standards.at/>, 2023).

Azerbaycan'ın her bölgesinden "195-1"e yapılan aramalar ve Çağrı Merkezi tarafından gösterilen hizmetler ücretsizdir. Devlet Vergi Servisi Çağrı Merkezi tarafından aşağıdaki hizmetler gösterilmektedir (<https://www.taxes.gov.az/az/page/xidmetler-195>, 2023):

- Mükelleflerin vergi borçları hakkında bilgi verilmesi;
- Azerbaycan Vergi mevzuatı ile ilgili soruların cevaplanması;
- Çevrimiçi hizmetlerin uygulanması ile ilgili soruların yanıtlanması;
- Çevrimiçi hizmetlerin uygulanması sırasında sorunların hal edilmesine yardım sağlanması;
- Vergi mevzuatının ihlaline ilişkin ihbarların kabulü;
- Vergi dairesi ve yetkililerinin kanunsuz eylemi veya eylemsizliği hakkındaki şikayetlerin kabulü;
- Çağrı randevusu - Çağrı Merkezi temsilcileri tarafından daha sonraki bir çağrı yapılmasına ilişkin talebin kabulü;
- ASAN imza sertifika işlemlerine yanıt vermek;
- Sadeleştirilmiş vergi beyannamesinin ASAN imza aracılığıyla sunulması hizmetleri verilmektedir.

2003 senesinden bugüne 20 yıllık süre zarfında `195-1` Vergi Çağrı Merkezi hizmet göstermektedir, Şekil 3.6`da 2018-2022 senelerinde yapılan çalışmalara dair istatistiksel bilgiler bulunmaktadır:

Şekil 3. 6: “195-1” Çağrı Merkezine Yapılan Arama Sayısı

Kaynak: Devlet Vergi Servisi, <https://www.taxes.gov.az/az/page/hesabat>, 2023

Şekil 3.6`da belirtildiği üzere, Devlet Vergi Servisi tarafından paylaşılan verilere göre `195-1` Vergi Çağrı Merkezine 2018 senesinde 354.331 kere, 2019 senesinde 674.162 kere, 2020 senesinde 1.047.230 kere, 2021 senesinde 602.871 kere, 2022 senesinde 621.422 kere arama yapılmıştır. Aramaların genel olarak konusu Azerbaycan Vergi mevzuatı ile ilgili soruların cevaplanması ve çevrimiçi hizmetlerin uygulanması ile ilgili soruları yanıtlamak üzerine olmuştur. Çağrı merkezinin faaliyet gösterdiği dönem içerisinde rekor sayıda arama 2020 senesinde yapılmıştır. Buna sebep ise Covid 19 pandemi döneminde tüm işlerin sanal ortamda yapılması olmuştur. Verilere baktığımızda görmekteyiz ki, ilgili kişilerin yapmış olduğu arama sayısı her yıl artmıştır ve bu da Çağrı Merkezinin faaliyet alanının her geçen yıl daha fazla alan kapsaması ve başarılı bir proje olmasının sonucudur.

Vergi mükelleflerinin bizzat kendilerinin gidip de vergi işlemlerini yapabilecekleri Vergi Hizmetleri Merkezleri de vardır. Vergi Hizmetleri Merkezlerinin temel amacı, tüm vergi mükelleflerinin kayıt yeri ve faaliyeti ne olursa olsun hizmet alabilecekleri, hizmet merkezleriyle ilgili yeni projelerin doğrudan Devlet Vergi Servisi tarafından daha etkin bir şekilde gerçekleştirildiği bir merkez olmaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ KAÇAKÇILIĞININ AZERBAYCAN'DAKİ İŞLETMECİLER TARAFINDAN SUÇ OLARAK ALGILANIP ALGILANMADIĞININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK ARAŞTIRMA

4.1. Literatür Çalışması

Bu bölümde Azerbaycan Vergi sistemiyle ilgili literatür taraması yapılmaktadır. Bu taramada Azerbaycan vergi sistemine ilişkin yazılmış olan tezler ve makaleler incelenmektedir. Hasanov (2009) tez çalışmasında Azerbaycan'da var olan vergi gelirlerini analiz etmiş ve vergi sisteminde var olan sorunların çözümleri ile ilgili öneriler sunmuştur. Azerbaycan'da vergi gelirlerinin kamu bütçesinin oluşmasında önemli yere sahip olduğu, fakat denetim mekanizmalarında yetersizlik, vergi sistemindeki adaletsizlik, vergi tabanının dar olması, mükelleflerde vergi kültürü ve bilincinin oluşmaması gibi sorunlar nedeni ile vergi gelirlerinin olması gerekenden daha az olduğu sonucuna varılmıştır.

İsmayilov (2010) tez çalışmasında Azerbaycan kurumlar vergisi ve Türk kurumlar vergisi ile ilgili karşılaştırmalı bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda 2 ülkenin vergi sistemiyle ilgili bir takım benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmiştir. Gelirin beyanı, verginin hesaplanması, indirimlerin yapılması, matrahın belirlenmesi ve tahsilatın yapılması gibi süreçler her iki ülkenin vergi sisteminde tespit edilen benzerlikler olarak nitelendirilmiştir. Bunun yanı sıra vergi matrahında yapılan indirimler Azerbaycan ve Türkiye kurumlar vergisi arasındaki önemli farklılık olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, kurumlar vergisinde yapılan istisnalar ve muafiyetler konusu ilgili de 2 ülkenin vergi sistemi arasında farklılıklar tespit edilmiştir.

Aghayev (2013) Türkiye ve Azerbaycan vergi sisteminde vergi adaletinin sağlanmasında vergi politikalarının önemini incelemiş ve vergi adaletinin geliştirilmesi için uygulanacak tedbirleri tespit etmeye çalışmıştır. Sonuç olarak Türkiye vergi sisteminde kayıt dışı işlemlerin yüksek oranları, vergi kaybı ve

kaçakçılık işlemlerinin fazla olması vergi adaletini vergileme aracılığı ile sağlanmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Azerbaycan vergi sisteminde kayıt dışı ekonominin geniş olması vergi sisteminin denetim mekanizması ve vergi tabanında yetersizliğinin azaltılması yönünde çalışmalara ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılmıştır. Mustafayev (2019) tez çalışmasında Azerbaycan'da vergi yükümlülerinin vergiyi algılama ve tutum analizlerini incelemiştir. Araştırma sonucunda denetim ve cezaların doğru bir şekilde uygulanacağı, vergi adaletine, eğitime, kamu harcamalarına ve mükelleflerinin gelir seviyesinin iyileştirilmesi sonucunda vergi gelirlerinin de artacağı tespit edilmiştir.

Allahverdi ve Kuzucu (2017) tez çalışmasında Azerbaycan vergi sisteminde elektronik değişimin vergi gelirlerine etkisini 2006-2015 yılları arasında mükellef sayıları açısından değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda mükellef sayıları ile toplam vergi gelirleri arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Şamilli (2017) tez çalışmasında Azerbaycan vergi sisteminin analizini yapmıştır. Azerbaycan vergi sisteminde vergi tabanının dar olması, kayıt dışı ekonominin yüksek olması, vergi kanunlarının anlaşılır olmaması, denetim mekanizmalarının yetersiz olması, ilkelerin ihlal edilmesi gibi sorunların giderilmesi için düzenlemeler yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Akhundzade (2020) tez çalışmasında vergi yükü açısından eski SSCB ülkeleri ve Azerbaycan ile ilgili karşılaştırmalı bir çalışma yapmıştır. Tez çalışmasında ülkelerin toplam vergi yükünü etkileyen faktörler, vergi sistemi ve ekonominin gelişmesi için yapılan çalışmalar incelenmiştir. Ayrıca Azerbaycan'da bulunan düşük gelirli ailelerin vergi yükü analizleri yapılmış adaletli vergi yükü dağılımının sağlanması için gerekli düzenlemelerle ilgili örnekler verilmiştir. Tez sonucunda, Azerbaycan vergi sisteminin genç ve gelişme aşamasında olduğundan vergi indirimlerinin kamu harcamalarını finansman etmesi ile ilgili zorluklar yaşattığı tespit edilmiştir. Azerbaycan vergi sisteminde mükelleflerin vergi yükünü azaltacak vergi gelirlerinin artmasını ve ekonomik büyümeni sağlayacak vergi politikalarına ihtiyaç duyulduğu araştırma sonucunda belirlenmiştir.

Valiyev (2021) tez çalışmasında Azerbaycan vergi sisteminde ortaya çıkan vergisel sorunları incelemiştir. Araştırma sonucunda Azerbaycan vergi sisteminde vergi tabanının dar olması, vergi kanunlarının anlaşılır olmaması, ilkelerin ihlal edilmesi, kayıt dışı ekonominin yüksek olması, denetim mekanizmalarının yetersiz olması gibi sorunların olduğu tespit edilmiştir.

Bayramov (2022) tez çalışmasında dijitalleşmenin vergi yönetiminde nasıl bir etki gösterdiğini incelemiştir. Araştırma sonucunda Azerbaycan vergi sisteminde uygulanan dijital uygulamaların ve geliştirilmiş sistemlerin vergi yönetimine son derece de olumlu etki gösterdiği tespit edilmiştir.

Mammadzade (2022) tez çalışmasında Azerbaycan vergi sisteminin ekonomik analizini yapmıştır. Sonuç olarak Azerbaycan da kamu giderlerinin karşılanması için vergi gelirlerinin önemli bir yere sahip olması fakat yapılan kaçakçılık girişimleri, denetim mekanizmaların zayıf olması, vergi tabanının darlığı, kayıt dışı ekonominin genişlenmesi gibi sorunların nedeni ile bu gelirlerin gerekli düzeyden az olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kamu harcamalarının büyük bir kısmının petrol gelirleri sayesinde yapılması sonucunda vergi sisteminde var olan sorunların göz ardı edildiği de belirlenmiştir.

Bu tez çalışmasında yukarıdaki araştırmalarla benzer bir şekilde Azerbaycan vergi sistemi incelenmiştir. Fakat yukarıda belirtilen tüm çalışmalarda Azerbaycan vergi sisteminde var olan sorunlar uygulama yapılmadan incelenmiş ve mükellefler tarafından yapılan vergi kaçakçılığı eğilimleri detaylı bir şekilde irdelenmemiştir. Bu tez çalışmasında Azerbaycan vergi sisteminde mükellefler tarafından yapılan vergi kaçakçılığı suç algılarını tespit etmek için Azerbaycan'da faaliyet gösteren işletmeciler üzerinde uygulamalı bir araştırma yapılmıştır. Bir sonraki alt başlıklarda bu araştırmanın amacı, yöntemi, analiz ve bulguları anlatılmaktadır.

4.2. Vergi Kaçakçılığının Azerbaycan'daki İşletmeciler Tarafından Suç Olarak Algılanıp Algılanmadığının Belirlenmesine Yönelik Araştırma

4.2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın temel amacı Azerbaycan toplumunda vergi kaçakçılığının suç olarak algılanıp algılanmadığını ve bu algının katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda araştırma hipotezleri geliştirilmiş, araştırmaya katılmış olan örneklem kitlesinin demografik özellikleri incelenmiştir. Araştırma ölçeğinin geçerlilik ve güvenirlilik analizi yapılmıştır. Araştırma da hangi analiz türlerinin uygulanacağını tespit etmek ve ölçme aracının normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığını belirlemek için ise çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Daha sonra ise katılımcıların demografik özellikleri ile vergi kaçakçılığı suç algıları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için fark analizleri (bağımsız T testi, One-Way Anova testi) yapılmıştır.

4.2.2. Araştırma Hipotezleri

Bu araştırmanın temel amacı Azerbaycan'daki işletmeciler tarafından algılanan vergi kaçakçılığı suçu ile demografik özellikleri arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla aşağıda yer alan hipotezler geliştirilmiştir:

H₁: İşletmecilerin cinsiyetlerine göre “vergi kaçakçılığı suç algıları” anlamlı farklılık göstermektedir.

H₂: İşletmecilerin medeni durumlarına göre “vergi kaçakçılığı suç algıları” anlamlı farklılık göstermektedir.

H₃: İşletmecilerin yaşlarına göre “vergi kaçakçılığı suç algıları” anlamlı farklılık göstermektedir.

H₄: İşletmecilerin eğitim durumlarına göre “vergi kaçakçılığı suç algıları” anlamlı farklılık göstermektedir.

H₅: İşletmecilerin bulundukları kurumdaki deneyim sürecine göre “vergi kaçakçılığı suç algıları” anlamlı farklılık göstermektedir.

H₆: İşletmecilerin çalıştıkları pozisyona göre “vergi kaçakçılığı suç algıları” anlamlı farklılık göstermektedir.

H₇: İşletmecilerin aylık gelir durumuna göre “vergi kaçakçılığı suç algıları” anlamlı farklılık göstermektedir.

H₈: İşletmecilerin çalıştıkları sektöre göre “vergi kaçakçılığı suç algıları” anlamlı farklılık göstermektedir.

H₉: İşletmecilerin çalışma sürelerine göre “vergi kaçakçılığı suç algıları” anlamlı farklılık göstermektedir.

4.2.3. Araştırm Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmada kullanılan veriler, Azerbaycan’da çeşitli sektörlerde, pozisyonlarda faaliyet gösteren işletmecilerden elde edilmiştir. Araştırmanın evrenini Azerbaycan’da faaliyet gösteren işletmeciler, örneklem kitlesini ise 255 işletmeci oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem kitlesi kolayda örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Araştırmada veriler anket yönetimi ile çevrimiçi form (Google Form) hazırlanarak katılımcılara ulaştırılmıştır.

4.3. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmada kullanılmış olan veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. İki bölümden oluşturulmuş olan anket formunun ilk bölümünde katılımcılardan vergi kaçakçılığı algılarına ilişkin, ikinci bölümde ise demografik özelliklerine ilişkin toplamda 25 soru sorulmuştur. Katılımcılar bu sorulara beşli Likert tipli ölçek ile cevap vermişlerdir. Bunlar:

1. Kesinlikle katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Kararsızım
4. Katılıyorum

5. Kesinlikle katılıyorum

Araştırmada katılımcıların “vergi kaçakçılığı suç algılarını” tespit etmek için Ayşe Gül Şahin (2016) tarafından geliştirilmiş “Vergi Kaçakçılığı” ölçeği kullanılmıştır.

4.4. Varsayım ve Sınırlılıklar

Bu araştırmaya katılan 255 işletmeci tarafından “Vergi Kaçakçılığı” ölçeğine ilişkin anket formuna dürüst bir şekilde cevap verdikleri varsayılmıştır.

Bu araştırma, 2023 yılında Azerbaycan’da farklı sektörlerde faaliyet gösteren 255 işletmeci ile gerçekleştirilmiştir ve tespit edilmiş sonuçlar bu örneklem kitlesi ile sınırlıdır.

Anket çalışması belirli sayıda işletmeci üzerinde yapılmış, dolayısıyla araştırma Azerbaycan’da faaliyet gösteren tüm işletmecileri kapsamamaktadır.

4.5. Araştırma Örnekleminin Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan işletmecilerin demografik özelliklerini belirlemek için onlardan cinsiyetleri, medeni durumları, eğitim durumları, yaşları, çalıştıkları pozisyon, aylık gelir durumları, bulundukları kurumda deneyim süreleri, çalıştıkları sektör ve genel olarak çalışma süreleri ile ilgili demografik sorular sorulmuştur. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 4.1’de gösterilmektedir.

Tablo 4. 1: Demografik Özellikler

Özellik	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	101	%39.6
Erken	154	%60.4
Toplam	255	%100
Medeni Durum		
Evli	112	%43.9
Bekar	143	%56.1
Toplam	255	%100

Yaş		
18-23	71	%27.8
24-29	117	%45.9
30-40	21	%8.2
41 ve Üzeri	46	%18.1
Toplam	255	%100
Eğitim Durumu		
Lise	13	%5.1
Lisans	94	%36.9
Lisansüstü	148	%58
Toplam	255	%100
Çalıştığı Pozisyon		
Üst Kademe Yönetici	26	%10.2
Orta Kademe Yönetici	72	%28.2
Alt Kademe Yönetici	49	%19.2
İşgören	108	%42.4
Toplam	255	%100
Aylık Gelir Durumu		
1-400 Manat	39	%15.3
401-1000 Manat	100	%39.2
1001-2400 Manat	82	%32.1
2401 Manat ve Üzeri	34	%13.4
Toplam	255	%100
Bulundukları Kurumda Deneyim Süreci		
1 Yıldan Az	75	%29.4
1-5 Yıl	91	%35.6
6-10 Yıl	39	%15.2
11 Yıl ve Üzeri	50	%19.8
Toplam	255	%100
Çalışma Sektörü		

Hizmet	183	%71.7
Üretim	72	%28.3
Toplam	255	%100
Genel olarak çalışma süresi		
1 Yıldan Az	50	%19.6
1-5 Yıl	99	%38.8
6-10 Yıl	51	%20
11 Yıl ve Üzeri	55	%21.6
Toplam	255	%100

Araştırmaya katılan işletmecilerin 101 kişisi (%39.6) kadın, 154 kişisi ise (%60.4) erkeklerden oluşturmaktadır. Katılımcıların %43.9'u (112 kişi) evli, %56.1'i (143 kişi) bekaardır. Katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde onların %5.1'nin (13 kişi) lise, %36.9'nun (94 kişi) lisans, %58'nin (148 kişi) lisansüstü eğitim derecesine sahip oldukları belirlenmektedir. Yaş durumuna göre katılımcılar incelendiği zaman onların %27.8'nin (71 kişi) 18-23 yaş aralığında, %45.9'nun (117 kişi) 24-29 yaş aralığında olduğu, %8.2'nin (21 kişi) 30-40 yaş aralığında olduğu, %18.1'nin (46 kişi) 41 ve üzeri yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Çalışanlar pozisyon açısından incelendiğinde %42.4 (108 kişi) gibi çoğunluğun işgörenlerden oluştuğu, %19.2'inin (49 kişi) alt kademe, %28.2'inin (72 kişi) orta kademe, %10.2'inin (26 kişi) üst kademe yönetici olduğu gözükmemektedir. Katılımcıların aylık gelir durumu incelendiğinde 39 kişinin (%15.3) aylık gelirinin 1-400 Manat olduğu, 100 kişinin (%39.2) aylık gelirinin 401-1000 Manat olduğu, 82 kişinin (%32.1) aylık gelirinin 1001-2400 Manat olduğu, 34 kişinin ise (%13.4) aylık gelirinin 2401 Manat ve üzeri olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların bulundukları kurumda çalışma sürelerine göre verdikleri yanıtlar incelendiğinde %29.4'ünün (75 kişi) 1 yıldan az, %35.6'mın (91 kişi) 1-5 yıl arası, %15.2'inin (39 kişi) 6-10 yıl arası, %19.8'inin (50 kişi) 11 yıl ve üzeri bulundukları kurumda çalıştıkları saptanmıştır. Katılımcıların genel olarak çalışma sürelerine göre verdikleri yanıtlar incelendiğinde %19.6'mın (50 kişi) 1 yıldan az, %38.8'inin (99 kişi) 1-5 yıl arası, %20'inin (51 kişi) 6-10 yıl arası, %21.6'mın (55 kişi) 11 yıl ve üzeri iş hayatında deneyimleri

oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların çalıştıkları sektör incelendiği zaman ise 183 kişinin (%71.7) hizmet sektöründe, 71 kişinin ise (%28.3) üretim sektöründe çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu demografik bilgiler sonucunda katılımcıların çoğunluğunun erkek, bekar, genç, lisansüstü eğitim derecesine sahip, hizmet sektörü çalışanı, 401-1000 Manat aylık geliri olan, iş hayatında deneyimleri az olan çalışanlar olduğu söylenebilir.

4.6. Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmada kullanılacak olan analiz türlerini belirlemek ve elde edilmiş verilerin normallik varsayımını belirleyip belirlemediğini tespit etmek için tanımlayıcı istatistik analizler yapılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için onların Skewness (çarpıklık) ve Kurtisos (basıklık) değerleri incelenmiştir. Araştırmada kullanılmış olan değişkenlerin Skewness (çarpıklık) ve Kurtisos (basıklık) değerlerinin -2 ve +2 arasında değer aldığı zaman verilerin normallik varsayımını karşıladığı ve normal dağılım gösterdiği ifade edilmektedir (George ve Mallery, 2010).

Vergi kaçakçılığı ile ilgili ifadelerin çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 4.2’de gösterilmektedir. Tabloda da belirtildiği üzere ölçme aracının tüm ifadelerinin çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ve +2 arası dağılım göstermektedir. Sonuç olarak vergi kaçakçılığı ölçeğinin ifadelerinin normallik varsayımını sağladığı ve sonraki aşamalarda parametrik analizlerin uygulanması için herhangi bir engel olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. 2: Vergi Kaçakçılığı Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları

Vergi Kaçakçılığı	Ort.	S.S.	Çarpıklık	Basıklık
VK1	3.70	1.22	-.827	-.057
VK2	3.65	1.29	-.708	-.513
VK3	3.54	1.36	-.485	-.966
VK4	3.87	1.37	-.857	-.562
VK5	2.08	1.26	.883	-.295
VK6	3.47	1.41	-.555	-.882

VK7	1.96	1.40	1.13	-.188
VK8	3.73	1.42	-.787	-.780
VK9	2.56	1.49	.423	-1.12
VK10	3.18	1.25	-.257	-.794
VK11	4.04	1.13	-1.19	.689
VK12	2.92	1.51	-.029	-1.45
VK13	3.48	1.39	-.390	-.998
VK14	2.81	1.21	.050	-.689
VK15	3.42	1.31	-.472	-.745
VK16	2.10	1.45	.982	-.520

4.7. Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizi

Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının güvenilir olup olmasını test etmek için güvenirlilik analizi yapılmaktadır. Cronbach's Alpha, genel olarak güvenirlilik analizinde incelenen değerlerdendir (Kartal ve Dirlik, 2016). Cronbach's Alpha, ölçeklerin iç tutarlılığını tespit etmek için sıkça kullanılan yöntemlerden biridir. Ölçeklerin güvenirliliğini sağlamak için Cronbach's Alpha katsayısının 0.70'e beraber ve büyük olması gerektiği ifade edilmektedir (Kılıç, 2016). Vergi Kaçakçılığı ölçeğine ilişkin Cronbach's Alpha değeri Tablo 4.3'de gösterilmektedir. Vergi kaçakçılığı ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri 0.70'in üzerinde olduğu için ölçeğin güvenirliliği sağlanmaktadır.

Tablo 4. 3: Ölçeğin Güvenirliliği

Ölçek	Ortalama	İfade Sayısı	Gözlem Sayısı	Cronbach's Alpha (α)
Vergi Kaçakçılığı	3.16	16	255	.789

Araştırmada kullanılan ölçeğin geçerliliğini sağlamak için ise açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Birbiri ile ilişkili maddelerin yorumlanmasında kolaylık

sağlamak için kullanılan analiz tekniği faktör analizidir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 313). Kullanılmış olan değişkenlerin ve ölçme araçlarının indirgeme işlemleri sonrasında kümelendirerek veya gruplandırarak bir kaç değişkenle ifade edilme süreci faktör analizidir (Çolakoğlu ve Büyükekşi, 2014: 58).

Araştırmada kullanılan değişkenlere faktör analizinin uygulanması için bazı ön koşulların sağlanması gerekmektedir. Faktör analizinin yapıla bilinmesi için örneklem büyüklüğünün yeterli sayıya ulaşması gerekmektedir. Örneklem sayısının büyüklüğünün araştırma kullanılmış olan ölçme aracındaki ifade sayısının 10 katı olması gerektiği ifade edilmektedir (Hair vd., 2010). Araştırmada kullanılan ölçme aracındaki toplam ifade sayısı 16'dır. Bu durumda, yeterli örneklem sayısı $16 \times 10 = 160$ 'dır. Bu araştırmada ise ulaşılan örneklem kitlesinin sayı 255 olduğundan bu ön koşul sağlanmaktadır. Faktör analizin yapıla bilinmesi için bir diğer ön koşulda verilerin normal dağılım sağlamasıdır (Gürbüz ve Şahin, 2017: 317). Verilerin normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek için onların çarpıklık ve basıklık değerlerinin incelenmesi sonucunda, verilerin normallik varsayımını karşıladığı tespit edilmiştir. Tabachnick ve Fidell (2017) yapılan faktör analizinin geçerli olması için araştırmada kullanılan boyutlarda ve ölçeklerde en az üç ifade olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Araştırmada ölçme aracının sahip olduğu ifade sayısının üçten fazla olduğu gözükmemektedir. Bu durum sonucunda aktör analizin yapıla bilinmesi için tüm şartların sağlandığı ifade edilebilir.

Araştırma ölçeğinin faktör yapısını belirlemek ve geçerliliğinin sağlamak için yapılmış olan açıklayıcı faktör analizinin sonucu Tablo 4.4'de belirtilmektedir. Ölçeklerin geçerliliğini sağlamak için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerinin en az "0.50" olması gerektiği ifade edilmektedir (Hair vd., 2010). Araştırma ölçeğinin KMO değerinin "0.759" olduğundan istenilen şart sağlanmaktadır. Hair ve diğerleri (2010) göre araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliliğinin sağlanması için onların Barlett değeri incelenmeli ve bu değer anlamlı düzeyinin $p < 0,05$ olması gerektiğini ifade etmektedirler. Bu araştırmada da yapılmış olan faktör analizi sonucunda Barlett küresellik testinin anlamlılık değerinin istenilen koşulu sağladığı tespit edilmiştir ($p < 0.001$). Bunların yanı sıra ölçme aracının geçerliliğinin sağlanması için ölçek ifadelerinin faktör yüklerinin en az 0.50'nin üzerinde olması gerekmektedir (Hair

vd., 2010). Tablo 4.4’de bakıldığı zaman vergi kaçakçılığı ölçeğinin ikinci sorusunun faktör yükünün 0.50’nin altında olduğu tespit edilmiş ve bu soru analiz dışında tutulmuştur. Yapılmış olan analiz sonucunda açıklanan toplam varyansın %63.491 olduğu saptanmıştır.

Tablo 4. 4: Açımlayıcı Faktör Analizi

Değişkenler	Sorular	Faktör Yükleri
Vergi Kaçakçılığı	VK1	.516
	VK2	.475
	VK3	.692
	VK4	.717
	VK5	.657
	VK6	.649
	VK7	.694
	VK8	.668
	VK9	.666
	VK10	.613
	VK11	.595
	VK12	.635
	VK13	.659
	VK14	.665
	VK15	.798
	VK16	.728
Açıklanan Toplam Varyans	%63.491	
KMO örneklem uygunluk ölçüsü =.759 Bartlett küresellik testi (anlamlılık düzeyi) =.000 Approx. χ^2 (351): 1687.477 Rotasyon Metodu: Varimax Rotasyona 6 iterasyonda ulaşılmıştır.		

4.8. Demografik Özellikler Açısından Katılımcıların Vergi Kaçakçılığı Suç Algıları Arasındaki Farklılıklar

Bu bölümde araştırmaya katılmış olan işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algıları ile demografik özellikleri arasındaki farklılıkları ve araştırma hipotezlerini test etmek için gerekli fark analizleri yapılmıştır.

Tablo 4.5’de işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının cinsiyetlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış olan fark analizinin sonuçları belirtilmektedir.

Tablo 4. 5: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Cinsiyete Göre Farklılaşması

Cinsiyet	N	Ortalama	S.S.	t	P
Kadın	101	2.94	.63	1.525	.000***
Erkek	154	3.24	.54		

***p<0.001, S.S. : Standart Sapma

İşletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılmış bağımsız T testinin sonucuna göre vergi kaçakçılığı suç algısı cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Erkekleri vergi kaçakçılığı puan ortalamaları (X=3.24) kadınların vergi kaçakçılığı puan ortalamalarından (X=2.94) anlamlı düzeyde yüksektir (t=1.525, p<0.001).

Tablo 4.6’da işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının medeni durumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış olan fark analizinin sonuçları belirtilmektedir.

Tablo 4. 6: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Medeni Durumlarına Göre Farklılaşması

Medeni Durum	N	Ortalama	S.S.	t	P
Evli	112	3.25	.67	2.605	.002**
Bekar	143	2.02	.51		

**p<0.01, S.S.: Standart Sapma

İşletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının medeni durumlarına göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılmış bağımsız T testinin sonucuna göre vergi kaçakçılığı suç algısı medeni duruma göre farklılık göstermektedir. Evlilerin vergi kaçakçılığı puan ortalamaları ($X=3.25$) bekarların vergi kaçakçılığı puan ortalamalarından ($X=2.02$) anlamlı düzeyde yüksektir ($t=2.605$, $p<0.01$).

Tablo 4.7’de işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının çalıştıkları sektöre göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış olan fark analizinin sonuçları belirtilmektedir.

Tablo 4. 7: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Çalıştıkları Sektöre Göre Farklılaşması

Çalıştıkları Sektör	N	Ortalama	S.S.	t	P
Üretim	72	3.23	.53	.839	.019*
Hizmet	183	3.08	.61		

* $p<0.05$, S.S. : Standart Sapma

İşletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının çalıştıkları sektörü göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılmış bağımsız T testinin sonucuna göre vergi kaçakçılığı suç algısı çalıştıkları sektörü göre farklılık göstermektedir. Üretim sektörü çalışanlarının vergi kaçakçılığı puan ortalamaları ($X=3.23$) hizmet sektörü çalışanlarının vergi kaçakçılığı puan ortalamalarından ($X=3.08$) anlamlı düzeyde yüksektir ($t=.839$, $p<0.05$).

Tablo 4.8’de işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının çalıştıkları pozisyona göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış olan fark analizinin sonuçları belirtilmektedir.

Tablo 4. 8: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Çalıştıkları Pozisyona Göre Farklılaşması

Çalıştıkları Pozisyon	N	Ortalama	S.S.	F	P
Üst Kademe Yönetici	26	3.18	.49	4.150	.007**
Orta Kademe Yönetici#	72	3.25	.43		
Alt Kademe Yönetici#	49	3.25	.53		
İşgören#	108	2.97	.70		

**p<0.01, S.S.: Standart Sapma, #: puan ortalamaları arasında fark olan gruplar

İşletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının çalıştıkları pozisyona göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılmış One-Way Anova testinin sonucuna göre vergi kaçakçılığı suç algısı işletmecilerin çalıştıkları pozisyona göre farklılık göstermektedir ($p<0.01$). Bu farklılığın pozisyon değişkeninin hangi alt grupları arasında olduğunu tespit etmek için yapılmış olan Tukey Post-Hoc analizinin sonucu Tablo 4.9’da belirtilmiştir.

Tablo 4. 9: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Çalıştıkları Pozisyona Göre Tukey Post-Hoc Testi

(I)Pozisyon	(J) Pozisyon	Ortalama Farkı	Standart Hata	P
Üst Kademe Yönetici	Orta Kademe Yönetici	-.06795	.13444	.958
	Alt Kademe Yönetici	-.06829	.14257	.964
	İşgören	.20389	.12836	.388
Orta Kademe Yönetici	Üst Kademe Yönetici	.06789	.13444	.958
	Alt Kademe Yönetici	-.00034	.10882	1.000

	İşgören	.27160*	.08994	.014
Alt Kademe Yönetici	Üst Kademe Yönetici	.06829	.14257	.964
	Orta Kademe Yönetici	.00034	.10882	1.000
	İşgören	.27195*	.10121	.038
İşgören	Üst Kademe Yönetici	-.20366	.12836	.388
	Orta Kademe Yönetici	-.27160*	.08949	.014
	Alt Kademe Yönetici	-.27195*	.10121	.038

Tablodaki veriler incelendiği zaman işletmecilerin çalıştıkları pozisyon değerleri;

- i. Alt kademe yönetici (3.25) - İşgören (2.97) (p=.038)
- ii. Orta kademe yönetici (3.25) – İşgören (2.97) (p=.014)

olan işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının istatistiksel açıdan anlamlı fark vardır. Post-hoc testi sonuçlarına göre alt kademe yöneticilerin puan ortalamaları (X=3.25) işgörenlerin puan ortalamalarından (2.97) anlamlı düzeyde yüksektir. Ayrıca orta kademe yöneticilerin puan ortalamaları da (3.25) işgörenlerin puan ortalamalarından (2.97) anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 4.10’da işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının eğitim durumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış olan fark analizinin sonuçları belirtilmektedir.

Tablo 4. 10: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Eğitim Durumlarına Göre Farklılaşması

Eğitim Durumları	N	Ortalama	S.S.	F	P
Lise#	13	2.99	.81	1.107	.003**

Lisans#	94	3.19	.60		
Lisansüstü#	148	3.09	.57		

**p<0.01, S.S.: Standart Sapma, #: puan ortalamaları arasında fark olan gruplar

İşletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının eğitim durumlarına göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılmış One-Way Anova testinin sonucuna göre vergi kaçakçılığı suç algısı işletmecilerin eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir ($p<0.01$). Bu farklılığın eğitim değişkeninin hangi alt grupları arasında olduğunu tespit etmek için yapılmış olan Tukey Post-Hoc analizinin sonucu Tablo 4.11’de belirtilmiştir.

Tablo 4. 11: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Eğitim Durumlarına Göre Tukey Post-Hoc Testi

(I)Eğitim	(J) Eğitim	Ortalama Farkı	Standart Hata	P
Lise	Lisans	.20016	.17701	.496
	Lisansüstü	-.10243	.17304	.825
Lisans	Lise	.20016	.17701	.496
	Lisansüstü	.09774*	.07889	.001
Lisansüstü	Lise	-.10243	.17304	.825
	Lisans	.09774*	.07889	.001

Tablodaki veriler incelendiği zaman işletmecilerin eğitim durumları değerleri;

i. Lisans (3.19) – Lisansüstü (3.09) ($p=.001$)

olan işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının istatistiksel açıdan anlamlı fark vardır. Post-hoc testi sonuçlarına göre lisans eğitim derecesine sahip olan işletmecilerin puan ortalamaları ($X=3.19$) lisansüstü eğitim derecesine sahip olan işletmecilerin puan ortalamalarından (3.09) anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 4.12’de işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının aylık gelir durumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış olan fark analizinin sonuçları belirtilmektedir.

Tablo 4. 12: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Aylık Gelir Durumlarına Göre Farklılaşması

Aylık Gelir Durumları	N	Ortalama	S.S.	F	P
1-400 Manat#	39	2.69	.86	10.000	.000***
401-1000 Manat#	100	3.25	.59		
1001-2400 Manat#	82	3.10	.42		
2401 Manat ve Üzeri#	34	3.28	.34		

***p<0.001, S.S. : Standart Sapma, #: puan ortalamaları arasında fark olan gruplar

İşletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının aylık gelir durumlarına göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılmış One-Way Anova testinin sonucuna göre vergi kaçakçılığı suç algısı işletmecilerin aylık gelir durumlarına göre farklılık göstermektedir ($p<0.01$). Bu farklılığın aylık gelir değişkeninin hangi alt grupları arasında olduğunu tespit etmek için yapılmış olan Tukey Post-Hoc analizinin sonucu Tablo 4.13’de belirtilmiştir.

Tablo 4. 13: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Aylık Gelir Durumlarına Göre Tukey Post-Hoc Testi

(I)Aylık Gelir	(J) Aylık Gelir	Ortalama Farkı	Standart Hata	P
1-400	401-1000	-.55685*	.10741	.000
	1001-2400	-.41061*	.11067	.001
	2400 ve Üzeri	-.58909*	.13350	.000
401-1000	1-400	-.55685*	.10741	.000
	1001-2400	.14624	.08476	.313
	2400 ve Üzeri	.03424	.11295	.992
1001-2400	1-400	-.41061*	.11067	.001

	401-1000	-.14624	.08478	.313
	2400 ve Üzeri	.17848	.11605	.416
2400 ve Üzeri	1-400	-.58909*	.13350	.000
	401-1000	.03224	.11295	.992
	1001-2400	.17848	.11605	.416

Tablodaki veriler incelendiği zaman işletmecilerin aylık gelir durum değerleri;

- i. 1-400 Manat (2.69) – 401-1000 Manat (3.25) (p=.000)
- ii. 1-400 Manat (2.69) – 1001-2400 Manat (3.10) (p=.001)
- iii. 1-400 Manat (2.69) – 2400 Manat ve Üzeri (3.28) (p=.000)

olan işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının istatistiksel açıdan anlamlı fark vardır. Post-hoc testi sonuçlarına göre 401-1000 Manat aylık geliri olan işletmecilerin puan ortalamaları (X=3.25) 1-400 Manat aylık geliri olan işletmecilerin puan ortalamalarından (2.69) anlamlı düzeyde yüksektir. Ayrıca 1001-2400 Manat aylık geliri olan işletmecilerin puan ortalamaları da (3.10) 1-400 Manat aylık geliri olan işletmecilerin puan ortalamalarından (2.69) anlamlı düzeyde yüksektir. 2400 Manat ve üzeri aylık geliri olan işletmecilerin puan ortalamaları da (3.28) 1-400 Manat aylık geliri olan işletmecilerin puan ortalamalarından (2.69) anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 4.14’de işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının bulundukları kurumda deneyim sürelerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış olan fark analizinin sonuçları belirtilmektedir.

Tablo 4. 14: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Bulundukları Kurumda Deneyim Sürelerine Göre Farklılaşması

Bulundukları Kurumda Deneyim Süreleri	N	Ortalama	S.S.	F	P
1 Yıldan Az	75	3.10	.71	1.443	.231

1-5 Yıl	91	3.21	.53		
6-10 Yıl	39	3.12	.44		
11 Yıl ve Üzeri	50	3.00	.61		

$p>0.05$, S.S. : Standart Sapma

İşletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının bulundukları kurumda deneyim sürelerine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılmış One-Way Anova testinin sonucuna göre vergi kaçakçılığı suç algısı işletmecilerin deneyim sürelerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0.05$).

Tablo 4.15’de işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının genel olarak çalışma sürelerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış olan fark analizinin sonuçları belirtilmektedir.

Tablo 4. 15: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Genel Olarak Çalışma Sürelerine Göre Farklılaşması

Genel olarak çalışma süreleri	N	Ortalama	S.S.	F	P
1 Yıldan Az	50	3.10	.81	1.192	.341
1-5 Yıl	99	3.19	.51		
6-10 Yıl	51	3.14	.46		
11 Yıl ve Üzeri	55	2.99	.57		

$p>0.05$, S.S. : Standart Sapma

İşletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının genel olarak çalışma sürelerine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılmış One-Way Anova testinin sonucuna göre vergi kaçakçılığı suç algısı işletmecilerin çalışma sürelerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0.05$).

Tablo 4.16’da işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının yaşlarına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılmış olan fark analizinin sonuçları belirtilmektedir.

Tablo 4. 16: İşletmecilerin Vergi Kaçakçılığı Suç Algılarının Yaşlarına Göre Farklılaşması

Yaş	N	Ortalama	S.S.	F	P
18-23 Yaş	71	3.17	.47	.606	.611
24-29 Yaş	117	3.14	.66		
30-40 Yaş	21	3.12	.75		
41 Yaş ve Üzeri	46	3.02	.51		

$p > 0.05$, S.S. : Standart Sapma

İşletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının yaşlarına göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılmış One-Way Anova testinin sonucuna göre vergi kaçakçılığı suç algısı yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p > 0.05$).

Araştırma hipotezlerinin sonuçları Tablo 4.17’de belirtilmektedir.

Tablo 4. 17: Araştırma Hipotez Sonuçları

Hipotezler	Kabul/Red
H ₁ : İşletmecilerin cinsiyetlerine göre vergi kaçakçılığı suç algıları anlamlı farklılık göstermektedir.	Kabul
H ₂ : İşletmecilerin medeni durumlarına göre vergi kaçakçılığı suç algıları anlamlı farklılık göstermektedir.	Kabul
H ₃ : İşletmecilerin yaşlarına göre vergi kaçakçılığı suç algıları anlamlı farklılık göstermektedir.	Red
H ₄ : İşletmecilerin eğitim durumlarına göre vergi kaçakçılığı suç algıları anlamlı farklılık göstermektedir.	Kabul
H ₅ : İşletmecilerin bulundukları kurumdaki deneyim sürecine göre vergi	Red

kaçakçılığı suç algıları anlamlı farklılık göstermektedir.	
H ₆ : İşletmecilerin çalıştıkları pozisyona göre vergi kaçakçılığı suç algıları anlamlı farklılık göstermektedir.	Kabul
H ₇ : İşletmecilerin aylık gelir durumuna göre vergi kaçakçılığı suç algıları anlamlı farklılık göstermektedir.	Kabul
H ₈ : İşletmecilerin çalıştıkları sektöre göre vergi kaçakçılığı suç algıları anlamlı farklılık göstermektedir.	Kabul
H ₉ : İşletmecilerin genel olarak çalışma sürelerine göre vergi kaçakçılığı suç algıları anlamlı farklılık göstermektedir.	Red

SONUÇ

Devletin mali, iktisadi ve sosyal görevlerini yapabilmesi, ülkedeki ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi, istihdamın sağlanması ve ülke güvenliğinin oluşturulması için bir takım finansal kaynaklara ihtiyacı vardır. Devletin kamu sorumlulukları yapabilmesi ve harcamalarını karşılayabilmesi için en etkin gelir kaynaklarından biri vergidir. Devlet gücünü kullanarak mükelleflerden ekonomik durumuna ve ödeme gücüne göre cebren, karşılıksız ve zorunlu şekilde aldığı parasal ödemeye vergi denilmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlık kazandıktan sonra ülkede her alanda olduğu gibi vergi sisteminde de değişiklikler yaşanmıştır. 1991 senesinde bu değişiklikler kapsamında Azerbaycan'da vergi hizmeti Maliye Bakanlığı'ndan alınmış ve bağımsız bir devlet kurumu olan Azerbaycan Cumhuriyeti Baş Devlet Vergi Müfettişliği oluşturulmuştur. Fakat, ilerleyen yıllarda vergi sisteminin altyapısının iyileştirilmesi için 11 Şubat 2000 tarihinde Vergi Bakanlığı kurulmuştur. 1 Ocak 2001 senesinde vergi kanunu yürürlüğe girmiş ve bu da vergi sisteminin iyileştirilmesi uluslararası sisteme uyarlanması için atılan önemli adımlardan biriydi. Vergi mevzuatında devlet ve belediye vergileri olmak üzere: Gelir Vergisi, Menfaat Vergisi, İlave Değer Vergisi, Aksız Vergisi, Sadeleştirilmiş Vergi, Toprak Vergisi, Maden Vergisi, Emlak Vergisi ve Yol Vergisi kabul edilmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde vergi sisteminin geliştirilmesi için bir sıra reform programları kabul edilmiştir. 2005-2008 seneleri “Vergi Yönetimi Gelişimi Devlet Programı”nın temel amacı uluslararası standartlara uygun vergi sisteminin kurulması ve ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesi olmuştur. 2009-2012 yıllarında “Vergi Mevzuatı ve Vergi İdaresinin Geliştirilmesi Stratejik Planı”nın temel amacı girişimciliğin teşviki, vergi mevzuatının kolay ve anlaşılır bir şekilde uygulanmasının sağlanması, vergi kaçakçılığının önlenmesi için stratejilerin geliştirilmesi olmuştur. 2013-2020 yılları “Vergi Sisteminin Gelişimine Yönelik Stratejik Plan”ının temel amacı inovasyon odaklı ekonomik gelişimin sağlanması, petrol dışı sektörün ihracat potansiyelinin artırılmasına yönelik vergi politikasının geliştirilmesi, mükellefler ile ortaklık anlaşması oluşturulması ve nakit ödeme işlemlerinde güçlendirilmesidir.

Modern vergi sisteminin oluşturulması, gölge ekonomisinin azaltılması, vergi tabanının genişletilmesi, girişimciliğin gelişiminin desteklenmesi, ekonominin daha şeffaf hale getirilmesi, vergi idaresinin geliştirilmesi, vergi kaçakçılığının önlenmesi ve vergi denetiminin daha etkin şekilde uygulanabilmesi için 23 Ekim 2019 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev`in kararıyla Devlet Vergi Servisi kurulmuştur.

Mükellefler tarafından vergi mevzuatına uyulmaması, kasten ve bilmeyerek verginin eksik ödenmesi vergi kaçakçılığıdır. Azerbaycan`da bazı vergi mükelleflerin vergi bilincinin ve ahlakının az olması, vergi mevzuatının kolay anlaşılır olmaması ve vergi mevzuatının değişken olması vergi kaçakçılığına teşvik eden nedenlerdir. Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi kanunu, İdari Suçlar Kanunu, Ceza Kanunu ve diğer ilgili kanunlarda vergi kaçakçılığının önlenmesi için vergi denetimleri, vergi cezaları ve mali yaptırımlar vardır. Azerbaycan Vergi Kanununda vergi mükellefleri Kameral ve Seyyar Vergi Denetim türleri ile denetlenmektedirler. Bu denetim yöntemlerinin temel amacı mükelleflerin vergi mevzuatına uyumunun izlenmesi ve vergi kaçakçılığının önlenmesidir. Azerbaycan vergi denetiminin yapılması ve vergi kaçakçılığının önlenmesi için İDV Geri Al, Cash Back, Nakitsiz ödemeler hakkında kanun, Otomatik Vergi Bilgi Sistemi (AVIS), Bankalar ile Çevrimiçi Entegrasyon, ve “195-1” Vergi Çağrı Merkezi ve bunun gibi başka elektronik hizmetler ve projeler oluşturulmuştur. Oluşturulan elektronik hizmetler ve projeler sonucunda vergi denetiminin yapılması kolaylaşmış ve mükellefler tarafından yapılan vergi kaçakçılığı eğilimi azaltılmıştır.

Konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Yapılmış olan araştırmalarda Azerbaycan vergi sisteminden, vergi sisteminde var olan sorunlardan, vergi denetim mekanizmalarının yetersizliğinden ve mükelleflerde vergi kültürünün ve bilincinin tam olarak oluşmamasından bahsedilmektedir. Fakat, Azerbaycan`da mükelleflerin vergi kaçakçılığı suç algılarını belirlemek için uygulamalı bir araştırma yapılmamıştır. Araştırma, literatürde katkıda bulunmaya, Azerbaycan vergi sistemini, vergi kaçakçılığını, uygulanan vergi denetimlerini incelemeye ve Azerbaycan`da faaliyet gösteren işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algılarının demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada belirli bir örneklem kitlesi üzerinde araştırma yapılmıştır.

Araştırma sonuçları Azerbaycan'da faaliyet gösteren işletmeciler dışında genellenememektedir.

Araştırmada ölçeğin normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığını ve araştırma hipotezlerini test etmek ve analiz türlerini belirlemek için verilerin Skewness ve Kurtisios değerleri incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda ölçme aracında yer alan ifadelerin normal dağılım gösterdiği ve parametrik testlerin uygulanması için herhangi bir engel olmadığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra araştırmada kullanılmış olan ölçeğin geçerliliğini ve güvenilirliğini belirlemek için açımlayıcı faktör analizi yapılmış, ölçeğin Cronbach Alpha değeri incelenmiştir. Sonuç olarak ölçme aracının geçerliliği ve güvenilirliği tespit edilmiştir.

İşletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algıları demografik özellikleri açısından farklılık göstermektedir. Yapılmış olan t-testi, Anova ve Post-hoc analizlerinin sonuçlarına göre bir takım bulgular elde edilmiştir. Elde edilen bulgulardan biri işletmecilerin cinsiyet değişkeni ile ilgilidir. Buna göre erkeklerin vergi kaçakçılığı suç algılarının kadınlardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Çiçek ve Sabbağ (2016) yapmış oldukları araştırmada kadınların erkeklerden daha tutumlu olduğu için vergi kaçırma eğiliminde daha fazla bulunduklarını tespit etmişler. Doğan ve Şahin (2017) ve Püren (2012) yapmış oldukları araştırmada ise cinsiyet ile vergi kaçakçılığı arasında herhangi bir farklılık tespit etmemişlerdir.

Demografik özelliklere ilişkin elde edilen bir diğer bulgu ise katılımcıların medeni durumları ile ilgilidir. Buna göre evlilerin vergi kaçakçılığı suç algıları bekarların vergi kaçakçılığı suç algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çiçek ve Sabbağ (2016) yine aynı şekilde araştırmalarında evli vergi mükelleflerinin bekar mükellerden daha fazla vergi kaçakçılığı eğiliminde bulunduklarını tespit etmişlerdir. Buna sebep olarak ise evli kişilerin bekar kişilere göre daha fazla sorumluluğunun olması olduğunu ifade etmişlerdir. Fakat buna karşılık olarak Doğan ve Şahin (2017) ve Püren (2012) yapmış oldukları araştırma da medeni durum ile vergi kaçakçılığı suç algısı arasında herhangi bir farklılık tespit etmemişlerdir.

Demografik özelliklere ilişkin elde edilmiş bir diğer bulgu ise katılımcıların yaşlarına göre vergi kaçakçılığı suç eğiliminin anlamlı bir farklılık göstermediği bulgusudur. Doğan ve Şahin (2017) ve Püren (2012) yapmış oldukları araştırma da

yaş durumu ile vergi kaçakçılığı suç algısı arasında herhangi bir farklılık tespit etmemişlerdir. Bu anlamda araştırmanın bu bulgusu alan yazın ile uyuşmaktadır.

Demografik özelliklere ilişkin elde edilmiş bir diğer bulgu ise katılımcıların çalıştıkları sektöre göre vergi kaçakçılığı suç eğiliminin anlamlı bir farklılık gösterdiği bulgusudur. Buna göre üretim sektörü çalışanlarının vergi kaçakçılığı puan ortalamaları hizmet sektörü çalışanlarının puan ortalamalarından daha yüksektir. Alan yazın incelendiğinde, sektör değişkeni ile vergi kaçakçılığı suç algısı arasındaki farklılığı inceleyen herhangi bir araştırma tespit edilmemiştir.

Demografik özelliklere ilişkin elde edilen bulgulara göre işletmecilerin eğitim durumları ile vergi kaçakçılığı suç algıları arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu saptanmıştır. Buna göre lisans mezunu işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algıları puan ortalamaları lisansüstü mezunu işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algıları puan ortalamalardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışanların eğitim düzeyi arttıkça onların vergi bilincinde arttığı için vergi kaçırma eğiliminde daha az bulundukları düşünülebilir. Çiçek ve Sabbağ (2016) yine aynı şekilde araştırmalarında eğitim durumu ile vergi kaçakçılığı eğilimi arasında farklılık tespit etmişler ve kişilerin eğitim düzeyi arttıkça vergi uyum becerilerinin kolaylaştığını ifade etmişlerdir. Fakat buna karşılık olarak Doğan ve Şahin (2017) ve Püren (2012) yapmış oldukları araştırmada eğitim durum ile vergi kaçakçılığı suç algısı arasında herhangi bir farklılık tespit etmemişlerdir.

Demografik özelliklere ilişkin elde edilen bulgulara göre işletmecilerin çalıştıkları pozisyon ile vergi kaçakçılığı suç algıları arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu saptanmıştır. Buna göre alt kademe yöneticilerin ve orta kademe yöneticilerin vergi kaçakçılığı suç algıları puan ortalamaları işgörenlerin vergi kaçakçılığı suç algıları puan ortalamalardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre çalışanların pozisyonu arttıkça sorumlulukları da artmakta ve daha çok kaçakçılık eğiliminde bulunmaya istekli oldukları ifade edilebilir.

Demografik özelliklere ilişkin elde edilen bulgulara göre işletmecilerin aylık gelir durumları ile vergi kaçakçılığı suç algıları arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu saptanmıştır. Buna göre aylık geliri 2400 Manat ve üzeri, 401-1000 Manat ve 1001-2400 Manat olan işletmecelerin vergi kaçakçılığı suç algıları puan ortalamaları aylık geliri 1-400 Manat olan işletmecilerin vergi kaçakçılığı suç algıları puan

ortalamalardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İşletmecilerin gelir durumu arttıkça vergi oranları da arttığı için gelir düzeyi yüksek olan kişilerin daha çok kaçakçılık eğiliminde bulunmaya istekli oldukları söylenebilir. Çiçek ve Sabbağ (2016) yine aynı şekilde araştırmalarında aylık gelir durumları ile vergi kaçakçılığı eğilimi arasında farklılık tespit etmişlerdir. Fakat buna karşılık olarak Doğan ve Şahin (2017) ve Püren (2012) yapmış oldukları araştırma da aylık gelir durumları ile vergi kaçakçılığı suç algısı arasında herhangi bir farklılık tespit etmemişlerdir.

Demografik özelliklere ilişkin elde edilen bulgulara göre işletmecilerin genel olarak çalışma süreleri ve bulundukları kurumdaki deneyim süreleri ile vergi kaçakçılığı suç algıları arasında anlamlı düzeyde farklılık olmadığı saptanmıştır.

Sonuç olarak, Azerbaycan'da bağımsızlık kazanıldıktan sonra 2000'li yıllardan itibaren vergi sisteminde yaşanan gelişmeler sonucunda vergi gelirleri devlet bütçesinde önemli yere sahip olmuştur. Vergi sisteminde uygulanan reformlar, yenilikçi projeler ve dijitalleşme yönünde atılan adımlar sonucunda kayıt dışı ekonomi azaltılmış, yeni vergi denetim sistemleri geliştirilmiştir. Fakat yaşanan tüm bu gelişmelere rağmen mükellefler, vergi bilincinin yeterli olmaması ve yeterli düzeyde vergi kültürüne sahip olmamaları sonucunda vergi kaçakçılığı eğiliminde bulunmaktadır.

Vergi kaçakçılığının önlemlenmesi için mükelleflerin vergi bilincinin artırılması yönünde yapılan çalışmaların genişletilmesi, vergilendirmeye ilgili bilgilerin yer aldığı afişlerin, kitapçıkların ve benzeri materyaller tüm vatandaşlara erişiminin sağlanması, vergi dairesi tarafından vergi cezaları veya mali yaptırımların uygulanmadan önce vergi mükellefinin vergi mevzuatına uyması için uyarı ihtarnamesinin gönderilmesi ve mükellerin kazançlarına göre Azerbaycan Sosyal Güvenlik Kurumu'na ödemesi gereken oranların azaltılması gerekmektedir.

Literatürde yapılmış bir çok araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da farklı kısımları vardır. Araştırma örneklemini yalnızca işletmeciler ile sınırlı 255 kişi oluşturmaktadır. Gelecekteki araştırmacılar Azerbaycan vergi sisteminde mükellefler tarafından yapılan vergi kaçakçılığı eğilimini farklı sektörlerde çalışan kişiler üzerinde ve daha büyük örneklem kitlesiyle yapabilirler. Ayrıca gelecekteki çalışmalarda araştırmacılar mükellefler tarafından yapılan vergi kaçakçılığı eğilimlerinin nedenlerini ve türlerini farklı alanlarda daha detaylı araştırabilirler.

Ayrıca, gelecekteki araştırmalar Azerbaycan`ın farklı illerinde faaliyet gösteren mükelleflerin katılımı ile kıyaslamalı bir şekilde gerçekleştirilebilir. Gelecekteki araştırmacılar mükellefler tarafından yapılan vergi kaçakçılığı eğiliminde bölgesel farklılıkları tespit ederek literatüre katkıda bulunabilirler.

KAYNAKÇA

- Aamir, M., A., Nasir, A., “Determinants of Tax Revenue: A Hussain, S., Khan, K. I., Comparative Study of Direct taxes and Butt, S: Indirect taxes of Pakistan and India”. *International Journal of Business and Social Science*, 2 (19), 2011, 171-178.
- Abdullayev, M.: **Azerbaycan tarihi**. Bakü, Bakü Üniversitesi Yayınları, 2014
- Abullah, A.: “Vergi Denetim Sistemi ve Hesap Uzmanları Kurulu”. *Vergi Dünyası*, (250), 2002, 4-7.
- Ağar, S.: “Sahte ve Muhteviyatı İtibariyle Yanıltıcı Belge Düzenleme veya Kullanma Suçları”. *TBB Dergisi* S.58 2005, 273-301.
- Akbey, F.: “Türkiye’de Vergi Denetimi ve Gelirleri Üzerine Bir İnceleme”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 2014, 63-103.
- Akdoğan, A.: Vergi İncelemesi. *Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Maliye ve Vergi Hukuku Enstitüsü*, 127(8), 1979, 137-144.
- Akdoğan, A.: **Kamu Maliyesi**. Ankara, Gazi Kitabevi, 1999.
- Akdoğan, A.: **Kamu Maliyesi**. Ankara, Gazi Kitabevi, 2011.
- Akdoğan, A.: **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi**. Ankara, Gazi Kitabevi, 2011.
- Aktan, C. C.: **Vergi Psikolojisinin Temelleri Ve Vergi Ahlakı**. Ankara, MBSGB yayınları, 2012.
- Alim, H.: **"Olaylar" gazatesi**. Bakü, 2018.
- Allahverdiyev, D. İ.: **Bütçe-Vergi politikası ve ekonomik**

- güvenliği.** Bakü, 2007.
- Arıca, M. N.: **213 Sayılı Vergi Usul Kanunu**, 1. Baskı, Ankara ,Yeni Cenup Matbaası, 1989.
- Armağan, R.: “Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Uzlaşma Müessesesi ve Isparta”. **Maliye Dergisi**, (153), 2007, 161 170.
- Arslan, M.: **Vergi Hukuku**. Ankara, Yaklaşım Yayıncılık, 2006.
- Arslan, M., Biniş, M.: “Vergi denetiminde bir etkinlik sorunu olarak mükellef seçimi”. **Türkiye Maliye Sempozyumu**, S.29, 2014, 443-462.
- Allahverdi, M., Kuzucu, S. C.: “*Azerbaycan Vergi Sistemi’nin E-Dönüşüm Süreci ve Vergi Gelirlerine Etkisi*” Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat MYO, Konya, Türkiye, Uluslararası **Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi**, 2017
- Atılgan, H.: **Verginin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye’deki Durumunun Analizi**. Ankara, Maliye Bakanlığı, 2004
- Aghayev, O.: “*Vergi adaletinin sağlanmasında vergi politikalarının rolü: Türkiye ve Azerbaycan örneği*” İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Akhundzada, A.: “*Vergi yükü açısından seçilmiş eski SSCB ülkeleri ve Azerbaycan*” İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2020.

- Aygen, F.: *“Vergi Kayıp ve Kaçakçılığının Nedenleri ve Bunların Önlenmesinde Denetimin Rolü”*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- **Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Ansiklopedisi**, Cild 2, Bakü, 2004.
- Bagirov, İ., Tagiyev, T. ***Vergi kanununun pratik izahı***. Bakü, Zerdablı LTD, 2022.
- Başkan, H. İ.: *“Vergi Denetiminin Etkinliği, Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Vergi Müfettişleri Perspektifinden Teorik ve Uygulamalı Çalışma”*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.
- Baykara, B.: ***Teori ve Pratik Yönleriyle Vergi ve Vergi Ceza Hukuku. Maliye Hesap Uzmanları Derneği***, 2009
- Bayraklı, H. H., Saruç, N. T., Sağbaş, İ.: *“Vergi Kaçırmayı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları”*. **19.Ulusal Maliye Sempozyumu**, 1-45, 2004.
- Behruz, C. K.: ***Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu***. Bakü, Hukuk yayın evi, 2022.
- Bayramov, E.: *“Vergi idaresinde dijital dönüşüm ve Azerbaycan örneği”* İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

- Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Bulut, C., Süleymanov, E.: **Kamu maliyesi.** Bakü, Kafkaz Üniversitesi yayını, 2013.
- Büyükişık, A. P.: “4008 Sayılı Kanun’la Getirilen Değişiklikler”. *Vergi Dünyası Dergisi*, 156, 1994.
- Can, B., Bülnül, Z., Dadaşan , V.: **Açıklamalı ve İçtihatlı Belediyelerde Emlak Vergisi Uygulaması.** Ankara, Sistem Ofset Basım Yayınları, 2013.
- Cremer, H., Pestieau, P., Rochet, J.: “Direct Versus Indirect Taxation: The Design of The Tax Structure Revisited”. *International Economic Review*, Cild 42, 2001.
- Çakar, P., E., S., F.: “Vergi İdaresinin Denetim Biçimleri ve Hukuka Aykırı Deliller”. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, S.7, 2014, 415-423.
- Çataloluk, C.: “Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.20, 2008, 213-228.
- Çelik, G.: **Servet ve Harcama Vergileri.** Ankara, Seçkin Yayıncılık, 1995.
- Çetinkol, G.: “Türk Vergi Sisteminin Avrupa Birliği Vergi Sistemine Dolaylı Vergiler Bakımından Uyumlaştırılması”. İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi , Doktora tezi, 2013.
- Çolakoğlu, Ö. M., Büyükeksi, C.: “Açımlayıcı Faktör Analiz Sürecini Etkileyen Unsurların Değerlendirilmesi”. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 2(1), 2014, 56-64.
- Darbaş, İ.: “Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye’de Vergi

- Kaçakçılığı Suçu Ve Cezası". Mersin, Çağlar Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.*
- Devrim, F.: ***Kamu Maliyesi.*** İzmir, İlkem Ofset, 2002.
- Ebimobowei, A., Peter, E. G.: "A causality analysis between tax audit and tax compliance in Nigeria". ***European Journal of Business and Management***, 5(2), 2013, 107-122.
- Edizdoğan, N.: ***Kamu maliyesi.*** Bursa, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2008.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö., Gümüş, E.: ***Kamu Maliyesi.*** Bursa, Ekin Yayınevi, 2016.
- Ejder, H. L.: "Türkiye'de Vergi Politikaları". ***Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.*** S. 4, 2000, 127-132.
- Eker, A.: ***Kamu Maliyesi.*** İzmir, Anadolu Matbaacılık, 3.Baskı, 1997.
- Eker, A.: ***Kamu Maliyesi,*** İzmir: Anadolu Matbaacılık, 5.Baskı, 2001.
- Eral, A.: ***Vergi İncelemesi ve Mükellef Hakları.*** İstanbul, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayın, 2010.
- Erdem, M., Şenyüz, D., Tathoğlu, İ.: ***Kamu Maliyesi.*** Bursa, Ekin Yayınevi, 2016.
- Erginay, A.: ***Kamu Maliyesi.*** Ankara, Savaş Yayınları, 2003.
- Erol, A.: ***Vergi İncelemesi ve Mükellef Hakları.*** İstanbul: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, 2010.
- Erol, A.: ***Vergi felsefesi: Devlet ve Vergi.*** İstanbul, İSMMMO yayınları, 2011.

- Gencel, U., Kuru, E.: “Vergi Kùltürü ve Veri Politikaları Etkileşimi”. *Türkiye Değerlendirmesi, Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(20), 2012, 29-60.
- George, D., Mallery, M.; **SKASS for Windiws Step by Step: A Simple Guide and Reference**. Boston, Pearson, (17.0 update 10a ed.), 2010.
- Güçlü, F.: **Vergi ve Sosyal Devlet**. Ankara, Sabev Yayınları, 2007.
- Gürbüz, S., Şahin, F.: **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**. Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017.
- Hair, J., Anderson, R. E., Tatham, R. L., & Black, W. C.: **Multivariate Data Analysis**. New Jersey: Prentice Hall, 2010.
- Hatırlı, S. A., Şahin, M.: “Türkiye’de Vergi Uygulamaları ve Vergi Ahlakı İlişkisi: Trabzon, Giresun ve Gümüşhane Örneği”. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(18), 2016, 253-272.
- İbrahim, K.: “Vergiye Gönüllü Uyumu Etkiyen Faktörler” *Vergi Sorunları*, S. 180, 2003.
- İsmayılov, B.: “*Azerbaycan kurumlar vergisi ve Türk kurumlar vergisi ile karşılaştırılması*” İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- İlgin, Y., **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutları**. Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı, 1999.

- Irmak, N., Bilen, Y., “Türkiye’de Vergi Denetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Bir Öneri”. **Vergi Denetmenleri Derneği Yayını**, 15(88), 2007, 11-19.
- İzgi, K., Saruç, T.: “Demografik Faktörlerin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi”. **3.Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi**, 1-9, 2011.
- Kahramanov, A. A., **Vergi medeniyeti**. Bakü, İlim Yayınevi, 2004.
- Musayev, A. F.: “Vergi Denetimi Açısından Beyan Edilen Gelirin Doğruluğunun Tespit Yöntemleri”. **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 115, 2019, 211-242.
- Karaboyacı, A.: “Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi”. **Türkiye Maliye Sempozyumu**, S. 90, 2004.
- Karakoç, Y.:
- Kartal, K. S., Dirlik, M., E.: “Geçerlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Ve Güvenirlikte En Çok Tercih Edilen Yöntem: Cronbach Alfa Katsayısı”. **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 16(4), 2016, 1865-1879.
- Kaşıkcı, M.: “Türk Hukukunda Vergi Kaçakçılığı Suçları”. İstanbul: İstanbul Üni., SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.
- Kaşkar, M. E.: “Türkiye’de Vergi Denetiminin Etkinliği ve Vergi Kaçakçılığını Önlemedeki Rolü”. Manisa, **Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 1996.
- Kerim, A. G.: “Vergi Direncinin Gelirimi”. **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 20(1), 2007, 145-155.

- Kılıç, S.: “Cronbach’ın Alfa Güvenirlik Katsayısı”. *Journal of Mood Disorders Volume*, 6(1), 2016, 46-48.
- Kılıçkaya, L., Ergen, Z.: “Türkiye’de vergi denetim sistemi ve sistemin aksaklıklarının değerlendirilmesi”. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 21(21), 2014, 281-304.
- Kocamış, T. U., Kekeç, M.: “Elektronik Vergi Uygulamalarının Vergi Denetimi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”. *International Conference On Eurasian Economies*, S.4, 2017, 277-281.
- Koç, M.: “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçağı ve Bunların Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü”. İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2011.
- Koç, Ö. E.: “Türkiye’de Vergi Yüğü ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 3(3), 2019, 247-259.
- Kulmanova, L.: “*Vergi Denetiminin Etkinliği (Türkiye Uygulaması)*”. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Lau, L. J.: **Taxation as an Instrument of Public Policy.** Paper presented at China Public Finance and Taxation Forum, 2003.
- Mahmudov, M. E., Kerimov, E. K.: **Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nin Ekonomi politikası.** Bakü, Ekonomi Üniversitesi Yayınevi, 2006.
- Mahmut, K.: **Vergi kaçakçılığı Suçları.** İstanbul, Ethemler yayıncılık, 2007.

- Mammadzada, Z.: “Azerbaycan vergi sisteminin ekonomik analizi” Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Mamedov, E. C. “Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinde piyasa ekonomisine geçiş: başarılar, zorluklar ve beklentiler”. *II. Uluslararası "Kafkasya ve Orta Asya. Küreselleşme Sürecinde Ekonomik ve Uluslararası İlişkiler Kongresi*, 2007, 568-587.
- Mihret, G.: “Tax audit practice in Ethiopia: The case of the federal government”. Ethiopia: Addis Ababa University, School of Graduate Studies, Unpublished Thesis, 2011.
- Moğol, T., Üyümez, E.: “Vergi Suç ve Cezalarının Ekonomisi”. *Antalya: 19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 2004, 573-599.
- Muter, N. B., Sakınç, S., Çelebi, A. K. “Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması Manisa İli Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması”. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Dergisi*, 1993, 1-77.
- Mutluer, K.: **Vergi Genel Hukuku**. İstanbul, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, 2008.
- Mutluer, M. K., Dayanç, N. N.: **Vergi Hukuku**, 4. Baskı. Ankara, Turhan Kitabevi, 2014.
- Nadaroğlu, H.: **Kamu Maliyesi Teorisi**. 8 Baskı. Beta Yay. Dağ. A.Ş., 1992.

----- "Odlar yurdu" gazetesi. (1999). Bakü.

- Olsu, S. G.: “*Vergi Kaçakçılığı Suçu Ve Cezası*”. İstanbul: İstanbul Üni. SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Oral, H.: ***Yargıtay Kararları Işığında Vergi Kaçakçılığı Suçu***. Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Organ, İ.: ***Vergi Denetimi ve Türkiye Uygulaması***. Ankara, Gazi Kitabevi, 2008.
- Owusu, E.: “*Tax audit role in revenue mobilisation in Ghana revenue authority: The case of large taxpayer office*”. Gana Cumhuriyeti: The University of Gana, Master's thesis, 2019.
- Oyedokun, G. E.: “*Relevance of tax audit and tax investigation in Nigeria*”. ***Chief Technical Consultant/CEO OGE Professional Services Ltd***, 2016, 1-16.
- Ömür, Ö., Gerçek, A.: “*Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Servet Vergilerinin Karşılaştırılması*” . ***Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi***, 15(2), 2017, 198-216.
- Özer, M. A.: ***Vergi Usul Kanunu Uygulaması***. Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Yayınları, 2003.
- Pehlivan, O.: ***Kamu Maliyesi***. Trabzon, Murathan Yayınevi, 2012.
- Pehlivan, O.: ***Kamu Maliyesi***. Trabzon, Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım, 2019.
- Rzayev, P.: *Ekonominin vergi düzenlemesi doğrultusunda. Azerbaycan Vergi Dergisi*, 2017: 204-210.
- Sağbaş, İ.: ***Vergi Teorisi***. Ankara, Kalkan Matbaacılık, 2013.
- Shamilli, A.:

- Azerbaycan vergi sisteminin analizi ve Türkiye'de uygulanan servet vergilerinin Azerbaycan ergi sisteminde uygulama olanaklarının değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Sağbaş, İ., Şen, S.: ***Vergi Teorisi ve Politikası***. Ankara, Barış Arıkan Yayınları, 2017.
- Saraçoğlu, F.: “Yaş-Cinsiyet-Medeni Durum ve Eğitim Durumunun Vergiye Karşı Tutum Üzerine Etkilerinin Anket Sonuçları Çerçevesinde Değerlendirilmesi”. ***KMU İİBF Dergisi***, 10(15), 2008, 16-34.
- Smith, A. ***An Inquiry Into The Nature and Causes of The Wealth of Nations***. MetaLibri, Digital Edition, 2007.
- Şahbaz, K. İ., Saruç, N. T.: “Vergi Ahlakını Etkileyen Faktörler: Sakarya Üniversitesi Örneği”. ***Sakarya İktisat Dergisi***, 1(4), 2012, 57-81.
- Şahin, A. G.: “*Vergi kaçakçılığının toplum tarafından bir suç olarak algılanıp algılanmadığının tespitine ilişkin bir araştırma*”. Niğde, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Şahin, M., Hatırlı, S. A.: “Türkiye’de Vergi Uygulamaları ve Vergi Ahlakı İlişkisi: Trabzon, Giresun ve Gümüşhane Örneği”. ***Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi***, 7(18), 2016, 253-272.
- Şen, H., Sağbaş, İ. ***Vergi Teorisi ve Politikası***. Ankara, Kalkan Ofset, 2015.
- Şener, O.: ***Teoride ve Uygulamada Kamu Ekonomisi***. İstanbul, Beta Yayıncılık, 2016.

- Şin, S.: *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Vergi Yapısı, Denetimi ve İdari İşlemlerde Mükellef Hakları*. İstanbul, İstanbul Ticaret Odası dergisi, 2005
- Şölen,, E.: “Kayıt dışı ekonomide vergi ve vergi denetiminin önemi” . İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L., S.: *Using Multivariate Statistics (5th ed.)*. USA, Allyn and Bacon, Pearson Education, 2007.
- Taytak, M.,Akyüz, D. T.: “Vergi Denetim Algısına Sahip Vergi Mükelleflerinin Vergi Adaleti ve Vergi Affı Uygulamalarına Bakışı”. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 2019, 109-132.
- Tekin, F., Çelikkaya, A.: *Vergi Denetimi*, 3. Baskı. Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2009.
- Tekin, F., Çelikkaya, A.: *Vergi Denetimi. Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş*. 6.Baskı, Ankara, Seçkin yayıncılık, 2014.
- Tekin, F., Çelikkaya, A.: *Vergi Denetimi*. Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018.
- Tosun, Ö.: *Hileli Vergi Suçu*. İstanbul, Baha Matbaa, 1962.
- Tosuner, M.: “Vergi Kayıp ve Kaçakları Sorununa İlişkin Görüş ve Öneriler”. *Vergi Sorunları Dergisi*, 1995.
- Tosuner, M., Demir, İ. C.: “Ege Bölgesinin Vergi Ahlak Düzeyi”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 2008.
- Turhan, S.: *Vergi Teorisi ve Politikası*. İstanbul, Filiz Kitabevi, 1998.

- Türk, İ.: **Kamu Maliyesi.** Ankara, Turhan Kitabevi, 1992.
- Üstün, Ü. S., Ünsal, H.: “*Vergi Cezaları Konusunda 5728 Sayılı Kanun’la Yapılan Düzenlemeler ve Değerlendirilmesi*”. **Konya: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.** 2008, 111-126.
- Valiyev, T.: “*Azerbaycan vergi sistemi ve idari yapısındaki gelişmelerin değerlendirilmesi*” Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Veliyev, D., İmanov, E., E.; **Vergi Hukuku.** Bakü, 2003.
- Veliyev, D., Yegane, B., **Vergi Hukuku.** Bakü, Azerbaycan İslam, R., Elnur , İ., Elçin, Üniversitesi Neşriyatı, 2003.
- G.:
- Waluyo, W.: “The effect of addition of taxpayers number, tax audit, tax billing, and taxpayers compliance toward tax revenue”. **The Accounting Journal of Binaniaga**, 1(1), 2016, 37-44.
- Yalama, G. Ö., Gümüş, E.: “Vergi Kaçırma Eğilimini Etkileyen Faktörler: Eskişehir’den Bulgular”. **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 9(20), 2013, 77-94.
- Yıldız, M.: “*Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Azaltılmasında Vergi Denetiminin Etkinliği, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*”. İstanbul, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Yumuşak, İ.: “Vergi Uyumunun Yükseltilmesinde Vergi İncelemelerinin Rolü”. **Vergi Dünyası**, S.272, 2004, 44-48.
- Yusifov, R., C.: Vergi yükümlülükleri alanındaki uluslararası deneyimin incelenmesi. **Azerbaycan Vergi Dergisi**, 75-81, 2013.
- Yurdadoğ, V., Coşkun, K.: “Türkiye de Yapılan Ampirik Çalışmalar Işığında Vergi Aflarının Değerlendirilmesi”. **Avrasya İşletme ve İktisat Dergisi**, 2017, 134-164.
- Yurteri, İ.: “Türk Vergi Sisteminde Yoklama ve Yaygın Yoğun Vergi Denetimi”. **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.100, 2012, 254-270.
- Yüce, M.: **Vergi Kaçakçılığı Suçu (Sahte Belge ve Muhteviyatı İtibariyle Yanıltıcı Belge Düzenleme veya Kullanma Suçu) ve Yargılama Usulü**. Ankara, Adalet Yayınevi, 2018.

İNTERNET KAYNAKLARI

ÖZEL SİTELER

Azinnex kuruluşu web sayfası, (Çevrimiçi),
<https://azinnex.com/az/products/detail/42>, (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2023).

Banker.az Haber Ajansı haber sitesi, 10 Nisan 2018, (Çevrimiçi),
<https://banker.az/cash-back-bonus-sistemi-n%C9%99dir-v%C9%99-hansi-banklarin-debet-kartlarinda-var-siyahi/>, (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2023)

Banco.az banka sistemleri web sayfası, 19 Ekim 2016, (Çevrimiçi),
<https://banco.az/az/news/cash-back-nedir>, (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2023).

Dünya Haber Ajansı haber sitesi, 26 Kasım 2021, (Çevrimiçi),
<https://www.dia.az/8/320379-edv-geri-al-eslinde-neye.html>, (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2023).

Halk gazetesi haber sitesi, 18 Mart 2023, (Çevrimiçi),
<https://xalqqazeti.az/iqtisadiyyat/123580-edv-geri-al-nagdsiz-odemeleri-artirib>,
(Erişim tarihi: 6 Mayıs 2023).

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Vergi Kaçakçılığının Toplum Tarafından Bir Suç Olarak Algılanıp Algılanmadığının Tespitine İlişkin Bir Araştırma, Temmuz 2017, (Çevrimiçi),
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/322417>, (Erişim tarihi: 16 Mayıs 2023).

Trend haber ajansı haber sitesi, 9 Eylül 2005, Çevrimiçi),
<https://az.trend.az/business/economy/811351.html>, (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2023).

T.C Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Vergi Kaçakçılığının Farklı Nitelikleri Suçlar İle Karşılaştırma: Zonguldak İlinde Bir Araştırma, 2012, (Çevrimiçi),
https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/597413/yokAcik_Bilim_428504.pdf?sequence=-1&isAllowed=y, (Erişim tarihi: 16 Mayıs 2023).

RESMİ SİTELER

Azerbaycan Devlet Vergi Servisi tarafından hazırlanan statiksel dergiler, 2023, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/az/page/hesabat>, (Erişim tarihi: 29 Nisan 2023).

Azerbaycan Merkez Bankası Dijital ödemeler infografîği, 2022, (Çevrimiçi), <https://www.cbar.az/page-39/statistics>, (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2023).

Avrupa Standardizasyon Komisyonu veb sayfası, (Çevrimiçi), <https://www.austrian-standards.at/>, (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2023).

Azerbaycan Cumhuriyeti 'Nakitsiz Hesaplaşmalar hakkında kanun' projesi, 16 Aralık 2016, (Çevrimiçi), <https://e-qanun.az/framework/34474>, (Erişim tarihi: 2 Mayıs 2023).

Azerbaycan Cumhuriyeti 'Muhasebe hakkında kanun' projesi, (Çevrimiçi), 29 Haziran 2004, <https://e-qanun.az/framework/5458>, Erişim tarihi : (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2023).

Azerbaycan Devlet Vergi Servisi veb sayfası, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/az>, (Erişim tarihi: 16 Nisan 2023).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ulusal ekonomi prespektifleri için Stratejik Yol Haritası, (Çevrimiçi), https://azertag.az/store/files/untitled%20folder/_STRATEJI%20YOL%20OXERITESI.pdf, (Erişim tarihi: 16 Nisan 2023).

Azerbaycan Cumhuriyeti 2022—2026 sosyo-ekonomik kalkınma stratejisi, 2022, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/uploads/2022/qanun/01.pdf>, (Erişim tarihi: 25 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergi Servisi veb sayfası, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/az/page/umumi-melumat>, (Erişim tarihi: 15 Nisan 2023).

Azerbaycan İktisat Üniversitesi yayını, (Çevrimiçi), <https://conferences.az/uploads/file/5134e-meqaleler.pdf>, (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2023).

Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Yasal işlemlerin birleşik elektronik veri tabanı, (Çevrimiçi), <https://www.e-qanun.az/framework/46948>, (Erişim tarihi: 19 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan Aksiz Vergisi Dergisi, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/uploads/2022/bukletler/aksizler.pdf>, (Erişim tarihi: 20 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan Maden Vergisi Dergisi, 2022, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/uploads/2022/bukletler/medenvergisi.pdf>, (Erişim tarihi: 20 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan Maden Vergisi Dergisi, 2017, (Çevrimiçi), https://taxes.gov.az/uploads/2017/PV_new/meden.pdf, (Erişim tarihi: 20 Nisan 2023).

Azerbaycan Vergiler gazetesi veb sayfası paylaşımı, 14 Ocak 2019, (Çevrimiçi), <https://vergiler.az/news/taxes/6619.html>, (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2023)

Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi tarafından hazırlanan Yol Vergisi Dergisi, 2022, (Çevrimiçi), <https://customs.gov.az/uploads/payment/11/4f012f4d1ec0723dce5f5befe0b63802.pdf?v=1646294525>, (Erişim tarihi: 21 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan Aksiz Vergisi Dergisi, 2023, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/4.1.pdf>, (Erişim tarihi: 8 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan Emlak Vergisi Dergisi, 2023, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/3.1.pdf>, (Erişim tarihi: 22 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan Gerçek Kişilerin Gelir Vergisi Dergisi, 2022, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/uploads/2022/bukletler/fizikishexslerinGV.pdf>, (Erişim tarihi: 18 Mart 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan Belediye Vergileri Dergisi, 2023, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/1.1.pdf>, (Erişim tarihi: 16 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Statistlik Komitesi, 1992, (Çevrimiçi), Azerbaycan Rakamlarla, <https://www.stat.gov.az/menu/4/e-reports/>, (Erişim tarihi: 16 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan Toprak Vergisi Dergisi, 2023, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/1.4.pdf>, (Erişim tarihi: 10 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi, `195-1` Vergi Çağrı Merkezi, 2023, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/az/page/195-umumi-melumat>, (Erişim tarihi: 11 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi, `195-1` Vergi Çağrı Merkezi Hizmetleri, 2023, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/az/page/xidmetler-195>, (Erişim tarihi: 11 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi `Vergi Ortaklığı Sözleşmesi` paylaşımı, 19 Eylül 2013, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/az/page/vergi-partnyorlugu-sazisi>, (Erişim tarihi: 19 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan Sadeleştirilmiş Vergi Dergisi, 2023, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/uploads/2023/bukletler/2.6.pdf>, (Erişim tarihi: 15 Nisan 2023).

Azerbaycan Merkez Bankası, (Çevrimiçi), <https://www.cbar.az/prototypes/stats.html>, (Erişim tarihi: 8 Mayıs 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan yerel (belediye) vergilerin ve ödemelerin hesaplanması, ödenmesi ve muhasebesi ile ilgili metodik dergi, 4

Kasım 2022, (Çevrimiçi), <https://www.taxes.gov.az/az/post/371>, (Erişim tarihi: 13 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan Azerbaycan vergi sistemi (özel sayı) Dergisi, Bakü, 2015, (Çevrimiçi), <https://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>, (Erişim tarihi: 12 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan Çevrimiçi Kayıt Dergisi, (Çevrimiçi), https://www.taxes.gov.az/files/2/Vergilere_aid_nesrler/2/2.3.pdf, (Erişim tarihi: 12 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan İDV mevduat hesabı kullanım talimatı dergisi, (Çevrimiçi), https://www.taxes.gov.az/files/2/Vergilere_aid_nesrler/2/2.6.pdf, (Erişim tarihi: 12 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan Tüzel Kişilerin Çevrimiçi Kaydı Dergisi, (Çevrimiçi), https://www.taxes.gov.az/files/2/Vergilere_aid_nesrler/2/2.4.pdf, (Erişim tarihi: 13 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergisi Servisi tarafından hazırlanan Çevrimiçi Büro sistemi Dergisi, (Çevrimiçi), https://www.taxes.gov.az/files/2/Vergilere_aid_nesrler/2/2.2.pdf, (Erişim tarihi: 13 Nisan 2023).

Azerbaycan Devlet Vergi Servisi Tedris Merkezi veb sayfası, (Çevrimiçi), <https://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files%20/Vergi%20Muzeyi/M%C3%25B%20Casir%20%20merhele/i.aliyev/8.htm>, (Erişim tarihi: 17 Nisan 2023).

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Vergi İdaresinin İyileştirilmesine Yönelik Devlet Programının Onaylanmasına Dair Kararnamesi (2005-2007), 12 Eylül 2005, (Çevrimiçi), <https://e-qanun.az/framework/10710>, (Erişim tarihi: 2 Nisan 2023).

Bütçe sistemi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti kanunu, 2 Temmuz 2002, (Çevrimiçi), <https://e-qanun.az/framework/1126>, (Erişim tarihi: 2 Mayıs 2023).

Hükümet Ödeme Portalı statiksel bilgiler, 2023, (Çevrimiçi), <https://gpp.az/WebPortal/Infosite/Statistics>, (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2023).

Hükümet Ödeme Portalı, (Çevrimiçi), <https://gpp.az/WebPortal/Infosite>, (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2023).

“İDV Geri Al” projesi web sayfası, (Çevrimiçi), <https://www.edvgerial.az/how-to-use>, erişim tarihi: (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2023)

Mükelleflerin Vergiden Kaçınma Algısı ve Demografik Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma: Isparta Örneği, 2016, (Çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/197856>, (Erişim tarihi: 16 Mayıs 2023).

OECD, (2006). Strengthening tax audit capabilities: General principles and approaches. Information Note, Forum on Tax Administration’s and Compliance Sub-Group, (Çevrimiçi), <https://www.oecd.org>, (Erişim tarihi: 5 Nisan 2023).

Ekler

Azerbaycan’da Vergi Sistemi, Vergi Kaçakçılığı ve Vergi Denetimi:Uygulamalı Araştırma

Değerli Katılımcı,

T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Prof.Dr.Duygu ANIL KESKİN danışmanlığında “Azerbaycan’da Vergi Sistemi , Vergi Kaçakçılığı ve Vergi Denetimi: Uygulamalı Araştırma “ adlı Yüksek Lisans Tezi için bir araştırma yapmaktayım. Bu amaç doğrultusunda vereceğiniz cevaplar bizim için çok önemlidir. Araştırmada elde edilen verilerin tümü, yüksek lisans tezinde kullanılacaktır. Kişisel bilgileriniz tamamen gizli tutulacak ve vermiş olduğunuz cevaplar başka hiçbir amaç doğrultusunda kullanılmayacaktır.

Eltaj KARIMOV

T. C. İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İşletme Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi

I. Vergi Kaçakçılığı Suç Algısı

Aşağıda Vergi Kaçakçılığı ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Soruların yanlış veya doğru cevabı yoktur.

	Kesinlikle Yanlış	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Doğru
Vergi sisteminin anlaşılır olmaması vergi kaçakçılığını etkilemektedir	1	2	3	4	5
Devletin aldığı vergi türlerinin fazla olması vergi kaçakçılığını tetikleyen nedenlerdendir	1	2	3	4	5
Vergi bilincinin yerleşmemesi vergi kaçakçılığını arttıran nedenlerdendir	1	2	3	4	5
Vergi ödemek bir vatandaşlık görevidir	1	2	3	4	5
Vergi ödemek devletin uyguladığı bir çeşit cezadır	1	2	3	4	5
Vergi ödemek devletten aldığımız hizmetin bir karşılığıdır	1	2	3	4	5
Küçük miktardaki vergi kaçakçılığı önemli değildir	1	2	3	4	5
Kişinin vergi kaçırması onun devlete bağlılığının göstergesidir	1	2	3	4	5
Kişinin vergi kaçırması onun iyi bir vatandaş olmasına bağlıdır	1	2	3	4	5
Kanunların ve vergi oranlarının sık değişmesi vergi kaçakçılığını etkileyen nedenlerdendir	1	2	3	4	5

Vergi oranlarında meydana gelen artışlar vergi kaçırmaya teşvik eder	1	2	3	4	5
Yapılan vergi afları vergi kaçakçılığını arttıran nedenlerdendir	1	2	3	4	5
Vergi kaçakçılığı yaptığını öğrendiğimiz kişileri gerekli kurumlara ihbar etmemiz gerekir	1	2	3	4	5
Devletin uygulamış olduğu bölgesel kalkınma teşvikleri vergi kaçırmada etkilidir	1	2	3	4	5
Devletini seven bir kişi vergi kaçırmaz	1	2	3	4	5
Vergi kaçırmak bir suç değildir	1	2	3	4	5

II. Demografik Sorular.

Lütfen sizin için en uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

1. Cinsiyetiniz:

() Erkek () Kadın

2. Medeni Haliniz:

() Evli () Bekâr

3. Yaşınız:

() 18-23 () 24-29 () 30-40 () 41 ve üzeri

4. Eğitim Durumunuz:

() Lise () Lisans () Yüksek Lisans () Doktora

5. Bulunduğunuz Kurumda Deneyim Süreciniz:

() 0-1 Yıl () 1-5 Yıl () 6-10 Yıl () 11 Yıl ve Üzeri

6. Çalıştığınız Pozisyon:

☐ Üst Kademe Yönetici ☐ Orta Kademe Yönetici ☐ Alt Kademe Yönetici ☐
İşgören

7. Aylık Geliriniz:

☐ 1-400 Manat ☐ 401-1000 Manat ☐ 1001-2400 Manat ☐ 2400 ve üzeri
Manat

8. Çalışma Sektörünüz:

☐ Hizmet ☐ Üretim

9. Genel olarak çalışma süreniz:

☐ 0-1 Yıl ☐ 1-5 Yıl ☐ 6-10 Yıl ☐ 11 Yıl ve Üzeri